

---

21. YÜZYIL İÇİN YENİ BİR DEVLET MODELİNE DOĞRU

OPTİMAL DEVLET

KAMU EKONOMİSİNİN VE YÖNETİMİNİN YENİDEN YAPILANMASI
VE KÜÇÜLTÜLMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

21. YÜZYIL İÇİN YENİ BİR DEVLET MODELİNE DOĞRU

OPTİMAL DEVLET

KAMU EKONOMİSİNİN VE YÖNETİMİNİN YENİDEN YAPILANMASI
VE KÜÇÜLTÜLMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER

Şubat 1995
(Yayın No. TÜSİAD-T/95, 2-174)

Meşrutiyet Caddesi, No 74 80050 Tepebaşı/İstanbul
Telefon: 249 54 48 - 249 07 23 • Telefax: 249 13 50

ÖNSÖZ

Dünyada son yılların en önemli gündem maddelerinin içerisinde bir yanda kamu ekonomisinin yeniden yapılanması ve sınırlandırılması; öte yanda rekabetçi bir piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması konuları bulunmaktadır. Dünyamızın 21. yüzyıla doğru giderek artan bir şekilde kamu ekonomisinden piyasa ekonomisine geçiş yönünde bir değişim ve reform sürecine girdiğini gözlemliyoruz. Sosyalist, Müdahaleci, Merkezîyetçi, Vesayetçi, Bürokratik, Paternalist gibi kavramlarla ifade edilen geleneksel devlet anlayışı yerine “Yeni” bir devlet felsefesi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Tüm üretim faktörlerinin devlet tarafından sahiplenildiği ve kullanıldığı Sosyalist Devlet yerini, özel mülkiyete dayalı bir piyasa ekonomisinde sınırlı görev ve fonksiyonları olan bir Liberal Devlet felsefesine bırakmaktadır. Müdahaleci Devlet ya da Sosyal Refah Devleti anlayışları ciddi olarak sorgulanmakta ve devletin müsbet görev ve fonksiyonlarının ne olması gerektiği tartışılmaktadır. Bu çerçevede 21. yüzyılın gereklerine uygun devlet felsefesi Sınırlı Devlet (Limited Government) ve Sorumlu Devlet (Responsible Government) olarak ifade edilmektedir.

Oluşturulmaya çalışılan yeni devlet felsefesinde etkinlik kavramının ön plana çıktığı görülmektedir. Hizmet ve maliyet etkinliği için Müteşebbis, Merkezîyetçi ve Vesayetçi Devlet anlayışlarından hızla Hakem Devlet ve Adem-i Merkezîyetçi Devlet (Desantralize Devlet) felsefelerine doğru bir değişim görülmektedir. Son yıllarda çeşitli ülkelerde hizmetlerin daha ucuz, daha kaliteli ve daha süratle sunulması için merkezi yönetimin bir kısım görev ve fonksiyonlarının özelleştirme politikası ile piyasa ekonomisine; bir kısım görev ve fonksiyonlarının ise yerel yönetimlere devredilmesi yönünde uygulamalar yapılmaktadır.

Devletin yeniden yapılanması reformunun esasen iki önemli boyutu bulunmaktadır: (1) Kamu ekonomisinin yeniden yapılanması, (2) Kamu yönetiminin yeniden yapılanması.

Kamu ekonomisinin yeniden yapılanması reformu, devletin ekonomik faaliyetlerinin sınırını çizmeyi amaçlamaktadır. Devlet hangi mal ve hizmetleri sunmalıdır? Hangi mal ve hizmetler piyasa ekonomisi tarafından üretilmelidir? Kamu ekonomisi dışında kalan Üçüncü Ekonomi (Kar Amacı Gütmeyen Gönüllü Ekonomi) ne tür mal ve hizmetleri etkin olarak sunabilir? Kamu ekonomisinin yeniden yapılanması reformu kapsamında bu ve benzeri sorular analiz edilmekte ve çözümler bulunmaya çalışılmaktadır. Kamu ekonomisinin bir kısım görev ve fonksiyonları özelleştirme adı verilen bir politika ile özel sektöre ve/veya üçüncü sektöre aktarılmaktadır. Kamu ekonomisinin yeniden yapılanması reformunun

temel hedefi yukarıda da belirtildiği üzere devletin ekonomik faaliyetlerinin yeniden tanımlanması ve sınırlarının çizilmesidir. İşte burada Optimal Devlet adı verilen yeni bir devlet felsefesi ortaya çıkmaktadır. Optimal Devlet, “en uygun devlet” anlamında kullanılmaktadır. Optimal devlet; kamu kesiminin en uygun görev ve fonksiyonlarının tesbit edilmesini hedeflemektedir.

Devletin yeniden yapılanması sürecinde Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılanması Reformu da önem taşımaktadır. Devletin yönetim yapısının reorganizasyonu, personelin verimli çalıştırılması, bütçe sisteminin yeniden düzenlenmesi, denetimde etkinliğin sağlanması, bürokrasi ve kırtasiyeciliğin azaltılması gibi konular Optimal Devlet’in etkin ve verimli çalışması için gerekli reformlardan sadece bir kaçıdır. Optimal devlet için kamu yönetimi alanında da gerekli anayasal-yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması kaçınılmaz görülmektedir.

21. yüzyıl için yukarıda temel ilkeleri belirtilen yeni bir devlet felsefesinin kurumsallaştırılması amaçlanmaktadır. Türkiye’de ciddi ekonomik ve siyasal sorunlar arasında hocalayan devletin bu araştırmada belirtilen ilkeler çerçevesinde yeniden düzenlenmesi ve yapılanması kaçınılmazdır. Ülkemizde kamu ekonomisinin ve kamu yönetiminin yeniden yapılanması reformunu gerçekleştirmek için en kısa zamanda ciddi çalışmalar başlatılmalıdır.

TÜSİAD, kurulduğu 1971 yılından bu yana Türkiye’nin piyasa modeli içinde kalkınması, ekonomik ve sosyal yaşamda dünya standartlarına ulaşması için çabalarını sürdürmekte, araştırmalar yaptırmakta, bilimsel toplantılar düzenlemekte ve çeşitli yayınlar yapmaktadır.

“21. Yüzyıl İçin Yeni Devlet Modeline Doğru: Optimal Devlet” adlı rapor konunun önemi dikkate alınarak, bu görüşler üzerinde bir tartışma ortamı yaratılması amacıyla hazırlanmıştır. TÜSİAD, yayınlarında bilimsel ve tarafsız kalmayı amaç edinmiştir. Bu nedenle Rapor’da belirtilen değerlendirmelerin TÜSİAD’ın veya üyelerinin görüşleri ile doğrudan bir ilişkisi söz konusu değildir.

TÜSİAD konunun önemini dikkate alarak devletin yeniden yapılanması ve küçültülmesi ile ilgili olarak bu raporu kamuoyuna sunmaktadır. Rapor, halen A.B.D.’nde, Kamu Tercihi Araştırma Merkezi’nde (Center for Study of Public Choice) Misafir Araştırmacı olarak görev yapan Doç. Dr. Coşkun Can Aktan tarafından hazırlanmıştır.

TÜSİAD

ÖZGEÇMİŞ

Coşkun Can Aktan, 1963'de doğdu. 1979'da Ankara Maliye Okulu'ndan mezun oldu. Lisans ve lisansüstü eğitimini Dokuz Eylül Üniversitesi'nde tamamladı. ABD'de genel direktörlüğünü Nobel Ekonomi Ödülü sahibi James M. Buchanan'ın yaptığı Kamu Tercihi Araştırma Merkezi'nde misafir araştırmacı olarak bulundu (1987-1989). Doktora tez çalışmalarını da bu merkezde tamamladı. Bir süre Maliye Bakanlığı'nda çalıştı. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi olan Aktan, halen Earhart Vakfı'nın katkılarıyla ABD'de Kamu Tercihi Araştırma Merkezi (Center for Study of Public Choice)'nde "visiting research associate" olarak çalışıyor. DEÜ-İİBF Dergisi, Dergi Komisyonu Başkanı ve editörü görevini de 1991 yılından bu yana sürdürmektedir. Yazarın kitap dışında çok sayıda araştırma ve inceleme makaleleri yayınlanmıştır.

Doç. Dr. Can Aktan, daha önce TÜSİAD'ın 1992 yılında kamuoyuna sunduğu Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları başlığını taşıyan raporu hazırlamıştı.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ: Devlet Nedir? Niçin ve Nasıl Kurulmuştur?	15
1. BÖLÜM: DEVLET NİÇİN (SÜREKLİ) BÜYÜYOR?	29
A. Devlet Sürekli Büyüyor mu?	33
1. Devletin Büyüklüğü Nasıl Ölçülür ?	33
2. Dünyada Devletin Büyüklüğü	34
2.1. IMF İstatistiklerine Göre Dünyada Merkezi Devletin ve Genel Devletin Büyüklüğü	34
2.2. OECD İstatistiklerine Göre OECD Ülkelerinde Genel Devletin Büyüklüğü	35
3. Türkiye’de Devletin Büyüklüğü	37
3.1. Türkiye’de Konsolide Bütçe Büyüklüğü	38
3.2. Türkiye’de Mahalli İdarelerin Büyüklüğü	40
3.3. Türkiye’de Genel Devlet Büyüklüğü	41
3.4. Türkiye’de Devletin Büyüklüğünün Temel Göstergesi Olarak Toplam Kamu İstihdamı Trendi	42
B - Devlet Niçin Büyüyor ?	44
1. Devletin Büyümesinin Nedenleri: Teoriler ve Hipotezler	44
2. Devletin Büyümesinin Nedenleri: Ekonomik, Siyasal ve Sosyal Faktörler	48
2. BÖLÜM: DEVLETİN AŞIRI BÜYÜMESİNİN SONUÇLARI NELERDİR ?	51
A. Teorik Sonuçlar	55
1. Devletin Büyümesinin Olumlu Sonuçları: Pozitif Ölçek Ekonomileri	56
2. Devletin Büyümesinin Olumsuz Sonuçları: Negatif Ölçek Ekonomileri	57
B. Analitik Sonuçlar	59
1. Devletin (Aşırı) Büyümesinin Ortaya Çıkardığı Ekonomik Sonuçlar	59
2. Devletin (Aşırı) Büyümesinin Ortaya Çıkardığı Siyasal Sonuçlar	61
C. Devletin Büyümesi ve Devletin Başarısızlığı Teorisi	65
1. Piyasa Başarısızlığı Teorisi	65
2. Devletin Başarısızlığı Teorisi	66

2.1. Politikada Tam Rekabetin Geçerli Olmaması:	66
2.2. Politik Miyopluk:	67
2.3. Politik Dışsal Ekonomiler:	68
2.4. Politik Negatif Ölçek Ekonomileri:	68
2.5. Politikada Kaynakların Dağılımının “Hizmet Kayırmacılığı” İle Bozulması:	69
2.6. Kamusal Güç ve Yetki Dağılımındaki Dengesizlik:	69
2.7. Politikada Şeffaflık (Açıklık) Olmaması:	70
2.8. Politikada Gereksiz ve Aşırı Harcamalar	70
D. Sosyal Refah Devleti ve Sosyal Maliyeti	73
1. Refah Devleti Kavramı ve Özellikleri	73
2. Refah Devletinin Ortaya Çıkardığı Sorunlar: Sosyal Devletin Sosyal Maliyeti	75

3. BÖLÜM: ÇAĞDAŞ LİBERAL DÜŞÜNCEDE DEVLETİN SINIRLANDIRILMASI VE KÜÇÜLTÜLMESİNE YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

77

A. Neo-Liberalizm ve Çağdaş Liberal Düşünce Okullarının Devletin Küçültülmesine Yönelik Önerileri	81
1. Neo-Avusturya Okulu ve “Rechtstaat” (Sınırlı Devlet) Önerisi	82
2. Chicago İktisat Okulu ve “Sınırlı Devlet” Önerisi	84
3. Virginia Politik İktisat Okulunun “Sınırlı ve Sorumlu Devlet” Önerisi	86
4. Freiburg Okulunun “Aktif ve Fonksiyonel Devlet” Önerisi	88
B. Libertarianizm: “Minimal Devlet” ve “Ultra-Minimal Devlet” Önerileri	90
C. Post-Modernizm ve “Küçük Devlet” Önerisi	93

4. BÖLÜM: OPTİMAL DEVLET NEDİR? DEVLETİN OPTİMAL BÜYÜKLÜĞÜ NE OLMALIDIR?

97

A. Görev ve Fonksiyonları Yönünden Devlet Modelleri ve Optimal Devlet	101
B. Devletin Optimum Büyüklüğü	105
C. Optimal Devletin Görev ve Fonksiyonları	106
1. Mal ve Hizmetlerin Türleri ve Genel Özellikleri	106
1.1. Arzın Siyasal Talep ya da Piyasa Talebi Tarafından Düzenlenmesi:	111

1.2. Bölünebilirlik/Bölünmezlik ya da Tüketimde Rakip Olma/Olmama Özellikleri:	111
1.3. Dışlanabilirlik/Dışlanamazlık ya da Tüketimden Mahrum Bırakma/Bırakamama Özellikleri :	112
1.4. Kişisel ve Ortak Tüketim :	112
1.5. Dışsal Ekonomiler :	112
1.6. İçsel Ekonomiler :	113
1.7. Bedavacı Sorunu :	113
1.8. Talebin Zorunlu Olması :	113
2. Geleneksel Devlet Anlayışında Devletin Görev ve Fonksiyonları ve Kamusal Mal ve Hizmet Üretimindeki Yeri	114
3. Mal ve Hizmetlerin Üretilmesinde Alternatif Yöntemler	115
4. Hangi Mal ve Hizmetler “Devlet” Tarafından, Hangileri “Özel Kesim” Tarafından Sunulmalı?	121
5. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE OPTİMAL DEVLET OLUŞTURULMASI VE DEVLETİN YENİDEN YAPILANMASI VE KÜÇÜLTÜLMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER	125
A. Kamu Ekonomisinin Yeniden Yapılanması ve Özelleştirme Reformu	131
B. Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılanması Reformu	135
SONUÇ: OPTİMAL DEVLETE DOĞRU...	141
EK İSTATİSTİKLER	151
BİBLİYOGRAFYA	159

TABLolar

Tablo: 1-	Dünyada Genel Devletin ve Merkezi Devletin Büyüklüğü	35
Tablo: 2-	OECD Ülkelerinde Genel Devlet Büyüklüğü (Toplam Kamu Harcamalarının GSYİH'ye Oranı)	36
Tablo: 3-	Türkiye'de Konsolide Bütçe Büyüklüğü (%)	38
Tablo: 4-	Türkiye'de Farklı İktisat Politikalarının Uygulandığı Dönemlerde Konsolide Bütçe Büyüklüğü (1924-1992)	39
Tablo: 5-	Türkiye'de Konsolide Bütçe Büyüklüğü ve Harcamaların Fonksiyonel Ayırımı (%)	40
Tablo: 6-	Mahalli İdarelerin Toplam Harcamalarının GSMH'ye Oranı	41
Tablo: 7-	Türkiye'de Genel Devlet Büyüklüğü (%)	42
Tablo: 8-	Türkiye'de Kamu İstihdamındaki Sayısal Değişmeler (1980-1993)	43
Tablo: 9-	Kamu Kuruluşlarının Memur Kadroları ve Yıllık Artış Oranları (1980-1992)	44
Tablo: 10-	Devletin Büyümesine İlişkin Teoriler ve Hipotezler	45
Tablo: 11-	Devletin Büyümesine Yol Açan Faktörler	49
Tablo: 12-	Devletin Aşırı Büyümesinin Ortaya Çıkardığı Ekonomik Sonuçlar	60
Tablo: 13-	Devletin Aşırı Büyümesinin Ortaya Çıkardığı Siyasal Sorunlar (Siyasal Yozlaşmalar)	61
Tablo: 14-	Friedman Matriksi: Kimin Parası Kimin İçin Harcanıyor ?	70
Tablo: 15-	Piyasa Başarısızlıkları ve Devletin Başarısızlıkları	72
Tablo: 16-	Pre-modern, Modern ve Post-modern Toplumun Özellikleri	94
Tablo: 17-	Mal ve Hizmetlerin Sınıflandırılması ve Temel Özellikleri	108
Tablo: 18-	Mal ve Hizmetlerin Arz - Talep İlişkileri	120
Tablo: 19-	Mal ve Hizmetlerin Arz Edilmesinde En Uygun Yöntemin Tesbiti	122
Tablo: 20-	Mal ve Hizmetlerin Arz Edilmesinde En Uygun Üretim Biriminin Tesbiti	123

ŞEKİLLER

Şekil: 1- Devletin Büyümesinin Olumlu Sonuçları: Ölçeğe Göre Artan Getiri ve İçsel Ekonomiler	56
Şekil: 2- Devletin Büyümesi ile Kamusal Mal ve Hizmetlerden Sağlanan Toplumsal Fayda Arasındaki İlişki	57
Şekil: 3- Devletin Büyümesinin Olumsuz Sonuçları: Ölçeğe Göre Azalan Getiri ve İçsel-Eksi Ekonomiler (Negatif Ölçek Ekonomileri)	58
Şekil: 4- Devletin Büyümesi İle Kamusal Mal ve Hizmetlerden Sağlanan Toplumsal Fayda Arasındaki İlişki	58
Şekil: 5- Görev ve Fonksiyonları Yönünden Devlet Modelleri	103
Şekil: 6- Milli Ekonomi İçerisinde Kamu Ekonomisi ve Piyasa Ekonomisinin Büyüklikleri	104
Şekil: 7- Devlet Modellerinin Doğrusal Açılımı	104
Şekil: 8- Devletin Optimum Büyüklüğü	105
Şekil: 9- Mal ve Hizmetlerin Arz Edilmesinde Düzenleyici, Üretici ve Tüketici Arasındaki İlişkiler	115
Şekil: 10- Mal ve Hizmetlerin Sunulmasında Alternatif Yöntemler	117
Şekil: 11- Toplumsal Uzlaşma Konseyinin Oluşumu ve Devletin Yeniden Yapılanması Reformu	130
Şekil: 12- Geleneksel Devlet Anlayışı ile Optimal Devlet Anlayışı'nın Karşılaştırılması	149

EK İSTATİSTİKLER

Ek: 1- IMF İstatistiklerine Göre Sanayileşmiş Ülkelerde Merkezi Devletin Büyüklüğü	153
Ek: 2- IMF İstatistiklerine Göre Sanayileşmiş Ülkelerde Genel Devletin Büyüklüğü	154
Ek: 3- Genel Bütçe, Katma Bütçe ve Konsolide Bütçe Harcamalarının GSMH'ye Oranı (%)	155
Ek: 4- Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSMH'ye Oranı (%)	157
Ek: 5- Mahalli İdareler Gelir ve Harcamalarının GSMH'ye Oranı (%)	158

GİRİŞ

“İktidar, insan'arın siyasal toplumu
kurarken sahip oldukları hak ve yetkilerle
sınırlıdır ve hiç kimse sahip
olduğundan fazlasını başkasına veremez.
Doğal yaşama döneminde hiç kimsenin
başkasının canı, malı ve özgürlükleri
üzerinde keyfi bir iktidarı yoktur;
siyasal topluma geçilirken, kişilerin sahip
olmadıkları böyle keyfi bir iktidarı,
yasama iktidarını kullanacaklara vermesi
söz konusu olamaz.”

John Locke

Devlet Nedir ? Niçin ve Nasıl Kurulmuştur ?

İlk çağda yaşamış sofist düşünürlerden biri olan Protagoras “siyasal toplum” un yani devletin insanlar tarafından oluşturulması olayını bir masal içerisinde şöyle anlatır:

“Ölümlüler yaratılırken tanrılar herbirine yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli yetenekleri dağıtmışlardır. Tanrı Epimetheus bazılarına güç vermiş, hız vermemiş; bazılarına ise hız vermiş güç vermemiştir; bazılarına silah vermiş, bazılarına vermemiş, ama korunmaları için başka güçler bulmuş, küçük bir bedene yerleştirdiklerine kaçmak için kanat ya da yer altında sığınmak vermiş, iri bedenlileri korumaya ise bu bedenleri yetiyormuş, bu dengeleme usulü bütün hayvanlara uygulanmış. Tüm bu önlemler, türlerin yok olmasının önüne geçmek içinmiş. Mevsimlere dayanabilmelerini sağlamaya çalışmış, bunun için sıcaktan, soğuktan koruyacak kalın deriler, sık tüyler vermiş. Sonra her türe ayrı besinler bulmuş.

Ancak tüm olanaklar hayvan türü için harcanmış, geride insan için bir şey kalmamış. Bunun üzerine insana, hayatının korunması için ateş ve sanatlar bilgisi, yani bilim verilmiş.

İnsanlar bu kaynaklarla başlangıçta birbirlerinden ayrı yaşamışlar, henüz şehirler kurulmamış, bu yüzden hep onlardan daha güçlü olan vahşi hayvanların pençesinde can vermişler. Ellerindeki sanatlar yaşamalarına yetmiyormuş, ama hayvanlara karşı savaşta yetersiz kalıyormuş; çünkü, bölümlerinden biri de askerlik sanatı olan siyaset sanatına sahip değillermiş henüz.

Bunun sonucunda bir araya gelip şehirler kurmak, kendilerini güvenlik altına almak istemişler, ama siyaset sanatına sahip olmadıklarından birbirlerine kötülük edip dağılmışlar. Bunun üzerine tanrı Zeus şehirlerde kural yerine geçmesi ve insanları dostluk bağlarıyla birbirlerine bağlaması için esası adalet, doğruluk ve utanma olan siyaseti göndermiş ve siyaset sanatı tüm insanlar arasında eşit olarak pay edilmiş, çünkü bu erdemler ve sanatlar yalnız bazı kimselerde bulunursa şehirler ayakta duramaz, ‘Utanma ve doğruluktan nasibi olmayan bir insan, toplum için bir belâ sayılacak, öldürülecektir’ denilmiş.

Bunun sonucu ise, temeli doğruluk ve ölçülü davranış olan siyaset sanatından söz açıldı mı herkesin fikrini söylemesini kabul etmek gerekir. Çünkü herkesin yurttaşlık erdeminde payı olması gerekir, olmazsa devlet olmaz” (Göze, 1986; 12’den naklen).

Protagoras masalında siyasal toplumun kurulmasının kendiliğinden ve insanların gönüllü işbirliği sonucunda oluştuğunu anlatır. Protagoras’a göre insanların bir araya gelip şehirler (devlet) kurmak istemelerinin temel amacı güvenlidir.

Protagoras gibi sofist düşünürlerden Antiphon da insanların çıkarlarına uygun olduğu için kendi aralarında toplanıp bir sözleşme yapmaları suretiyle devletin oluşturulduğunu belirtir.

Sofistlerden Kallikles ve Thrasymacos ise devletin doğuşu konusunda aynı dönemde yaşamış olan Protagoras ve Antiphon'dan farklı bir düşünceye sahiptirler. Kallikles devletin doğuşunu şu şekilde açıklar:

“Acizler, adalet ve ahlak gibi bir takım kavramlar uydurarak, kuvvetlileri, kuvvetlerini kullanmaktan vazgeçirmeye çalışırlar; kuvvetliler bu hileye aldanmayacak kadar akıllı işler kuvvetlerini kullanmaktan geri kalmazlar.” (Sarica, 1987; 16'dan naklen).

Kallikles bu sözleri ile devletin insan yapısı bir kurum olduğunu ve temelinde “kuvvetliler iradesi”nin yattığını savunur. Kallikles'e göre kuvvetli ve kuvvetsiz mücadelesi sonucunda kuvvetlinin kuvvetsize kabul ettirdiği düzen “devlet” olmuştur. Devlet her zaman kuvvetin ifadesidir ve kuvvetsiz olanlar bu kuvvete boyun eğler.

Eski Yunan'da sofistlerden sonra bir çok düşünür de devlet adı verilen siyasal toplumun nasıl ve niçin oluşturulduğu konusunda fikirlerini belirtirler. Eflatun da Kallikles gibi devletin kuvvetlilerin çıkarları için oluşturulduğunu savunur:

“Her toplumda yönetim kimde ise güçlü olur. Her yönetim, kanunlarını işine geldiği gibi koyar. Demokratlar demokrasiğe uygun kanunlar, zorbalar zorbalığa uygun kanunlar, ötekiler de öyle. Bu kanunları koyarken kendi işlerine gelen şeylerin, yönetilenler için de doğru olduğunu söylerler, kendi işlerine gelenden ayrılanları da kanuna, doğruluğa aykırı diye cezalandırırlar... Doğruluk her yerde birdir: Yönetenin işine gelendir. Güç de yönetende olduğuna göre, düşünmesini bilen her adam bundan şu sonuca varır: Doğruluk güçlünün işine gelendir” (Göze, 1986; 14'den naklen).

Eski Yunan'da devlet anlayışı, ataerkil krallığın ve zengin bir azınlığın üstünlüğüne dayanıyordu. Bugünkü anlamda bir devlet yoktu. Eski Yunan'da siyasal kurum olarak “Polis” (Şehir devleti = Site) vardı. Polis'in bir sınırı ve toprak egemenliği yoktu. Aynı dine bağlı vatandaşlar Polis içerisinde birlikte yaşarlardı. Plutarque'nin “Topraksız site kurulabilir de tanrısız site kurulamaz” sözü Polis adı verilen şehir devletin özelliklerini ortaya koymaktadır. Eski Yunan'da site içerisinde her vatandaş doğrudan doğruya devlet yönetimine katılırdı. Ancak köleler site yönetimine katılamazlardı.

Eski Yunan'da Eflatun gibi büyük bir düşünür olan Aristo'ya göre Site'nin kuruluşu ayrı yaşayamayacak olan insanların birleşmeleriyle başlar. Aileler bir araya gelince kasabalar kurulur, kasabalar bir araya gelince de site, yani “Şehir Devleti” ortaya çıkar. Aristo'ya göre bir şehir devleti; halk, vatandaş ve ülke olmak üzere üç unsura dayalı olarak kurulur.

Ortaçağ'da da devletin nasıl ve niçin ortaya çıktığı konusunda çeşitli düşünürlerin fikirlerini bulabilmekteyiz. Roma'lı filozof Cicero'na göre devletin ortaya çıkması için üç şart gereklidir: (Akın, 1987; 35).

- Çok sayıda insanın birarada bulunması (Multitudo),
- Ortak yasaları kabullenmesi (Juris Consensus),
- Ortak yararlanma (Utilitatis Communio).

Ortaçağ'da yaşamış Hristiyan düşünürlerden Aquino'lu Thomas'a göre ise "devlet tanrısal bir imparatorluktur". (Sacrum Imperium Romanum). Ortaçağda İslam dünyasının büyük düşünürlerinden İbni Haldun ise devletin kuruluşunu, gelişmesini ve çöküşünü ünlü Mukaddime adlı eserinde şu şekilde anlatır: (Göze, 1986; 93-95).

"Devlet yakınlık bağına dayanır, yakınlık bağıyla bağlı olanlar, devletin koruyucularıdır. Yakınlık düzeni ise bir çok yakınlardan oluşur, bunlardan biri ötekilerin hepsinden güçlü olur, hepsine baskın gelir ve hepsini egemenliği altına alır. Tümünü kendi çevresinde toplayana dek... Topladı mı bütünlük sağlamış, devlet kurulmuş demektir. Bu baskın gelme sonucunda, başkanın kim olacağı anlaşılır. Başkan olan kimse de baskı gücünü ortaya koyarak, halkı kendisine boyun eğdirmeye ve halka hükmetme işini başkalarının kendisiyle paylaşmaya kalkmalarını önler.

Başkan olduğu zaman tanrılaşma huyu belirir insanda. Bu huy zaten insanın doğasında vardır. Kaldı ki devlet politikası da hükmedenin tek olmasını gerektirir. Eğer hükmeden çok olursa kamu düzeni bozulur. Gökte tek Tanrı, yerde tek hükmeden kuralı geçerlidir. Başkan tek egemen olunca, başkalarının baskı yapma eğilimleri kırılır. Yakınlık bağlarını doğuracağı duyguyla ileri atılmalar, egemenliğe yönelmeler engellenmiş olur. Sonuç; başkan gücü yettiğinde tek egemen olarak kalır.

Ancak yöneticilerin egemen olmasıyla sıkıntılı dönem aşılmış olur, rahat ve huzurlu dönem başlar. Bu rahat yaşama alıştıktan sonra gelenlere bırakılır, bu rahat ve lüks yaşam kuşaktan kuşağa artarak sürer.

Devletin çöküş ve ihtiyarlık dönemi nedenleri ise çeşitlidir.

Bilindiği gibi devlette egemenlik, ululuğu, tek olmayı zorunlu kılar. Bu ululuk tüm toplum üyelerinde paylaşıldığı zaman ve herkesin çabası tek amaca yöneldiği zaman, toplum dışındakilere üstün ve baskın gelmek için daha bir istekli olurlar. Kendi topluluklarına yönelen tehlikeler karşısında da güç ve dayanışma örneği verirler, ululuklarını korumak için ölümü dahi göze alırlar. Ama ne zaman ki, içlerinden biri egemenliği tekeline alır, egemenliği toplumdakilerle paylaşmak istemez, herkesin dizginini çeker, mali olanaklarla diğerleri üzerinde etkin olma yoluna gider, işte o zaman insanlar "gâza" ve "ganimetlere" koşmak istemezler, tembelleşirler, güçlerini yitirirler, köleleşmeyi kabullenirler, onlardan sonra gelen kuşaklar da aynı yoldan gider. Egemenin bekçiliğini, koruyuculuğunu ve destekçiliğini yaparak aldıkları ücretten başka bir şey düşünmez olurlar, o zaman devlet gücünü yitirir, ihtiyarlık, güçsüzlük dönemine girer.

İktidardakilerin zengin ve gösterişli yaşam sürmeleri, dağıtılan ödüller ve ücretlere ilişkin giderleri artırır, gelirler giderleri karşılayamaz olur, ücretler gösterişli yaşam için yetmez olur, egemenler çevrelerindeki mal ve mülklerine el koyma yoluna giderler ama bu yol koruyucu güçleri zayıflatır, bunlar devleti koruyamaz olurlar, devlet gücünü yitirir.

Bunun gibi, ücret ve ödüller devleti koruyan güçlerin giderlerine yetmez olur, ücreti artırmak gerekir, bunun için yeni vergiler konur, ama bu da yetmez, o zaman koruyucu sayısı azaltılır, bunun sonucunda devlet gücü zayıflar, komşu devletlerin saldırıları başlar, ya da devlet içindeki kabile ve boylar başkaldırır ve devlet yıkılır.

Yine gösterişli yaşam insanların huylarını, karakterlerini bozar, kötü alışkanlıklar yaratır, devletin sonunu çabuklaştırır.

Devlet düzeni baştakileri rahat bir yaşama iter, rahata kavuşanlar, rahatlığa alışır ve bu alışkanlık doğuştanlık kazanır, çöl ve kırsal yaşam gelenek ve görenekleri unutulur, oysa devlet egemenliğini bunlar sağlamıştır. Koruyucu güçler zayıflar, göçebeliğin sert yaşamından derece derece uzaklaşırlar ve sonuçta bir başka koruyucu gücün gölgesine sığınır ve devlet çöker.”

İbni Haldun esasen toplumları göçebe toplumlar ve yerleşik toplumlar olmak üzere ikiye ayırır. Haldun’a göre kabileler arası savaşlar ve karışmalar sonunda nüfus çoğalır. Toplumların gelişmesi ile birlikte düzenin sağlanması için Devlet adı verilen bir güce ihtiyaç duyulur. Anlaşıldığı gibi İbni Haldun da sofist düşünürlerden Protagoras ve Antiphon gibi devletin doğuşunu Kuvvet Teorisi ile açıklar.

Yakın çağ içerisinde de devletin doğuşu ile ilgili olarak bir çok düşünürün görüşlerini özetlemek mümkündür. Hemen belirtelim, yakın çağ düşünürleri devletin doğuşu konusunda ilk çağ ve orta çağda yaşamış düşünürlerden farklı ve yeni bir görüş ileri sürmüşlerdir. Bazı düşünürler devleti bir sözleşmeye dayandırarak açıklarken (sosyal sözleşme teorisi), diğerleri devletin doğuşunda kuvvetin geçerli olduğunu (kuvvet teorisi) belirtmişlerdir.

İtalyan düşünür Niccola Machiavelli (1469-1527)’ye göre insanlar temelden kötü yaratılmışlardır. Kötü olan insanların birbirlerine baskı ve eziyet etmemeleri için aralarında en güçlü ve kuvvetli olanların başa geçirilmesiyle Devlet adı verilen siyasal organ oluşturulmuştur. Machiavelli gibi Jean Bodin (1530-1596)’de devletin kuruluşunu kuvvet teorisine dayandırmaktadır. Bodin 1576’da yayınlanan Devletin Altı Kitabı adlı eserinde devleti hukuka uygun meşru bir kurum olarak görür ve şöyle tanımlar: “Devlet, bir çok ailenin ve onların mallarının egemen güç tarafından hukuka uygun olarak yönetimidir”. (Göze, 1986; 123).

Thomas Hobbes'in Leviathan adlı eseri ise devletin doğuşunu sosyal sözleşme teorisine dayandırır. Hobbes, Leviathan adlı eserini 1651'de yayınlamıştır. Hobbes'in Leviathan (dev=ejderha) adını verdiği tek başlı korkunç canavar egemen ve otoriter bir devleti ifade ediyordu. Hobbes'a göre devleti kuran insanlardır. Hobbes "İnsan insanın kurdudur" (Homo Homini Lupus) sözü ile devletin gerekliliğini anlatır. Hobbes'a göre insanlar birbirlerine baskı ve eziyet edebilirler. Bu bakımdan insanlar kendi çıkarları olduğu için suni bir varlık olan devleti kurmuşlardır. Kısaca devlet insanların kendi çıkarları için kurulmuş mutlak ihtiyaç ve otoriteyi temsil eden bir suni yaratıktır. Hobbes devletin gerekliliğini şu sözleri ile açıklar:

"Devlet, insanın doğası itibariyle kötü varlık olduğu için değil; doğası itibariyle sosyal bir varlık olmaktan ziyade bireyci bir varlık olması dolayısıyla gereklidir." (Peter, 1977; 224).

Hobbes'in şu sözü de aktarmaya değerdir:

"Eğer bir birey kendi düşüncesine göre kanunlara uymak ya da uymamak konusunda özgür olsaydı, o zaman bir devlet nasıl yönetilirdi ve dış ülkelere karşı nasıl korunurdu." (Peter, 1977; 265).

Liberalizmin kurucusu ve babası olarak kabul edilen John Locke (1632-1704) da devletin varlığını sosyal sözleşme teorisine dayalı olarak açıklayan düşünürlerdendir. Locke'a göre insanların doğuştan sahip oldukları bazı hakları bulunmaktadır. Bunlar; hayat, özgürlük ve mülkiyet haklarıdır. İnsanlar, doğal haklarının korunması için biraraya gelip anlaşarak devleti kurmuşlardır. Locke bu konuda şöyle demektedir: "İnsanların topluma girmelerinin nedeni sahip oldukları mülkiyetin korunmasıdır." (The reason why men enter into society is the preservation of their property). (Peter, 1977; 431).

Sosyal sözleşme teorisinin asıl kurucusu olarak kabul edilen Jean Jacques Rousseau ise devletin kuruluşunu bir ailenin kuruluşuna benzetir:

"Çocuklar ihtiyaçları olduğu sürece babalarına bağlı kalırlar. İhtiyaç kalktığı anda doğal bağ kopar, çocuklar babalarına itaat borcundan kurtulurlar. Eğer her iki taraf da birlikte yaşamayı kabul ediyorlarsa, bunun nedeni doğal bir zorunluluk değil, fakat iradi istektir. Aile anlaşmaya dayanarak varlığını sürdürür. Baba yöneticiyi, çocuklar da halkı temsil ettikleri düşünülürse, aile ilk siyasal toplum modeli olarak görülebilir." (Göze, 1986; 202).

Devletin niçin kurulduğu konusu Fransa İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde ise şu şekilde yazılıdır:

"İnsan ve yurttaş haklarının güvenliği bir kamu gücünü gerektirir, bu nedenle bu güç herkesin yararı için kurulmuştur. Yoksa bu gücün emanet edildiği kişilerin özel çıkarları için değil." (Md. 12)

Devletin doğuşu ve varlığına ilişkin Marksist düşünürler ise farklı görüşlere sahiptirler. Marksistlere göre devlet, egemen sınıfın, sömürülen sınıflar üzerinde egemenliğini sürdürmeye yarayan bir baskı aracıdır. Marksistler, devleti ekonomik egemenliği elinde bulunduran sınıfın, yani burjuvazinin siyasal kurumu olarak görürler. Marksist düşünürlere göre sosyalizmde burjuvazinin egemenliğine son verilerek baskı aracı olan devletin yetkileri işçi sınıfının eline verilir. Marksistlere göre böylece Proleter Devlet kurulmuş olur. Sosyalizmden komünizme geçiş ile birlikte Proleter Devlet yerini Halkın Devleti'ne bırakır.

Anarşistlerin devlet konusundaki düşünceleri de son derece ilginçtir. Anarşistlerin bir kısmı devlete tümüyle karşı çıkarlar. Onlara göre “devlet kötü bir gereksinim değil, aksine kötü bir gereksizliktir.” (Lemieux, 1994; 63). Anarşistlerin bir kısmı ise devletin görev ve fonksiyonlarının sadece iç ve dış güvenlik hizmetleriyle sınırlandırıldığı bir Minimal Devlet modelini savunurlar.

Anarşist yazarlardan Spooner “devlet, sosyal sözleşmenin ürünüdür” görüşüne tümüyle karşı çıkar. Spooner'ın devlet konusundaki düşünceleri “kuvvet teorisi” ya da “sınıf devleti teorisi” ne dayalıdır. Spooner'a göre devletin temel amacı bir sınıf insanı bir başka sınıf insanın hizmetinde çalıştırmak ve o sınıfın egemenliği altına sokmaktır. Devlet güçlülerin güçsüzler üzerinde kurduğu egemenliğin bir aracıdır. Ülkede bulunan çok az zenginliğin bir avuç hırsız ve köleciler sınıfının elinde olmasının nedeni sınıf devletinin egemenliğidir (Lemieux, 1994; 102).

Spooner'ın devlet konusundaki düşünceleri kendi ifadeleriyle şöyle özetlenebilir: (Lemieux, 1994; 102)

“Bugünün ve dünün toplumlarındaki bütün büyük yöneticiler insan kardeşlerini soy-mak, kendi egemenliği altına almak ve bir köle gibi boyun eğdirmek amacı ile birleşen kıyıcı ve soyguncular grubunu oluşturmuşlardır. Kanunları ise, ortaklıklarını ellerinde tutmak, ortaklıkları dışındaki bireyleri soy-mak, bir köle gibi kendilerine bağlamak amacıyla birlikte hareket etmek için kullandıkları, gerçekleştirdikleri her soygundan kendilerine düşen payı sağlamak için bir sonuca bağlamayı gerekli gördükleri anlaşmaları temsil eder. Bütün bu kanunlar, soyguncu, vurguncu ve kaçakçıların kendi aralarında bir sonuca bağlamayı yararlı gördükleri anlaşmalardan daha fazla yükümlülük empoze etmezler.”

Anarko-kapitalizm akımının çağdaş temsilcilerinden Murray N. Rothbard da Spooner gibi devlete karşıdır. Rothbard, devleti yasadışı olmanın ötesinde ahlak dışı bir kurum olarak görür. Rothbard'ın devlet konusundaki düşünceleri özetle şöyledir: (Lemieux, 1994; 96-97)

Rothbard'a göre devletin sosyal işlevi bireysel haklarla bağdaşmaz. Buna ek olarak devlet, halkın güvenliğini sağlama adı altında bireylerden zorla vergi alarak kendini

finanse eder. Rothbard “vergi almak yoluyla geçimini sağlayan devlet cezai bir kuruluştur.” görüşünü savunur. Rothbard devlet konusunda başlıca şu düşünceleri savunur:

“Devlet, zorla vergi alarak kazancını artırmanın da ötesinde kendi doğasından kaynaklanan bir kusurunu açığa vurur: Belli bir bölge üzerinde son kararı verme yetkinliğinin tekeli ele geçirir. Devletin bu tutumu, bireylerin haklarını çiğnemeye yönelik cezai eylemlerinin ikinci bir örneğidir. Toprak üzerindeki egemenliğini bir hak olarak gören devlet, burada yaşayan bireylerin yasal mülkiyetleri dahilinde istediklerini yapabilme hakkını inkar eder. Doğal hukuk çerçevesinde barıştan yana birey gerçek söz sahibidir. Bireylerin yasal mülkiyetleri üzerinde uyguladığı denetimi hak olarak iddia eden devlet, bu davranışıyla barıştan yana bireyin özgür iradesine zarar verir.

Her birey, kendi onayı olmaksızın yürürlükten kaldırılamayan mutlak haklara sahiptir. Devlet tekeli ve malcı bütün tutumlarının zorlayıcı ve cezai niteliklerini kamuya yansıtılabilmek için tek bir bireyin sosyal sözleşmeyi onaylamayı reddetmesi ya da tek bir anarşistin devlet egemenliğini reddetmesi gereklidir.”

Rothbard’a göre devlet kadar baskıcı bir kuruluşu anayasaya uygun bir hale getirmeyi talep etmek aldatıcıdır. Bireysel hakları çiğneyen devlet kesinlikle yürürlükten kaldırılmalıdır. Rothbard’a göre “Ahlaki açıdan hiç kimse devlet düzenine boyun eğmeye zorunlu değildir.” Devlet düzenini ortadan kaldırmaya yönelik yapılan her hareket yasalıdır. Bununla birlikte, hiç kimse ahlaki yönden devlete karşı mücadele etmeye zorlanamaz. Devlet tekelinin kaldırılması, cezai nitelikler taşıyan davranışların azalmasını beraberinde getirir.

Murray Rothbard’a göre devlet, doğasından kaynaklanan zorlayıcı uygulamalar gereği bireyin mutlak haklarına saldırdığı için tamamıyla töredışı ve cezai nitelikler taşır.

Günümüzde libertarian felsefenin öncülerinden biri olarak kabul edilen Robert Nozick ise Anarşi, Devlet ve Ütopya adlı eserinde devletin ortaya çıkma sürecini şöyle açıklar: (Lemieux, 1994; 108).

“Birinci aşamada, bir çok koruma şirketi insanlara güvenlik hizmeti vermek için yarışır. Bu güvenlik şirketlerinin kendi aralarındaki rekabetinden “doğal facto tekeli” yani devlet ortaya çıkar. Bu Ultra-Minimal Devlettir.

İkinci aşamada, devlet sahip olduğu doğal facto tekeli nedeniyle zarar gören bireylere eksiksiz bir koruma sağlamaya çalışır. Böylece Minimal Devlet ortaya çıkar. Minimal devletin görevi anarşiyi korumaktır.”

Buraya kadar yapılan, devletin doğuşuna ilişkin teoriler ve görüşler ile ilgili açıklamalara devletin günümüzdeki anlamını ve unsurlarını eklemek gerekmektedir.

İlkçağlardan günümüze bütün insan topluluklarında bir siyasal otoritenin varlığı bilinmektedir. Devlet esasen, göçebe toplulukların belli bir toprak parçası üzerinde

yerleşmesiyle doğmuştur. Siyasal toplumun ya da kurumun temel görevi insanların topluluk halinde yaşamaları dolayısıyla ortak ihtiyaçlarının, mal ve can güvenliklerinin karşılanması olmuştur.

Devlet bugünkü anlamı ve unsurlarıyla ancak XV. ve XVI. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Günümüzde devlet deyince bundan belli sınırlar içinde yerleşmiş insan topluluğu ve kurumsallaşmış bir siyasi otorite ve zorlama gücüne sahip bir kurum anlaşılmaktadır. Bu tanım çerçevesinde günümüzde devletin unsurlarını ve niteliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Devletin varlığı için bir ülke yani devlet yetkilerinin kullanıldığı ve sınırları belirli bir arazi parçası gereklidir.
- Devletin varlığı için bir ülke içerisinde yerleşmiş insan topluluğu gereklidir.
- Devletin varlığı için siyasi otoriteyi ve zorlama (coercion) gücünü elinde bulunduran bir Siyasi ve Hukuki Teşkilatlanma gereklidir. Bu kısaca devletin siyasi ve idari yapısıdır.

Günümüzde bu unsurlara ve özelliklere sahip pek çok devlet bulunmaktadır. Dünyada mevcut devletlerin siyasi ve ekonomik yapılanmaları birbirlerinden farklılıklar göstermektedir. Ayrıca devletin görev ve fonksiyonları; ulusal ekonomi içerisindeki yeri ve önemi ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Ancak gerçek olan şudur ki devletsiz toplum olamaz ve devletsiz toplum düşünülemez. Devlet mutlaka gereklidir. Sorun devletin gerekli olup olmadığı değil, devletin ne kadar gerekli olduğudur. Sorun, devletin ekonomik faaliyetleri ne ölçüde üstlenmesi ve piyasa ekonomisinin işleyişine ne ölçüde müdahale etmesi konusunda odaklanmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı da bu ve benzeri sorunların analiz edilmesi ve çözüm önerileri geliştirilmesidir.

Bundan sonraki bölümler içerisinde başlıca şu sorular ayrıntılı inceleme konusu yapılacaktır:

- Devletin büyümesinin nedenleri ve sonuçları nelerdir?
- Devlet sürekli bir şekilde büyümekte midir?
- Devlet niçin sürekli olarak büyümektedir?
- Devletin büyümesinin, bir başka ifadeyle kamu kesimi faaliyetlerinin genişlemesinin ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal sonuçlar nelerdir?
- Devletin büyümesine ve genişlemesine yol açan müdahaleci sosyal devlet (refah devleti) anlayışı niçin başarısızlığa uğramıştır? Sosyal refah devletinin topluma yüklediği sosyal maliyetler nelerdir?
- Devlet niçin küçültülmeli ve sınırlandırılmalıdır?
- Devletin küçültülmesini ve sınırlandırılmasını savunan çağdaş liberal düşünce okullarının temel görüş ve önerileri nelerdir?

- Devlet nasıl sınırlandırılabilir ve küçültülebilir?
- Devletin küçültülmesi için başlıca özelleştirme yöntemleri nelerdir?
- Devlet hangi tür görev ve fonksiyonları üstlenmelidir? Hangi mal ve hizmetler özel kesime devredilmelidir?
- Optimal Devlet nedir? Nasıl oluşturulabilir? Optimal devlet felsefesinin temel ilkeleri nelerdir?
- Türkiye’de optimal devlet nasıl oluşturulabilir?
- Türkiye’de devletin yeniden yapılanması ve küçültülmesi için hangi reformlar gereklidir? Çözüm önerileri nelerdir?

BÖLÜM

DEVLET NİÇİN (SÜREKLİ)
BÜYÜYOR?

“Siyasal düşüncedeki 19. ve 20. yüzyıl
safatası, seçim sisteminin gerçekte devletin
gücünü kontrol altına almak hususunda
yeterli olduğu varsayımına dayanıyordu.
Periyodik ve serbest seçimler
konusunda anayasal güvenceler olduğu
sürece devlet faaliyetlerinin alanı ve kapsamının
kontrol altına alınabileceğine inanılıyordu.
Seçim sistemlerindeki sınırlamaların devleti
ifade edilen “sosyal sözleşme” içinde tutmadığını
ancak yüzyılın başlarında anlamaya başladık.”

James M. Buchanan

---

1 - DEVLET NİÇİN (SÜREKLİ) BÜYÜYOR ?

Bu bölümde devletin büyümesine ilişkin bazı istatistiki veriler ortaya konulduktan sonra, devletin büyümesinin nedenleri teorik ve analitik düzeyde incelenecektir.

A. Devlet Sürekli Büyüyor mu ?

Devletin büyümesinin neden ve sonuçlarını incelemeden önce devletin büyümesine ilişkin bazı istatistiki verileri analiz etmek yararlı olacaktır. Aşağıda ilk önce devletin büyüklüğünün nasıl ölçüldüğü konusu ele alındıktan sonra dünyada ve Türkiye’de oransal olarak devletin büyüklüğüne ilişkin rakamlar ortaya konulacaktır.

1. Devletin Büyüklüğü Nasıl Ölçülür ?

Bilindiği üzere bir ülke içerisindeki tüm iktisadi faaliyetlerin yer aldığı yapı Ulusal Ekonomi olarak adlandırılır. Ulusal ekonomi, kamu sektörü, özel sektör ve üçüncü sektör (kâr amacı gütmeyen gönüllü sektör) iktisadi faaliyetlerinin bütünüdür. Kamu kesimi iktisadi faaliyetlerinin yer aldığı yapı Kamu Ekonomisi; özel kesim iktisadi faaliyetlerinin yer aldığı yapı Piyasa Ekonomisi, gönüllü sektör faaliyetlerinin yer aldığı yapı ise Üçüncü Ekonomi olarak adlandırılır. Devletin büyüklüğü kavramı ile ulusal ekonomi içerisinde kamu ekonomisinin payı ifade edilmeye çalışılır. Ulusal ekonomide yaratılan katma değer, yani milli gelir ne kadarının kamu kesimi tarafından oluşturulduğunu bilmek için devletin büyüklüğü hesap edilir. Milli gelir (Y), harcama yönünden özel tüketim (C) ve yatırım harcamaları (I) ile kamu harcamalarının (G) toplamına eşittir. Formülle ifade edecek olursak; $Y=C+I+G$ eşitliği sözkonusudur.

Yukarıdaki formülde Y, gayrisafi yurtiçi hasılayı (GSYİH) ifade etmektedir. GSYİH’ye ihracat gelirlerini (X) ekleyip, ithalat harcamalarını (M) çıkarınca GSMH’ye ulaşılır. Formül ile ifade edilecek olursa eşitlik şu şekilde olacaktır.

$$Y_{(GSMH)} = C+I+G+(X-M)$$

Kamu Kesimi Büyüklüğü (KKB) yukarıdaki formüller çerçevesinde şu formül ile hesap edilebilir:

$$KKB = \frac{G}{Y}$$

Daha açık ifadeyle devletin büyüklüğü toplam kamu harcamalarının GSYİH'ye veya GSMH'ye olan oranıdır:

$$\text{Toplam Kamu Kesimi Büyüklüğü} = \frac{\text{Toplam Kamu Harcamaları}}{\text{GSYİH (GSMH)}}$$

Önemle belirtelim ki devletin büyüklüğünün hesaplanması ile ilgili olarak başlıca iki sorun ile karşılaşmaktadır. Birinci sorun yukarıdaki formülde “pay” a nelerin ilave edileceği; ikinci sorun ise “payda” olarak GSYİH'nin mi yoksa GSMH'nin mi alınacağıdır. Devletin büyümesi ile ilgili yapılan hesaplamalarda ve değerlendirmelerde bu iki husus gözden kaçırıldığında ülkelerarasında doğru mukayese yapmak imkanı olmayacaktır.

Birçok ülkede devlet deyince bundan genellikle üniter devlet sistemlerinde Merkezi Devlet, federal devlet sistemlerinde ise Federal Devlet anlaşılmaktadır. Dolayısıyla devletin büyüklüğü hesap edilirken bazen merkezi devlet harcamalarının GSYİH'ye (ya da GSMH) oranı esas alınmaktadır. Ancak bu devletin gerçek büyüklüğünü ortaya koymamaktadır. Geniş anlamda devlet, tüm kamu kurum ve kuruluşlarını içermektedir. Bir başka ifadeyle geniş anlamda devlet deyince, bir ülkede kamusal mal ve hizmet üreten tüm kurum ve kuruluşlar anlaşılmalıdır. Buna Genel Devlet adı da verilmektedir. Şu halde, genel devlet harcamalarının GSYİH veya GSMH'ye oranı devletin gerçek büyüklüğünü ortaya koymaktadır.

Önemle belirtelim ki her ülkede genel devletin yapısı ve oluşumu farklılıklar göstermektedir. Bu bakımdan ülkelerarasında yapılan karşılaştırmalarda “pay” olarak esas alınan devlet harcamalarına tüm kurum ve kuruluşların harcamalarının dahil edilip edilmediğine dikkat etmek gereklidir.

2. Dünyada Devletin Büyüklüğü

Dünyada kamu kesiminin büyüklüğüne ilişkin istatistikler çeşitli uluslararası ekonomik kuruluşlar tarafından yayınlanmaktadır. IMF ve OECD verilerine göre dünyada devletin büyümesine ilişkin istatistikler aşağıda analiz edilmektedir.

2.1. IMF İstatistiklerine Göre Dünyada Merkezi Devletin ve Genel Devletin Büyüklüğü

IMF tarafından her yıl yayınlanan Government Finance Statistics verilerine göre

dünya ülkelerinde merkezi devletin ve genel devletin büyüklükleri oransal olarak Tablo: 1'de gösterilmiştir. Tablodan anlaşıldığı üzere dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hem merkezi, hem de genel devlet yıllar itibariyle büyümüştür.

Tablo: 1 - Dünyada Genel Devletin ve Merkezi Devletin Büyüklüğü

	1977		1980		1985	
	GD	MD	GD	MD	GD	MD
Dünya Ülkelerinin Tümü	38,1	27,2	38,5	27,7	40,8	29,9
Gelişmiş Ülkeler	40,2	28,6	40,3	28,7	42,7	31,4
Gelişmekte Olan Ülkeler	30,1	22,7	31,0	24,6	32,7	24,7
Afrika	30,4	22,0	30,8	24,4	34,6	23,9
Asya	22,7	15,8	24,7	18,1	26,2	18,5
Avrupa	44,2	33,1	44,2 ^a	34,0	43,6	33,1
Orta Doğu	47,9	40,1	41,1	37,2	34,0	30,6
Orta ve Güney Amerika	25,7	18,1	27,0	19,6	29,3 ^b	23,9
Türkiye	27,0	24,7	31,1	23,9	29,3	24,9

a: 1981

b: 1984

IMF istatistiklerinde Türkiye'de genel devlet büyüklüğüne ilişkin rakamlar yer almamaktadır. Türkiye'ye ilişkin genel devlet büyüklüğüne ilişkin rakamlar D P T 'Temel Ekonomik Büyüklükler, s. 4. 20-24' den tarafımızca eklenmiştir.

GD: Genel Devlet (Genel devlet harcamalarının GSYİH'ya oranı)

MD: Merkezi Devlet (Merkezi devlet harcamalarının GSYİH'ya oranı)

Kaynak: IMF, Government Finance Statistics Yearbook, 1988 ve 1990

2.2. OECD İstatistiklerine Göre OECD Ülkelerinde Genel Devletin Büyüklüğü

OECD istatistiklerine göre genel devletin büyüklüğüne ilişkin rakamlar Tablo: 2'de yer almıştır. Tablodan anlaşıldığı üzere tüm OECD ülkelerinde (Türkiye hariç) devletin büyüklüğü oransal olarak 1975 yılında %36.2 iken bu rakam 1992'de ortalama %41.2'ye yükselmiştir. OECD'ye üye tüm Avrupa ülkelerinde (Türkiye hariç) ise 1975 yılında %43.7 olan kamu kesimi büyüklüğü 1985 yılında %49.2'ye, 1992 yılında ise %50.7'ye yükselmiştir. Tabloda yer alan ülkeler itibariyle analiz yapıldığında ise şunlar tesbit

edilebilmektedir: OECD ülkeleri içerisinde devletin göreceli olarak en büyük olduğu ülkeler İskandinav ülkeleridir. İsveç'te devletin büyüklüğü oransal olarak 1992 yılı itibariyle %67.3'tür. Onu takiben Danimarka (%59.5) ve Norveç (%57.5) gelmektedir. OECD ülkeleri arasında devletin en küçük olduğu ülkeler ise Japonya ve A.B.D.'dir. Japonya'da devletin büyüklüğü 1992 yılı itibariyle %32.2, A.B.D.'de ise %35.4'tür. Türkiye'ye ilişkin rakamlar Tablo: 2'ye DPT verilerinden tarafımızca eklenmiştir. Ülkemizde toplam kamu kesimi büyüklüğü (Genel Devlet büyüklüğü) 1975 yılında %27.8, 1980 yılında %33.1, 1990 yılında %38.4, 1992 yılında ise %39.2 olarak hesaplanmıştır. Ülkemizde devletin diğer bir çok OECD ülkesinden daha küçük olduğu görülmektedir.

**Tablo: 2 - OECD Ülkelerinde Genel Devlet Büyüklüğü
(Toplam Kamu Harcamalarının GSYİH'ye Oranı)**

Ülkeler	1975	1980	1985	1990	1991	1992
A.B.D.	33,5	31,8	33,2	33,3	34,2	35,4
Japonya	26,8	32,0	31,6	31,7	31,4	32,2
Almanya	48,4	47,9	47,0	45,2	48,7	49,4
Fransa	43,4	46,1	52,1	49,8	50,6	52,0
İtalya	41,6	41,9	50,9	53,3	53,6	53,2
İngiltere	44,4	42,9	44,0	39,9	40,8	44,1
Kanada	38,5	38,7	45,3	45,9	48,8	49,7
Yukarıdaki ülkeler toplamı	35,8	36,3	38,2	37,8	38,7	39,8
Avusturalya	31,1	31,5	36,3	34,3	36,7	38,3
Avusturya	45,3	48,1	50,9	48,7	49,8	50,2
Belçika	45,7	51,9	54,5	49,1	50,0	50,8
Danimarka	48,2	56,2	59,3	58,3	58,7	59,5
Finlandiya	35,1	35,5	40,4	39,7	47,2	51,7
Yunanistan	30,5	33,2	48,8	52,5	51,5	48,3
İrlanda	45,7	50,5	54,3	42,4	42,9	43,9
Hollanda	51,2	54,8	56,6	54,1	54,4	54,7
Norveç	45,4	47,5	44,8	53,7	55,5	57,5
Portekiz	30,2	25,9	43,4	42,9	44,7	46,1
İspanya	24,4	32,0	41,2	41,8	43,3	45,1
İsveç	48,4	60,1	63,3	59,1	61,5	67,3
Türkiye	27,8	33,1	29,3	38,4	39,9	39,2
Yukarıdaki küçük ülkeler toplamı	39,4	44,2	49,0	47,7	49,3	51,0
Avrupa ülkeleri toplamı	43,7	45,4	49,2	47,8	49,4	50,7
OECD ülkeleri toplamı	36,2	37,3	39,5	39,0	40,0	41,2

Kaynak: OECD; Economic Outlook, 1993, s. 215.

Türkiye rakamları DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler'den alınmıştır.

3. Türkiye’de Devletin Büyüklüğü

Türkiye’de devletin büyüklüğüne ilişkin istatistiki verileri analiz etmeden önce bazı hususları açığa kavuşturmakta yarar bulunmaktadır. Türkiye’de Merkezi Devlet deyince bundan yasama, yürütme ve yargı organları anlaşılmaktadır. Oysa Türkiye’de devlet sadece, merkezi devlet ya da merkezi idare ile sınırlı değildir. Bunun dışında diğer kamu kurum ve kuruluşları bulunmaktadır. Ülkemizde Genel Devlet başlıca şu kurum ve kuruluşlardan oluşmaktadır:

- Merkezi İdare: (Yasama, yürütme ve yargı organlarından oluşur. Genel Bütçeli Kuruluşlar olarak da adlandırılır.)
- Mahalli İdareler: Belediyeler, İl Özel İdareleri ve Köylerden oluşur. Özel Bütçeli Kuruluşlar olarak adlandırılır.)
- Katma Bütçeli İdareler: (Üniversiteler ve diğer bazı kurumlar bu statüdedir.)
- Kamu İktisadi Teşebbüsleri
- Sosyal Güvenlik Kuruluşları : (Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu, Ordu Yardımlaşma Kurumu ve Bağ-Kur’ dan oluşur.)
- Genel, Katma ve Özel Bütçeli İdarelere ait Döner Sermayeli İşletmeler.
- Kefalet Sandıkları
- Özerk Statülü Kuruluşlar: (TRT, Merkez Bankası bu tür kuruluşlara örnek gösterilebilir.)
- Bütçe-Dışı Fonlar.

Yukarıda belirtilen kurum ve kuruluşlar dışında başka devlet birimleri varsa onları da Genel Devlet kapsamında düşünmek gerekir. Önemle belirtelim ki ülkemizde toplam kamu harcamalarına ilişkin düzenli istatistiki veriler bulunmamaktadır. Halihazırda devletin gerçek büyüklüğüne ilişkin resmi makamların ve üniversite çevrelerinin yaptığı bir araştırma mevcut değildir. Yapılan araştırmalarda genellikle Konsolide Bütçe Devlet Büyüklüğü hesap edilmektedir. Konsolide Bütçe Devlet Büyüklüğü, konsolide bütçe harcamalarının (genel ve katma bütçe harcamalarının G MH’ye veya GSY H’ye) oranı şeklinde tanımlanmaktadır. Oysa Genel Devlet Büyüklüğü kavramı ile bizim ifade etmek istediğimiz tüm kamu kurum ve kuruluşları harcamalarının GSY H (GSMH)’ye olan oranıdır. Bu açıklamalardan sonra ülkemizde konsolide bütçe devlet büyüklüğü ve genel devlet büyüklüğüne ilişkin istatistiki veriler incelenmektedir.

3.1. Türkiye’de Konsolide Bütçe Büyüklüğü

Türkiye’de konsolide bütçe, genel bütçe ve katma bütçe toplamından oluşmaktadır. Konsolide bütçe büyüklüğü, genel ve katma bütçe harcamalarının toplamının GSYİH (veya GSMH)’ye oranı olarak hesaplanmaktadır. Ülkemizde konsolide bütçe harcama istatistikleri on’ar yıllık dönemler itibariyle Tablo: 3’de gösterilmiştir. Tablo: 3’den açık bir şekilde anlaşıldığı üzere ülkemizde konsolide bütçe büyüklüğü cumhuriyetin ilanından günümüze değin artış göstermiştir. 1924 yılında konsolide bütçe harcamalarının GSMH’ye oranı %11.7 iken bu oran 1992 yılında %30.5’e yükselmiştir.

Tablo: 3 - Türkiye’ de Konsolide Bütçe Büyüklüğü (%) (1924-1992)

Yıllar	1924	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	1992
Konsolide Bütçe Harcamalarının GSMH’ye Oranı	11,7	15,7	26,5	20,1	16,6	23,4	25,8	23,8	30,5

Kaynak: Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri, 1924-1991, Ankara 1992’den yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Ülkemizde cumhuriyetin ilanından günümüze değin uygulanan iktisat politikalarını dönemsel olarak incelediğimizde konsolide bütçe büyüklüğüne ilişkin şu gelişmeleri görmekteyiz (Bkz. Tablo: 4). 1924-1929 yılları arasında ortalama konsolide bütçe büyüklüğü yüzde 13,1’dir. Bu oran devletçilik yılları olarak kabul edilen 1930-1949 döneminde ortalama yüzde 20 olarak gerçekleşmiştir. Ülkemizde devletçilik yerine liberal iktisat politikalarının uygulanmasına çalışan Demokrat Parti’ nin iktidarda bulunduğu 1950’li yıllarda konsolide bütçe büyüklüğü ortalama yüzde 17,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde konsolide bütçe devlet büyüklüğünün bir ölçüde sınırlandırıldığı görülmektedir. 1960’lı ve 1970’li yıllar ülkemizde planlı dönem olarak adlandırılır ve bu yıllarda ithal ikamesi sanayileşme stratejisine dayalı karma ekonomi uygulanmıştır. Bu dönemde konsolide bütçe büyüklüğü ortalama yüzde 22,1’dir. 1980 sonrası dönem ise Türkiye’de iktisat politikasında yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Karma ekonomiden, serbest piyasa ekonomisine geçişin sağlandığı 1980’li yıllarda devletin küçültülmesi hedefleri hükümet programlarında ve kalkınma planlarında yer almasına rağmen bu başarılamamıştır. Özal Dönemi ya da Özal Liberalizmi olarak adlandırılan 1980-1989

yıllarında konsolide bütçe büyüklüğü ortalama yüzde 22,9 olarak gerçekleşmiştir. 1980-1992 ortalaması ise yüzde 24,0'dır. Tablo: 4'deki veriler ülkemizde konsolide bütçe büyüklüğünün ne şekilde bir gelişim gösterdiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tablo: 4 - Türkiye’de Farklı İktisat Politikalarının Uygulandığı Dönemlerde Konsolide Bütçe Büyüklüğü (1924-1992)

Dönemsel Olarak Uygulanan İktisat Politikaları	Konsolide Bütçe Harcamalarının GSMH'ye Oranı (%)
1924-1929 Dönemi (Cumhuriyetin ilk yılları)	13,1
1930-1949 Dönemi (Devletçilik Yılları)	20,0
1950-1959 Dönemi (Demokrat Parti Liberalizmi)	17,2
1960-1979 Dönemi (Karma Ekonomi Yılları)	22,1
1980-1989 Dönemi (Özal Liberalizmi)	22,9
1980-1992 Dönemi (1980 Sonrası Dönem)	24,0

Kaynak: Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri, 1924-1991, Ankara 1992'den yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Tablo: 5'te ise 1975-1993 döneminde konsolide bütçe harcamalarının GSYİH'ye oranı ile cari yatırım ve transfer harcamalarının GSYİH'ye oranı gösterilmiştir. Daha önce Tablo: 4'te gösterilen rakamlar konsolide bütçe harcamalarının GSMH'ye olan oranını göstermektedir. Dolayısıyla Tablo: 4 ile Tablo: 5 arasında devletin büyüklüğü oransal olarak biraz farklılık göstermektedir. Tablo:5'te en dikkati çeken durum transfer harcamalarındaki artma oranının oldukça fazla olmasıdır. 1975 yılında toplam transfer harcamalarının GSYİH'ye oranı yüzde 3.5 iken, bu oran 1992'de yüzde 11.7'ye yükselmiştir. Yatırım harcamalarında bir değişim görülmezken, cari harcamalarda bir artış olduğu gözlenmektedir.

Tablo: 5 - Türkiye’de Konsolide Bütçe Büyüklüğü ve Harcamaların Fonksiyonel Ayırımı (%) (1975-1993)

Yıllar	Konsolide Bütçe H./ GSYİH	Cari H./ GSYİH	Yatırım H./ GSYİH	Transfer H./ GSYİH
1975	21,1	8,6	10,3	3,5
1980	24,3	8,6	10,4	5,8
1981	23,1	6,7	11,0	4,2
1982	18,3	5,5	9,9	3,4
1983	22,6	6,4	10,5	6,5
1984	20,6	4,9	9,7	7,3
1985	19,1	5,2	11,6	7,2
1986	20,7	5,3	13,3	10,6
1987	21,7	5,8	12,8	12,5
1988	20,9	5,7	11,4	12,3
1989	22,3	8,1	10,1	11,6
1990	23,4	10,5	9,7	10,3
1991	28,7	12,4	10,4	10,5
1992	29,4	13,3	10,0	11,7
1993*	32,4	13,4	9,3	10,2

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 1950-1992, Ankara 1993.

* 1993 yılına ait rakamlar geçicidir.

3.2. Türkiye’de Mahalli İdarelerin Büyüklüğü

Ülkemizde belediyeler, il özel idareleri ve köylerden oluşan mahalli idarelerin büyüklüğü de kamu kesiminin boyutlarını ortaya koyması bakımından önemlidir. Tablo: 6’da mahalli idarelerin harcamalarının GSYİH’ye olan oranı gösterilmektedir. 1975 yılında mahalli idarelerin büyüklüğü oransal olarak yüzde 1,97 iken bu oran 1985’de yüzde 2,38’e, 1990’da yüzde 3,48’e, 1991’de ise yüzde 4,09’a yükselmiştir. Kamu kesiminin diğer birimleri gibi mahalli idareler de sürekli olarak büyümektedir. Ancak önemle belirtelim ki mahalli idarelerin toplam harcamalarının GSYİH’ye olan oranı toplam kamu harcamalarının GSYİH’ye olan oranından oldukça düşüktür. Rakamlar Türkiye’de merkeziyetçi bir kamu yönetiminin mevcut olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tablo: 6- Mahalli İdarelerin* Toplam Harcamalarının GSMH'ye Oranı

(1975-1993)

Yıllar	Mahalli İdarelerin Toplam H. / GSYİH
1975	1,97
1980	2,03
1981	1,81
1982	1,69
1983	1,90
1984	1,80
1985	2,38
1986	3,44
1987	3,82
1988	3,57
1989	2,93
1990	3,48
1991	4,09
1992**	3,80
1993**	3,97

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 1950-1992

* Mahalli idareler, Belediyeler, İl Özel İdareleri, İller Bankası ve Su-Kanalizasyon İdarelerini kapsamaktadır

** Tahmin

3.3. Türkiye'de Genel Devlet Büyüklüğü

Ülkemizde genel devlet büyüklüğü kavramı ile ifade etmek istediğimiz tüm kamu kurum ve kuruluşlarının harcamalarının GSYİH'ye olan oranıdır. Bu büyüklüğün hesaplanmasında GSYİH yerine GSMH'de esas alınabilmektedir. Türkiye'de genel devlet büyüklüğüne ilişkin resmi istatistikler maalesef düzenli değildir. DPT verilerine göre ülkemizde genel devlet büyüklüğü 1975-1993 yılları itibariyle aşağıda gösterilmiştir (Bkz. Tablo: 7). 1975 yılında toplam kamu harcamalarının GSMH'ye oranı yüzde 27,8 iken bu oran 1985 yılında yüzde 29,3'e, 1990 yılında yüzde 38,4'e, 1992 yılında ise yüzde 39,2'ye yükselmiştir. Ülkemizde 1980 sonrası dönemde devletin küçültülmesi yönünde hükümet programlarında ve kalkınma planlarında hedefler tayin edilmesine rağmen devletin giderek büyüdüğü gözlenmektedir.

Tablo: 7 - Türkiye’de Genel Devlet Büyüklüğü (%)

(1975-1993)

Yıllar	Toplam Kamu Harcamalarının GSMH’ye Oranı	Toplam Kamu Gelirlerinin GSMH’ye Oranı	KKBG/GSMH
1975	27,8	21,7	6,1
1980	31,1	22,6	10,5
1981	29,2	24,3	4,9
1982	24,4	20,1	4,3
1983	29,1	23,1	6,0
1984	29,0	22,5	6,5
1985	29,3	24,8	4,6
1986	34,3	29,5	4,7
1987	36,6	28,8	7,8
1988	37,7	28,5	6,2
1989	35,4	28,3	7,1
1990	38,4	27,9	10,5
1991	39,9	25,4	14,4
1992	39,2	26,6	12,6
1993	38,6	29,6	9,0

Kaynak: DPT, Temel Ekonomik Büyüklükler, Ankara 1993, s. 4, 20-24.

Tablodan anlaşıldığı üzere genel devletin büyümesine paralel olarak toplam kamu gelirlerinin GSMH’ye oranı da artış göstermiştir. Ülkemizde Toplam Kamu Gelirleri Yüğü (TKGY) 1975 yılında yüzde 21,7 iken bu oran 1992 yılında yüzde 26,6’ya yükselmiştir. Toplam bütçe açığı, yani Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)’nin GSMH’ye oranı doğal olarak artışlar göstermiştir (Bkz. Tablo: 7).

3.4. Türkiye’de Devletin Büyüklüğünün Temel Göstergesi Olarak Toplam Kamu İstihdamı Trendi

Devletin büyüklüğü, genel olarak toplam devlet harcamalarının GSYİH (GSMH)’ye oranı esas alınarak hesaplanmaktadır. Bununla birlikte bir ülkedeki toplam kamu istihdamındaki değişme trendi de devletin büyümesinin veya küçülmesinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ülkemizde toplam kamu istihdamının artış (azalış) trendine ilişkin

istatistikler Tablo: 8'de ortaya konulmuştur. Tablo: 8'den anlaşıldığı üzere kamu harcamaları gibi kamu istihdamı da yıllar itibariyle sürekli artmaktadır. Tabloda sadece genel bütçeli ve özel bütçeli idarelerde, ayrıca döner sermaye, fon ve kefalet sandıklarında mevcut memur, işçi ve sözleşmeli personel kadroları yer almaktadır. KİT' lerde ise istihdam edilen personel sayısı gösterilmiştir.

Bunların dışında sosyal güvenlik kuruluşları ve bütçe dışı fonlarda görevli personel sayısına ilişkin rakamlar ise temin edilemediğinden tabloda yer almamıştır.

Tablo: 8 - Türkiye'de Kamu İstihdamındaki Sayısal Değişmeler (1980-1993)

	1980	1985	1990	1992	1993
1. Kamu Kuruluşlarındaki Memur Kadroları Toplamı (1)	1.252.847	1.414.644	1.568.885	1.687.274	1.814.902
2. Kamu Kuruluşlarındaki İşçi Kadroları Toplamı (1)	383.970	367.935	359.446	361.015	341.543
3. Kamu Kuruluşlarındaki Sözleşmeli Personel Sayısı (2)	4.568	5.526	16.699	22.076	20.315
4. KİT'lerde İstihdam Edilen Personel Sayısı (Memur+İşçi+Sözleşmeli Personel)	540.000	676.485	701.298	698.642	-

(1) Toplam memur ve işçi kadroları; konsolide bütçeye dahil kuruluşlarda, döner sermaye, fon ve kefalet sandıklarında ve özel bütçeli kuruluşlardaki kadro sayılarını göstermektedir.

(2) 1980-1985 ve 1990 yılları sadece konsolide bütçeye dahil kuruluşlardaki sözleşmeli personel sayısını gösterir. 1992 yılı ise konsolide bütçeye dahil kuruluşların yanısıra döner sermayeler, fon ve kefalet sandıkları ve özel bütçeli kuruluşların işçi kadrolarını göstermektedir

Kaynak: Maliye ve Gümrük Bakanlığı, 1993 Mali yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara 1992, s. 70-76.

Tablo: 9 - Kamu Kuruluşlarının Memur Kadroları ve Yıllık Artış Oranları (1980-1992)

Yıllar	Konsolide Bütçe Memur Kadroları	Artış Oranı (%)	D. Sermaye Fon ve Kefalet Sandıkları	Artış Oranı (%)	Özel Bütçeli Kuruluşlar	Artış Oranı (%)	Toplam	Artış Oranı (%)
1980	1.770.224	-	23.811	-	58.812	-	1.252.847	-
1981	1.169.494	-0,1	25.351	6,5	59.581	1,3	1.254.496	0,1
1982	1.176.224	0,6	28.772	13,5	59.041	-0,9	1.264.037	0,8
1983	1.195.607	1,6	28.698	-0,3	56.865	-3,7	1.281.170	1,4
1984	1.285.831	7,5	26.734	-6,8	68.715	20,8	1.381.280	7,8
1985	1.316.661	2,4	29.268	9,5	68.715	0,0	1.414.644	2,4
1986	1.356.137	3,0	30.235	3,3	70.095	2,0	1.456.467	3,0
1987	1.401.391	3,3	30.300	0,2	70.850	1,1	1.502.541	3,2
1988	1.428.382	1,9	30.672	1,2	71.000	0,2	1.530.054	1,8
1989	1.440.504	0,8	30.979	1,0	74.230	4,5	1.545.713	1,0
1990	1.461.561	1,5	30.968	0,0	76.356	2,9	1.568.885	1,5
1991	1.509.518	3,3	30.426	1,8	83.546	9,4	1.623.490	3,5
1992	1.608.451	6,6	30.711	0,9	83.789	0,3	1.722.951	6,1

(1) 926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu'na tabi personel hariçtir

Kaynak: Maliye ve Gümrük Bakanlığı, 1994 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara 1993,s. 67

Tablo: 9'da ise kamu kuruluşlarındaki sadece memur kadrolarının değişim trendi gösterilmiştir. bu tablodan da anlaşılacağı üzere 1980-1992 döneminde toplam memur sayısı 1.252.847'den 1.722.951'e yükselmiştir.

B. Devlet Niçin Büyüyor ?

1. Devletin Büyümesinin Nedenleri: Teoriler ve Hipotezler

Devletin büyümesine ilişkin teoriler ve görüşler sayıca oldukça fazladır ve uzun bir tarihsel geçmişe sahiptir. Devletin ekonomik faaliyetlerinin ve harcamalarının büyümesine

iktisatçıların ilk ilgisini çeken Alman iktisatçı Adolph Wagner olmuştur. Wagner ilk kez 1883 tarihinde yazdığı eserinde devletin büyümesi konusunu incelemiştir. Wagner'in bu çalışmasını takiben bir çok iktisatçı devletin büyümesine ilişkin teorik ve ampirik çalışma yapmıştır. Mevcut ampirik çalışmalarda Wagner'in hipotezleri önemli ölçüde doğrulanmış ve Wagner'in görüşleri literatürde Wagner Kanunu ya da Kamu Harcamalarının Artışı Kanunu olarak adlandırılmıştır. Mevcut ampirik çalışmaların sonuçları Wagner Kanunu'nu çok güçlü bir şekilde desteklemesine rağmen, ampirik çalışmaların tekniklerine ve hesaplama yöntemlerine bazı eleştiriler yöneltilmiştir (Ampirik çalışmaların genel bir özeti için Bkz. Bennett ve Johnson, 1980; 59-95).

Bu açıklamalardan sonra şimdi devletin büyümesine ilişkin teorileri ve görüşleri özetlemeye çalışalım (Bkz. Tablo: 10). Devletin büyümesine ilişkin tüm teori ve yaklaşımlar incelendiğinde devletin büyümesine yol açan faktörlerin sayıca pek çok olduğu görülür. Mevcut teori ve görüşler içerisinde özellikle geçtiğimiz son yirmi yıl içerisinde kamu tercihi teorisyenlerinin (Buchanan, Niskanen, Olson, Nordhauss ve diğerleri) görüşlerinin büyük ilgi topladığını özellikle belirtmek gerekir. Devletin büyümesi teorileri ve hipotezler Tablo: 10'da özet olarak sunulmuştur.

Tablo: 10 - Devletin Büyümesine İlişkin Teoriler ve Hipotezler

<p>Wagner Kanunu Adolph Wagner (1883)</p>	<p>Milli ekonomi içerisinde kamusal faaliyetler başlıca şu nedenlerden dolayı artmaktadır:</p> <ul style="list-style-type: none"> * Koruyucu ve düzenleyici kamusal mallara olan talepler dolayısıyla, devlet başlıca iç ve dış güvenlik ile adalet hizmetlerine olan harcamalarını artırmaktadır. * Kültürel ve sosyal refaha yönelik kamusal mallara olan talepler dolayısıyla devlet eğitim, sağlık vb. hizmetler için harcamalarını artırmaktadır. * Ölçek ekonomilerinin sözkonusu olduğu endüstrilerin özel sektöre bırakılması yerine devlet tüketicinin korunması amacıyla bu endüstrileri kendi tekeline almaktadır. Posta ve telekomünikasyon hizmetleri, elektrik üretim ve dağıtım, ulaştırma hizmetleri bu konuda örnek verilebilir.
<p>Dengesiz Büyüme Hipotezi William Baumol (1967)</p>	<p>Baumol'a göre iktisadi faaliyetler esasen sermaye-yoğun ve emek-yoğun olmak üzere iki grupta toplanabilir. Baumol, kamusal hizmetlerin esasen emek-yoğun özellikte olması nedeniyle birim başına üretim maliyetlerinin ve verimliliğin kamu kesiminde düşük olduğunu belirtmektedir. Kısaca Baumol'a göre kamu harcamalarının artmasının temel nedenlerinden birisi, devletin iktisadi faaliyetlerinin emek-yoğun özellikte olmasıdır.</p>
<p>Politik Konjonktür Hareketleri Teorisi William Nordhauss (1975)</p>	<p>Nordhauss'a göre kamu harcamaları özellikle seçim dönemlerinde artmaktadır. Politikacılar seçim ekonomisi stratejisi izleyerek, seçimler yaklaştıkça kamu harcamalarını artırır.</p>

Tablo 10'un devamı

Düşük Verimlilik Hipotezi William Orzechowski (1974)	Orzechowski'ye göre kamu harcamalarının artışının bir nedeni kamu kesimindeki verimliliğin özel kesime oranla daha düşük olmasıdır. Düşük verimlilik, kamu kesiminde yapılan hizmetler için daha fazla harcama yapılmasına neden olmaktadır.
Sıçrama Etkisi Alan Peacock, Jack Wiseman (1961)	Peacock ve Wiseman, İngiltere'de 1890-1955 yıllarını kapsayan dönemde kamu harcamalarının artış trendini incelemişlerdir. Peacock ve Wiseman, sözkonusu dönemde İngiltere'de kamu harcamalarının sürekli bir artış gösterdiğini, ancak bu artışın özellikle savaş ve depresyon dönemlerinde "sıçrama" gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Peacock ve Wiseman'ın teorik açıklamaları literatürde "Sıçrama Etkisi" [Displacement Effect] olarak adlandırılmaktadır.
Abramowitz Eliasberg Hipotezi Moses Abramowitz, Vera Eliasberg (1957)	Abramowitz ve Eliasberg İngiltere'de 1890-1950 yıllarını kapsayan dönemde kamu istihdamının artış trendini incelemişlerdir. Bu iki iktisatçı çalışmalarında savaşın kamu harcamalarını artırdığını, bunun dışında sanayileşmenin de kamu harcamalarının artmasında önemli rol oynadığını ileri sürmüşlerdir.
Meltzer - Richard Hipotezi Alan H. Meltzer, Scott F. Richard (1978)	Meltzer ve Richard'a göre Sıçrama Etkisi kamu harcamalarının büyümesini açıklamakta yeterli değildir. Kamu harcamaları savaşın olmadığı normal dönemlerde de artmaktadır. Özellikle soğuk savaş ve askeri açıdan diğer ülkelere korku vermek amacıyla devlet savunma harcamalarını artırmaktadır.
Bürokrasi'nin Ekonomi Teorisi Gordon Tullock (1965), William A. Niskanen	Kamu kesiminde bürokratlar bütçenin hacmini genişleterek (bütçe maksimizasyonu) kendi özel çıkarlarını artırmaya (fayda maksimizasyonu) çabalarlar. Özetle, bürokrasi daha uzun süre makamda kalmak için siyasal iktidarların istekleri doğrultusunda bütçenin hacmini genişletmek durumundadır.
Peltzman Hipotezi Sam Peltzman (1980)	Peltzman'a göre kamu harcamalarındaki artışın en önemli nedenlerinden birisi gelir dağılımındaki eşitsizliklerdir. Bir ülkedeki gelir dağılımının bozuk olması gelirin yeniden dağılımı için kamu harcamalarının artması neticesini doğurmaktadır.
Borcherding Hipotezi Thomas Borcherding (1977)	Borcherding, refah, nüfus artışı ve enflasyonun kamu harcamaları artışı üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla 1902-1970 yılları arasında ABD'de kamu harcamalarının gelişimini incelemiştir. Yaptığı analize göre nüfus artışının %25 oranında, enflasyonun %12 oranında ve kişi başına milli gelir artışlarının (refah) ise yaklaşık olarak %25 oranında devletin büyümesinde etkili olduğu tahmin edilmiştir.
Direktör Hipotezi George Stigler (1970)	Stigler'e göre siyasal güç çoğunluğun oylarına dayalı iktidarların elindedir. Bu bakımdan siyasal gücü elinde tutan siyasal iktidarlar zengin ve fakir arasında kalan ortanca seçmen (median voter) taleplerini karşılayarak iktidarda kalmaya çalışırlar. Kısaca, siyasal süreçte direktör, ortanca seçmen gruplarıdır. Bu kesim kamu harcamalarının artışında temel rolü üstlenmektedir.

Tablo 10'un devamı

<p>Buchanan Yaklaşımı James M. Buchanan (1977)</p>	<p>Devletin büyümesinde nüfus artışı, kentleşme, ekonominin yapısındaki değişme, enflasyon vb faktörler rol oynamaktadır. Ancak Buchanan bu faktörler dışında devletin sürekli büyümesinin nedenlerini şu şekilde açıklamaktadır:</p> <p>* Politik müteşebbislerin (Politikacıların) "Politik Gelir" şeklindeki çıkarlarını maksimize etme eğilimleri kamu harcamalarını artırmaktadır. Oylarını maksimize etmeye çalışan politikacılar artan kamu harcamalarını çoğunlukla emisyon ve borçlanma ile finanse etmektedirler</p> <p>* Mali Aldanma (Fiscal Illusion) adı verilen bir olay neticesinde de devlet büyümektedir. Mali aldanma kavramı, dolaylı vergiler veya kaynaktan tevkif usulüne göre tahsil edilen dolaysız vergiler neticesinde vergi yükümlülerinin vergi ödediklerinin farkına varmamaları, dolayısıyla kendilerine sağlanan kamusal hizmetlerin bedelini doğru olarak saptayamamaları durumunu ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle vergi ödeme konusundaki şüursuzluk (tax unconsciousness) vergi yükümlülerinin kamu hizmetlerine olan talebini artırmaktadır. Sonuç itibarıyla kamusal mal ve hizmetlere olan talebin artması kamu harcamalarının genişlemesi neticesini ortaya çıkarmaktadır</p>
<p>Demsetz Hipotezi Harold Demsetz (1979)</p>	<p>Demsetz'e göre ekonomideki yapısal değişiklikler ve uzmanlaşma devletin büyümesinin nedenleri olarak görülebilir. Örneğin, hesap makinelerinin yerini bilgisayarların alması, kamu kesiminde harcamaların artmasına neden olmuştur.</p>
<p>Olson Hipotezi Mancur Olson (1965)</p>	<p>Devletin büyümesinde politik müteşebbisler, seçmenler ve bürokratlar dışında çıkar ve baskı grupları da etkili olurlar. Özellikle ekonomik çıkar ve baskı grupları siyasal iktidar ve bürokrasi üzerinde lobicilik yaparak "ekonomik transfer" elde etmeye çalışırlar. Örneğin, yatırımların ve ihracatın desteklenmesi amacıyla teşviklerin artırılması talebi doğrultusunda yapılan lobicilik faaliyetleri sonuçta devletin büyümesine neden olur.</p>
<p>Açık Ekonomi Hipotezi Assar Lindbeck (1976) David Cameron (1979)</p>	<p>Uluslararası ekonomik ilişkilerin serbest olduğu dışa açık ülkelerde içe dönük kapalı ekonomilere oranla kamu harcamaları daha fazla artmaktadır. Ödemeler bilançosu açık veren ülkelerde kamu harcamaları politikaları ile açık giderilmeye çalışılır.</p>
<p>Downs Hipotezi Anthony Downs (1960)</p>	<p>Bazı tür kamusal mal ve hizmetler bölünemez ve pazarlanamaz nitelikte olduğu için fiyatlandırılmazlar. Dolayısıyla bu tür mal ve hizmetlerden fayda sağlayanlardan da bir bedel (vergi) talep edilir. Downs'a göre kamu harcamalarının finansmanında fayda yaklaşımının uygulanmaması dolayısıyla siyasal otorite kamusal hizmetlerden doğrudan fayda sağlayamayanlardan da vergi talep etme hakkına sahip olabilecektir. Sonuç olarak, vergilemede ödeme gücü yaklaşımının uygulanması devlet bütçesinin daha büyük olması sonucunu doğuracaktır.</p>
<p>Oates Hipotez (Yoğunlaşma Etkisi) William E. Oates (1972)</p>	<p>Oates'e göre ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi amacıyla yönelik kamu politikaları sonucunda devletin ekonomik faaliyetleri genişler. Özellikle, merkezi devlet ulaştırma, haberleşme, enerji ve altyapı yatırımları gibi hizmetler üzerinde yoğunlaşır. Oates, devletin büyümesi sonucu doğuran bu etkiyi Yoğunlaşma Etkisi (Concentration Effect) olarak adlandırmaktadır.</p>

Kaynak: Tablo yukarıda belirtilen eserlerden yararlanılarak oluşturulmuştur.

2. Devletin Büyümesinin Nedenleri: Ekonomik, Siyasal ve Sosyal Faktörler

Devletin büyümesine ilişkin teori ve görüşler incelendiğinde devletin büyümesine neden olan faktörler açık bir şekilde anlaşılabilir. Konunun daha iyi kavranabilmesi için devletin büyümesine yol açan faktörler Tablo: 11 içerisinde gösterilmiştir. Önemle belirtelim ki devletin büyümesinin tek bir nedeni yoktur. Ekonomik, siyasal ve sosyal bir takım nedenlerden dolayı devlet sürekli bir şekilde büyümektedir. Burada bir hususu belirtmekte yarar bulunmaktadır. Devletin faaliyetlerinin ve harcamalarının genişlemesi bazı durumlarda bir zorunluluktur. Örneğin, nüfus artışı, devletin büyümesini kaçınılmaz kılmaktadır. Yine savaş ve ekonomik depresyon gibi durumlar devlet müdahalesini ve devlet harcamalarını artırmaktadır. Ancak, devletin büyümesi bazen siyasal aktörlerin bir çıkar kavgalarının sonucunda “yapay” ve “gereksiz” bir şekilde artabilmektedir. Örneğin, seçim dönemleri yaklaştığında siyasal iktidarların yeniden seçilebilmeyi garantilemek için kamu harcamalarını artırma eğiliminde oldukları gözlemlenmektedir. Yine “gereksiz” bir şekilde bazı ekonomik çıkar ve baskı gruplarının lobicilik faaliyetleri sonucunda devlet harcamaları artabilmektedir. Devletin büyümesine yol açan tüm bu faktörler aşağıda üç grupta sınıflandırılmıştır.

Tablo: 11 - Devletin Büyümesine Yol Açan Faktörler

<i>I-Ekonomik- Mali Faktörler</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Tam kamusal mal ve hizmetlere olan ihtiyaç (iç ve dış güvenlik, adalet hizmetleri); - Yarı kamusal mal ve hizmetlere olan ihtiyaç (Eğitim ve sağlık hizmetleri); - Ölçek ekonomilerinin söz konusu olduğu hizmetler (Enerji, ulaştırma, haberleşme); - Depresyon ve ekonomik kriz; - Mali aldanma (Fiscal illusion) olayı; - Enflasyon; - Az gelişmiş ülkelerde devletin ekonomik büyüme ve kalkınmaya öncülük ve destek olması; - Tam istihdamın sağlanması; - Kaynakların etkin kullanımı ve dağılımı; - Keynezyen genişleyici politikalar;
<i>II-Siyasal Faktörler</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Sıcak savaş; - Soğuk savaş, dış tehditler; - Siyasal süreçte siyasal aktörlerin kendi özel çıkarlarının peşinde koşmaları; - Politik konjonktürde seçim ekonomisi stratejisi uygulaması (Seçim dönemlerinde kamu harcamalarının artırılması); - Bürokrasinin bütçenin hacmini genişletmesi; - Çıkar ve baskı gruplarının devletten transfer kollama (rant kollama) gayretleri; - Hükümetlerin partizan tutumları ve patronaj politikaları;
<i>III-Sosyal Faktörler</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Nüfus artışı; - Gelir ve servet dağılımının dengesiz olması; - Geri kalmış bölgeler sorunu; - Konut sorunu; - Terör; - Sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin sağlanması; - Sosyal tazminler; - Sosyal güvenlik hizmetleri; - Teknolojik değişim;

B Ö L Ü M

DEVLETİN AŞIRI BÜYÜMESİNİN SONUÇLARI NELERDİR?

“Ne zaman ki y6neticiler egemenliği
tekeline alır, egemenliği toplumdakilerle
paylaşmak istemez, herkesin dizginini
eker, mali olanaklarla diğerleri
zerinde etkin olma yoluna gider,
işte o zaman insanlar “gaza ve ganimetlere”
koşmak istemezler, tembelleşirler,
güçlerini yitirirler, k6leleşmeyi kabullenirler,
onlardan sonra gelen kuşaklar da
aynı yolda gider.
Egemenliğin bekçiliğini, koruyuculuğunu
ve destekçiliğini yaparak aldıkları
cretten başka bir şey
düşünmez olurlar, o zaman devlet
gücünü yitirir, devlet ihtiyarlık,
güçsüzlük d6nemine girer.”

İbn Haldun

2- DEVLETİN AŞIRI BÜYÜMESİNİN SONUÇLARI NELERDİR ?

Devletin büyümesinin ortaya çıkardığı sonuçları hem teorik, hem de analitik olarak incelemek mümkündür. Bu bölümde önce ölçek ekonomileri teorisi ile konu analiz edilecektir. Ölçek ekonomileri teorisi, esasen mikro-iktisat analizlerde firmanın büyümesinin ortaya çıkardığı fayda ve maliyetleri açıklamakta kullanılmaktadır. Bu bölümde, mikro-iktisatta kullanılan bu analiz politik karar alma sürecine taşınmaya çalışılmaktadır. Bir başka ifadeyle ölçek ekonomisi teorisi ile devletin büyümesinin birim başına ortalama maliyetler üzerinde ne şekilde etkili olacağı ve optimal devlet büyüklüğü incelenmektedir.

A. Teorik Sonuçlar

Ölçek ekonomileri (Economies of Scale), mikro-iktisatta firmanın üretim miktarı ile ortalama maliyetleri arasında ilişki kuran bir analizdir. Genel olarak firmanın üretim ölçeğinin artması bir noktaya kadar birim başına ortalama maliyetleri azaltır. Geniş ölçekte üretimde bulunmanın sağlayacağı bu maliyet tasarrufuna pozitif ölçek ekonomileri ya da içsel ekonomiler (internal economies) denilmektedir. Buradaki “ekonomi” kavramı firmanın sağladığı fayda veya avantajları ifade etmektedir. Gerçekten de geniş ölçekte faaliyette bulunan firmalar bazı maliyet tasarruflarını elde ederler. Bunun başlıca nedenleri şu şekilde özetlenebilir: (Aktan; Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine, 1994):

- Geniş ölçekte üretimde bulunan bir firmada yeni ve pahalı teknolojiler ile üretim yapılması sözkonusu olacağından birim başına üretim maliyeti az olacaktır.
- Geniş ölçekte üretimde bulunan bir firmada işbölümü ve uzmanlaşmadan yararlanılacağından yine üretim maliyetleri düşük olabilecektir.
- Büyük ölçekli firmalarda daha ucuz finansman olanaklarından da yararlanmak mümkündür. Yine ölçek büyümesi ile firmanın pazarlama maliyetlerinde de bir azalma görülür.

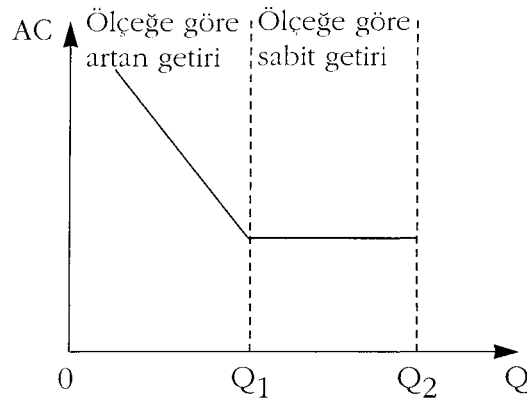
Bununla birlikte firmanın elde edebileceği maliyet tasarrufları belirli bir noktadan sonra sözkonusu olmayacaktır. Hatta büyümenin devam etmesi halinde bu kez birim başına ortalama maliyetlerin arttığı görülebilecektir. Firmanın aşırı büyümesinin ortaya çıkardığı bu olumsuz sonuçlara ise negatif ölçek ekonomileri veya içsel-eksi ekonomiler (internal dis-economies) adı verilmektedir. Gerçekte belirli bir büyüklükten sonra herhangi bir firma ya da şirkette denetim ve kontrollerin zayıflaması, koordinasyon eksikliğinin ortaya çıkması, firma ya da işletme sahibinin tüm işleri kontrol edememesi vb. nedenlerden dolayı firmada etkinsizlikler (inefficiencies) ortaya çıkar.

Yukarıda özetlenen mikro-iktisat analiz yönteminden yararlanarak politik karar alma sürecinde devlet faaliyetlerinin optimum büyüklüğün ve aşırı büyümenin olumsuz sonuçları ortaya konulabilir. Devlet esas itibariyle kamusal mal ve hizmetler üreten büyük bir firmadır. Özel bir firma için optimal büyüklük söz konusu olabileceği gibi devlet için de bir optimal büyüklük söz konusudur. Konunun devlet açısından analizi aşağıda yer almaktadır.

1. Devletin Büyümesinin Olumlu Sonuçları: Pozitif Ölçek Ekonomileri

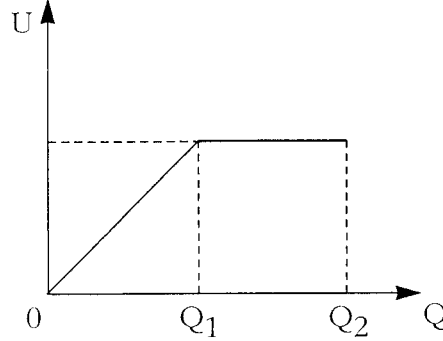
Devletin büyümesi ile kamusal mal ve hizmetlerin birim başına maliyetleri arasındaki ilişki aşağıdaki şekilde gösterilmiştir. Şekilde yatay eksende kamusal mal ve hizmetlerin üretim miktarı, dikey eksende ise ortalama maliyetler gösterilmiştir. Şekilden anlaşıldığı üzere üretim miktarı Q_1 seviyesine ulaşıncaya kadar ortalama maliyetler azalmakta, bu seviyeden sonra ise değişmemektedir. Bunun nedeni yukarıda belirttiğimiz gibi ölçek büyümesinin yarattığı olumlu sonuçlardır. OQ_1 seviyesindeki alanda “ölçeğe göre artan getiri” hali söz konusudur. Başka bir ifadeyle ölçek büyümesine paralel bir şekilde marjinal toplumsal fayda artmaktadır. İç güvenlik, dış güvenlik, adalet gibi kamusal hizmetlerde durum böyledir.

Şekil: 1 - Devletin Büyümesinin Olumlu Sonuçları: Ölçeğe Göre Artan Getiri ve İçsel Ekonomiler

Yukarıdaki şekilde devletin büyümesi ile kamusal mal ve hizmetlerin birim maliyetleri arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Başka bir şekil yardımıyla devletin büyümesi ile kamusal mal ve hizmetlerden toplumun sağladığı fayda arasında bir ilişki kurulabilir. (Şekil: 2)

Şekil: 2 - Devletin Büyümesi ile Kamusal Mal ve Hizmetlerden Sağlanan Toplumsal Fayda Arasındaki İlişki

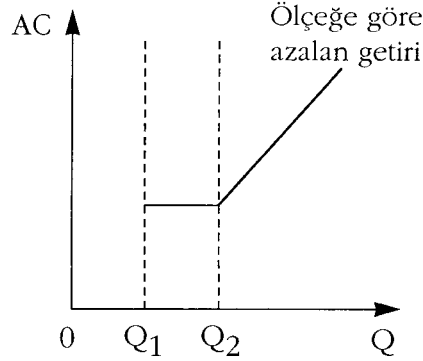
Şekilden anlaşıldığı üzere devletin görev ve fonksiyonlarının artması (iç güvenlik, dış güvenlik, adalet ve yargı hizmetleri üstlenmesi gibi) genel olarak toplumun sağladığı faydayı artırmaktadır. Ancak bir noktadan sonra (Q_1 seviyesi) devletin büyümesi teorik olarak kamusal mal ve hizmetlerden toplumun sağladığı faydayı artırmamaktadır. Şekilde Q_1 - Q_2 düzeyinde devletin büyümesine karşılık toplumsal faydanın değişmediği görülmektedir.

2. Devletin Büyümesinin Olumsuz Sonuçları:Negatif Ölçek Ekonomileri

Devletin büyümesinin ortaya çıkardığı olumsuz sonuçların (içsel-eksi ekonomilerin) geometrik yorumu Şekil: 3'te yapılmıştır. Şekilden anlaşıldığı üzere Q_1 - Q_2 üretim seviyesinde ölçeğe göre sabit getiri (nötr içsel ekonomiler), Q_2 üretim seviyesinden sonra ise ölçeğe göre azalan getiri (içsel-eksi ekonomiler) söz konusudur. Q_2 seviyesinden sonra kamu kurumlarında ve teşebbüslerinde üretim ölçeğinin arttırılması birim başına ortalama maliyetleri artırmaktadır. Bunun nedeni önceki açıklamalarımızda da belirttiğimiz üzere aşırı büyümenin yarattığı olumsuz sonuçlardır. Günümüzde bir çok kamu iktisadi teşebbüsünde yaşanan iktisadi ve mali sorunlar (üretim, yatırım, pazarlama sorunları) ve yönetim sorunları bu nedenlerden kaynaklanmaktadır.

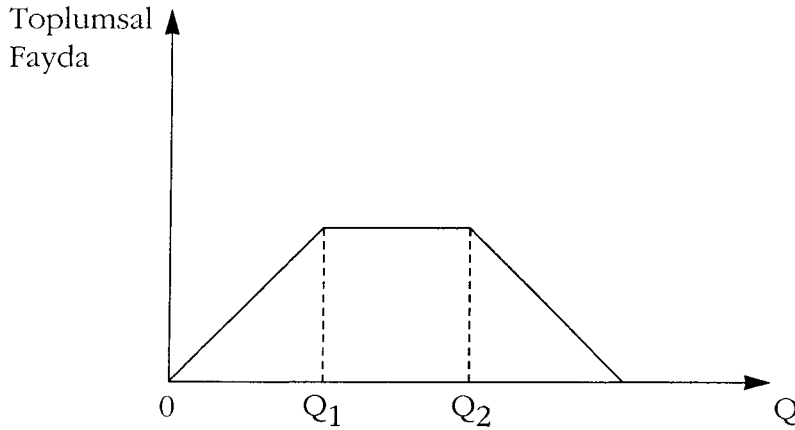

Şekil: 3 - Devletin Büyümesinin Olumsuz Sonuçları: Ölçeğe Göre Azalan Getiri ve İçsel-Eksi Ekonomiler (Negatif Ölçek Ekonomileri)

Konuyu bir de devletin büyümesi ile kamusal mal ve hizmetlerden sağlanan fayda arasındaki ilişki yönünden değerlendirelim (Bkz. Şekil: 4). Anlaşıldığı üzere devletin kamusal mal ve hizmet üretimini artırması (devletin büyümesi) sonuç itibariyle bir noktadan sonra toplumsal faydayı artırmamakta, aksine azaltmaktadır. Gerçekten de devletin koruyucu ve düzeni sağlayıcı hizmetleri (iç güvenlik, dış güvenlik, adalet ve yargı) ve toplumsal refaha yönelik hizmetleri üstlenmesi (eğitim, sağlık hizmetleri vs.) dışında görev ve fonksiyonlarını daha da genişletmesi bu defa toplumun sağladığı faydayı doğrudan ve dolaylı olarak azaltabilecektir. Örneğin, devletin özel kesimin yapabileceği faaliyetleri de üstlenmesi ve bu faaliyetleri karlılık ve verimlilik ilişkisi içerisinde yürütememesi sonuçta topluma bir maliyet yükleyecektir. Örneğin KİT'lerin zararlarının genel bütçeden vergi gelirleri ile karşılanması toplumsal bir maliyettir. Bu bütçe maliyetinin dışında devlet kuruluşlarında ve KİT'lerde görülen israf, yağmacılık, rüşvet ve zimmet vs. olaylar da toplum açısından bazen parasal olarak hesap edilemeyen maliyetlerdir.

Şekil: 4 - Devletin Büyümesi İle Kamusal Mal ve Hizmetlerden Sağlanan Toplumsal Fayda Arasındaki İlişki

Bu teorik açıklamalardan sonra devletin büyümesinin ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlar daha açık ve net bir şekilde aşağıda yer almaktadır.

B. Analitik Sonuçlar

1. Devletin (Aşırı) Büyümesinin Ortaya Çıkardığı Ekonomik Sonuçlar

Sürekli genişleyen ve büyüyen devlet ekonomik sorunların ve yozlaşmaların bizatihi kaynağını teşkil eder. Bilindiği üzere kamu harcamaları genel olarak vergi gelirleri ile finanse edilir. Vergi gelirleri ile finanse edilemeyen kısım ise (kamu kesimi finansman ihtiyacı = bütçe açığı) vergi-dışı gelirler ile finanse edilmeye çalışılır.

Kamu kesiminin aşırı genişlemesinin ortaya çıkaracağı ilk ekonomik sonuç bütçe açıklarıdır. Toplam kamu harcamalarının tamamen vergi gelirleri ile finanse edilmemesinin bazı nedenleri bulunmaktadır. Siyasal süreçte kamu harcamalarının artırılması siyasal iktidarlar için yeniden seçilebilmeyi garantilemek anlamını taşır. Buna karşın kamu harcamalarının vergi ile karşılanması seçmene bir külfet getirdiğinden siyasal iktidarlar oy kaybına uğramamak için bu yola seçim öncesinde pek başvuramazlar. Dolayısıyla artan kamu harcamalarının vergi gelirleri ile finanse edilemeyen kısmı bütçe açıklarını oluşturur.

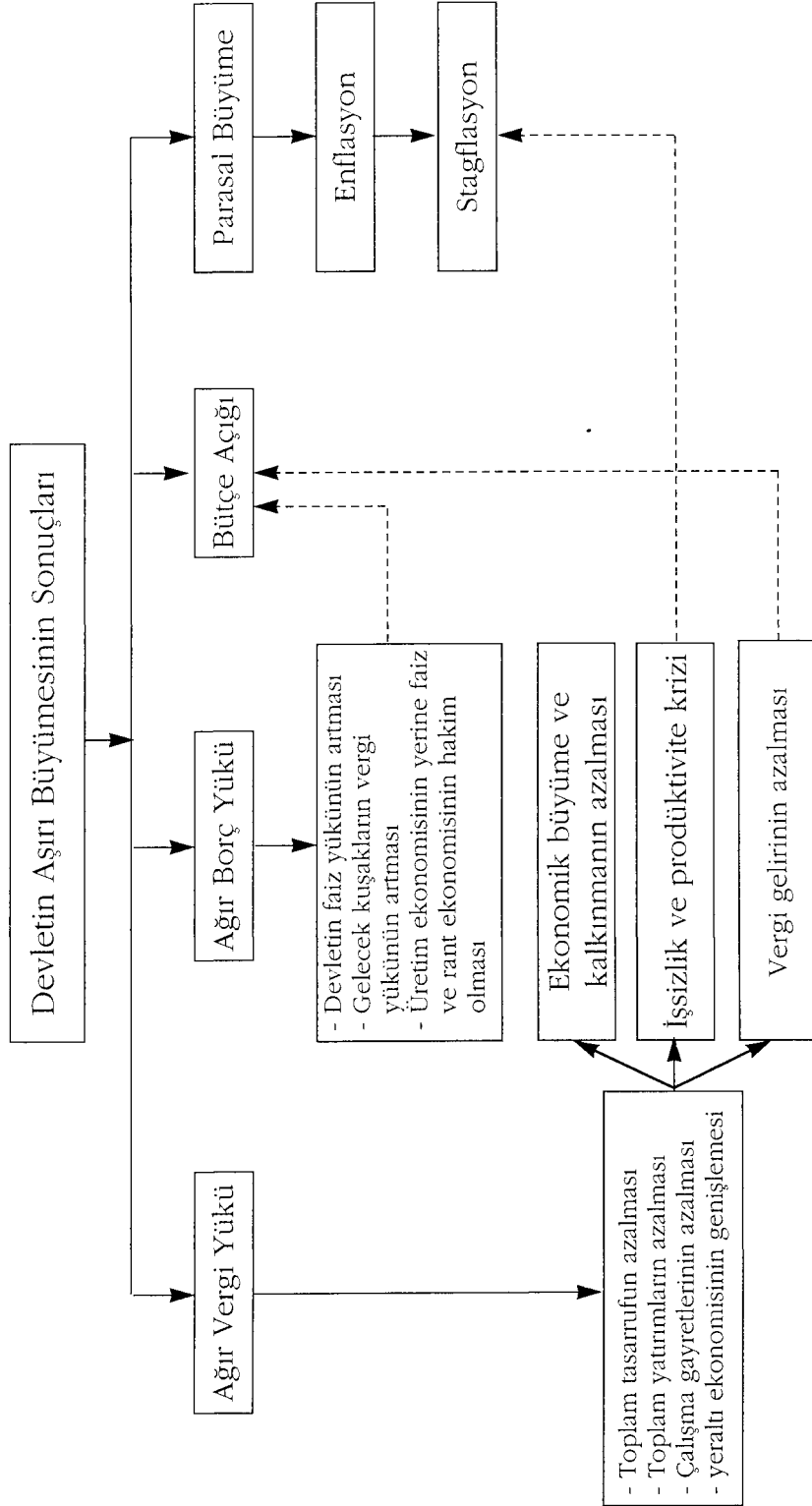
Seçimi kazanan iktidarlar seçim sonrasında bozulan ekonomik dengeleri yerine oturtmak ve vaatlerini yerine getirebilmek için vergi oranlarını artırmak zorunda kalırlar. Dolayısıyla zaman içerisinde vergi yükü de artma eğilimi gösterir. Vergi yükünün artmasının ortaya çıkardığı başlıca olumsuz sonuçlar ise şunlardır: (Bkz. Tablo: 12).

- Toplam tasarrufların azalması,
- Toplam yatırımların azalması,
- Çalışma gayretlerinin azalması,
- Yeraltı ekonomisinin (kayıt dışı ekonominin) genişlemesi.

Ekonomide ortaya çıkan bu sonuçlar nihai olarak ekonomik büyüme ve kalkınmanın yavaşlaması, prodüktivitenin azalması, işsizliğin artması ve vergi gelirlerinin düşmesi gibi sonuçları ortaya çıkarır. Özetle, ağır vergi yükü, devletin büyümesinin bir sonucudur ve ekonomi üzerinde tahripkar sonuçlar doğurur.

Öte yandan, artan kamu harcamaları dolayısıyla siyasal iktidarlar için vergi-dışı finansman araçlarına başvurmak kaçınılmazdır. Kamu harcamalarının borçlanma ve emisyon suretiyle karşılanması da ekonomik sorunları giderek artırır. Özellikle, para basmak suretiyle kamu harcamalarının finansmanı, enflasyonist eğilimleri artırır. Enflasyon da ekonomi üzerinde oldukça ağır ve maliyetli sonuçlar doğurur.

Tablo 12: Devletin Aşırı Büyümesinin Ortaya Çıkardığı Ekonomik Sonuçlar

2. Devletin (Aşırı) Büyümesinin Ortaya Çıkardığı Siyasal Sonuçlar

Devletin büyümesi sadece ekonomik değil aynı zamanda siyasal sorunlar ve yozlaşmaların da kaynağını oluşturur. Sınırsız devlet, siyasal sorunların nitelik ve nicelik itibariyle artması sonucunu doğurur. Devletin aşırı büyümesinin ortaya çıkardığı başlıca siyasal sorunlar ve yozlaşmalar Tablo: 13'te özetlenmiştir. Devletin ekonomik faaliyetlerinin genişlemesi genel olarak rüşvet, zimmet, yolsuzluk, adam kayırmacılık vb. siyasal yozlaşmaları artırır.

Tablo: 13 - Devletin Aşırı Büyümesinin Ortaya Çıkardığı Siyasal Sorunlar (Siyasal Yozlaşmalar)*

1. Rüşvet	Rüşvet kavramı, kamu görevlilerinin kamusal mal ve hizmetlerin arz edilmesinde görev ve yetkilerini kötüye kullanarak, muhatap oldukları kişi ve kurumlara ayrıcalıklı işlem yapmaları ve bu suretle para ve/veya diğer şekillerde bir menfaat elde etmelerini ifade etmektedir. Daha kısa bir tanımla, rüşvet; şahsi menfaat için görev ve yetkinin kötüye kullanılmasıdır.
2. İrtikap	İrtikap siyasal yozlaşmanın bir diğer türünü oluşturmaktadır. İrtikap esasen rüşvet suçunun özel bir türüdür. Rüşvet, iki taraflı yani, rüşvet alan ve rüşvet verenin karşılıklı olarak anlaşmaları sonucunda gerçekleşmektedir. Bu çerçevede rüşvet karşılıklı rızaya dayalı bir anlaşmanın sonucudur. Oysa irtikap , kamu görevlisinin tek yanlı olarak karşısındakini rüşvet vermeye zorlamasıdır. Bu bakımdan irtikap suçuna aynı zamanda Zorla Yiyicilik adı verilir.
3. Zimmet ve İhtilas	Zimmet, Arapça kökenli bir kelime olup "emanet edilen şeyden aşımak", "kendisine emanet edilen şeyleri kendi malı gibi kullanmak" anlamlarına gelmektedir. Siyasal terminoloji açısından zimmet , kamu görevlilerinin para ve/veya mal niteliği taşıyan kamusal bir kaynağı yasalara aykırı olarak kişisel kullanımı için harcaması ya da kullanması olarak tanımlanabilir. Zimmet fiili, eğer hileli bir şekilde yapılırsa buna ih-tilas adı verilmektedir. Kısaca, ihtilas, zimmet suçunun mevsuf şeklidir. Bu bakımdan ihtilas aynı zamanda Mevsuf Zimmet (Nitelikli Zimmet) olarak da adlandırılır.
4. Adam Kayırmacılık (İltimas)	Siyasal karar alma sürecinde ortaya çıkan bir diğer siyasal yozlaşma türü Adam Kayırmacılık 'dır. Türkçe' de halen kullanılan Arapça kökenli " İltimas " kavramı esasen adam kayırmacılık ile eş anlamlıdır. İltimas kelime anlamı itibariyle "haksız yere ve yasadışı kayırma, arka çıkma" anlamlarına gelmektedir. Halk dilinde iltimas ve adam kayırmacılığı ifade etmek üzere " Torpil " kavramı da yaygın olarak kullanılmaktadır. Adam kayırmacılığın akraba kayırmacılık (nepotizm), eş-dost kayırmacılık (kronizm) ve siyasal kayırmacılık (partizanlık veya siyasal yandaşlık) olmak üzere üç türü bulunmaktadır.

* Önemle belirtelim ki tabloda yer alan siyasal yozlaşmaların sadece devletin aşırı büyümesi durumunda ortaya çıkabileceğini düşünmek doğru değildir. Devletin görev ve fonksiyonlarının sınırlı olduğu tophumlarda bile rüşvet, adam kayırmacılık v.b türde yozlaşmalar görülebilmektedir. Ancak, vurgulamak istediğimiz aşırı büyümüş devlette yozlaşmaların nitelik ve niceliklerinin nisbi olarak artabileceği hususudur. "Devlet malı deniz yemeyen domuz" atasözümüz ana düşüncemizi özetlemektedir.

Tablo 13'ün devamı

<p>5. Patronaj ve Hizmetsiz Memuriyetlik</p>	<p>Siyasal süreç içerisinde siyasal partilerin iktidara geldikten sonra kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan "üst düzey bürokratları" görevden almaları ve bu görevlere yine siyasal yandaşlık, ideoloji, nepotizm, kronizm gibi faktörler esas alınarak yeni kimse-ler atamaları bazen yaygın bir durum arzedeabilmektedir. Bu duruma literatürde "Patronaj" (patronage) adı verilmektedir. Aşırı patronaj, bazı bakanların çeşitli görevlere atama yapılması, danışman istihdam edilmesi v.b konularda sınırsız bir yetki ve güce sahip olması anlamına gelmektedir. Aşırı partizanlık ve aşırı patronajlık pek çok toplumda siyasal yozlaşmanın en yaygın türlerinden birini oluşturmaktadır.</p>
<p>6. Hizmet Kayırmacılığı</p>	<p>Siyasal süreçte ortaya çıkan bir diğer siyasal yozlaşma türü de hizmet kayırmacılığıdır. Hizmet Kayırmacılığı siyasal iktidarın gelecek seçimlerde yeniden iktidarda kalabilmek amacıyla bütçe tahsisatlarını, oylarını maksimize edecek şekilde seçim bölgelerine tahsis etmesi ve böylece bütçe kaynaklarını yağmalamasıdır.</p>
<p>7. Oy Ticaret (Logrolling)</p>	<p>Oy Ticareti özellikle yasama aşamasında ortaya çıkan bir siyasal yozlaşma türüdür. Yasama organı olan parlamentoda siyasal kararların alınmasında siyasal partiler menfaatleri doğrultusunda parlamentoya sunmuş oldukları kanunları karşılıklı olarak destekleyebilirler. Bu bir anlamda karşılıklı oy alışverişi ya da ticarettir.</p>
<p>8. Oy Satın Alma (Mebus Pazarlığı)</p>	<p>Logrolling mekanizması içerisinde değerlendirilebilecek bir diğer konu ise "Oy Satın Alma" dır. Siyasal partiler, parlamentoya sundukları kanun tasarılarının onaylanması için bazen diğer parti milletvekillerine gizlice nakdi ve/veya aynî menfaatler sunabilirler. Oy satın almanın daha geniş bir uygulaması şudur: Bir siyasal parti milletvekilinin, seçim sonrasında para ve diğer şekillerde menfaat sağlayarak bir başka siyasal partiye geçmesi siyasal yozlaşmanın diğer bir türünü oluşturmaktadır. Bir milletvekilinin diğer bir partiye geçmesi, bir anlamda oy sayılarının artması demektir. Özellikle, kırsal kesimlerde, seçmenler açısından "milletvekilinin şahsı", bazen parti program ve felsefesinden daha büyük önem arzedeabilmektedir. Yani, milletvekili A partisine de geçse, B partisine de geçse, seçmenlerin desteğini taşıyabilir. "Milletvekili Satın Alma" şeklinde ortaya çıkan bu siyasal yozlaşma türü günümüzde siyasal süreçte yaygınlık göstermektedir. Oy satın almanın ya da milletvekili satın almanın bir de piyasası (pazarı) bulunmaktadır. Ülkemizde bu ilişkilerin yer aldığı piyasaya halk dilinde "Mebus Pazarı" denilmektedir.</p>
<p>9. Lobicilik</p>	<p>Siyasal karar alma sürecinde çıkar ve baskı grupları; iktidar partisi, diğer muhalefet partileri, bürokrasi ve seçmenler ile lobicilik yaparak kamu sektöründe optimum karar almasını engeller. Çıkar ve baskı grupları (şirket ve holdingler, işçi ve işveren sendikaları, ticaret ve sanayi odaları, diğer mesleki birlikler v.b) başlıca şu şekilde lobicilik yaparlar:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Seçim öncesinde bir siyasal partiye parasal veya diğer şekillerde yardımda bulunurlar "Seçim Kampanyası Finansmanı" olarak adlandırılan bu birinci yöntemde; çıkar ve baskı grupları seçim sonrasında destekledikleri partinin iktidarı kazanması halinde, iktidar üzerinde etkili olmaya çalışarak çıkar ve rant sağlamaya çalışırlar - Çıkar ve baskı grupları, seçim sonrasında bazı milletvekillerinin parlamentoda kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesini sağlamaya çalışırlar. İngilizce "Influence Peddling" olarak adlandırılan bu ikinci yöntemde; bir milletvekili veya bürokratin özel kişi veya kurumlar lehine bir tür "gezgincilik" yaparak diğer milletvekilleri ve bürokratları etkilemesi söz konusudur. Çıkar ve baskı grupları, "gezginciler" in, özellikle nüfuzlu, sözü geçen, iş bitiren kimseler olmasına özen gösterirler. Gezgincilere aynı zamanda "Kanun Simsarları" adı da verilmektedir. Kanun simsarları, yasama organı ve hükümet üyelerine bir çıkar temin etmek suretiyle istedikleri kanun veya yönetmeliğin çıkarılmasını başarabilirler

Tablo 13'ün devamı

<p>10. Rant Kollama</p>	<p>Çıkar ve baskı gruplarının, devlet tarafından “sunî” olarak yaratılmış bir ekonomik transferi elde etmek için giriştikleri faaliyetlere “Rant Kollama” (Rent Seeking) denilmektedir</p> <p>Rant kollamanın da başlıca aşağıdaki türleri söz konusudur:</p> <p>* Monopol Kollama: Devlet tarafından imtiyaz hakkı verilen bir monopolün elde edilmesi için çıkar ve baskı gruplarının girişmiş oldukları lobicilik faaliyetleri ve bu amaçla yapmış oldukları harcamalar Monopol Kollama olarak adlandırılır</p> <p>* Tarife Kollama: Çıkar ve baskı gruplarının yurtiçi piyasada karlarını maksimum düzeye çıkarmak için belirli mal ve hizmetlerin ithalinde tarife (ithalat vergisi) uygulanması veya ithalatın yasaklanması için girişmiş oldukları lobicilik faaliyetleri ve bu amaçla yapmış oldukları harcamalara Tarife Kollama adı verilmektedir.</p> <p>* Lisans Kollama: İthalatta tahsisli kotalardan lisans belgesi almak için yapılan lobicilik faaliyetlerine Lisans Kollama adı verilmektedir. Burada ithalatta izin belgesi (lisans) almak suretiyle elde edilecek rantlar söz konusudur</p> <p>* Kota Kollama: İthalatın kota veya kontenjan sistemine tabi olması durumunda bazı kişi ve kurumların veya daha doğru bir ifadeyle çıkar ve baskı gruplarının global kota ve tahsisli kotaların artırılması girişimlerine ve bu amaçla yapmış oldukları harcamalara Kota Kollama veya Kontenjan Kollama adı verilmektedir. Burada bir taraf ithalatta konu mal ve hizmetler üzerindeki miktar kısıtlamalarının kaldırılması ve/veya kapsamının daraltılması için mücadele verirken, diğer bir kısım yurtiçi piyasadaki karlarını maksimize etmek için miktar kısıtlamalarının kapsamının genişletilmesine çalışmaktadır</p> <p>* Sosyal Yardım Kollama (Alturizm Kollama): Ekonomide kişi ve kurumların lobicilik yaparak devletten sosyal gayeli mali yardım (örneğin işsizlik yardımı, fakirlik yardımı, v.b.) elde etme faaliyetlerine “Sosyal Yardım Kollama” veya “Alturizm Kollama” adı verilmektedir.</p>
<p>11. Kamu Sırlarını Sızdırma ve Vurgunculuk</p>	<p>Hükümetlerin bazen idari ve ekonomik kararları gizlilik içerisinde aldıkları ve bunu bazen vatandaşların hiç beklemedikleri bir zamanda açıkladıkları günümüz siyasal karar alma mekanizmasının bir yönünü oluşturmaktadır. Bununla birlikte, alınması düşünülen bir ekonomik kararın, bazı bakanlar, üst düzey bürokratlar ve bazı iktidar partisi milletvekillerince önceden çıkar ve baskı gruplarına, bazı fırsatçı spekülörlere çıkar karşılığı sunulması veya bildirilmesi söz konusu olabilmektedir. Özellikle ekonomide devletin müdahaleci ve düzenleyici rolünün fazla olması bu tür siyasal yozlaşmayı artırmaktadır. Örneğin, devletin, KIT'ler aracılığıyla ürettiği bazı mal ve hizmetlere yaptığı fiyat ayarlamalarından (zamlardan) önceden haberdar olabilen bazı kişi ve kurumlar yaptıkları stoklarla zamlardan sonra milyonlarca hatta milyarlarca lira haksız para kazanabilmektedirler. Buna vurgunculuk denilmektedir</p>
<p>12. Gönül Yapma</p>	<p>“Gönül Yapma” (Suvasyon), siyasal iktidarın seçim öncesinde kendisine yardımcı olan bazı partizan grupları, seçim sonrasında devletin imkanlarından daha fazla yararlandırılması olarak tanımlanabilir.</p>
<p>13. Siyasal Dalavere (Siyasal Manipülasyon)</p>	<p>Siyasal yozlaşmanın bir diğer şekli ise politikacıların “siyasal dalavere”ye başvurarak seçmenleri yanıltmaları ve böylece oylarını maksimize etmeye çalışmalarıdır. Siyasal dalavere (political manipulation) başlıca şu şekillerde ortaya çıkmaktadır:</p> <p>* Aşırı Vaatte Bulunma ve Yalan: Politikada yaygınlık gösteren siyasal dalavere türü; yalan, dolan, kandırma ve aşırı vaatte bulunmadır</p> <p>* Propaganda: Siyasal dalaverenin bir diğer şekli ise propagandadır. Propaganda'nın yalandan farkı şudur: Yalanda gerçek bilginin seçmene verilmemesi ya da</p>

Tablo 13'ün devamı

<p>(13'ün devamı)</p>	<p>aktarılmaması söz konusudur. Propaganda da ise gerçek enformasyon sunulmakla birlikte bu tek taraflıdır. Seçim aşamasında, siyasal iktidar daha avantajlı durumdadır. Özellikle, radyo ve televizyon üzerinde devlet monopolünün olduğu ülkelerde, iktidar partisi bu kitle iletişim araçlarından geniş ölçüde propaganda aracı olarak yararlanabilir.</p> <p>* Aşırı Bilgi Sunma: Siyasal dalaverenin bir diğer türü, seçim sonrasında iktidar partisince kamuoyuna aşırı ve kompleks bilgiler sunmaktır. Bu suretle, iktidar partisi usulsüz ve yasalara aykırı olarak yapılan ve yürütülen faaliyetlerin kamuoyu tarafından anlaşılmasını güçleştirmektedir. Aşırı bilgi sunma (overload information) esasen bir tür "yasal gizlilik" içerisinde faaliyette bulunmayı ifade eder.</p> <p>* Gizlilik ve Örtbas: Siyasal süreçte bazı bilgilerin bilerek vatandaşlara sunulmaması ve gizli tutulması söz konusu olabilmektedir. Ayrıca siyasal yozlaşmaların siyasal kurumlarca örtbas edilmesi de görülebilmektedir.</p>
<p>14. İktidarın Kişiselleşmesi, Parti Disiplini ve Lider Diktası</p>	<p>Çağdaş demokrasilerde görülen siyasal yozlaşma türlerinden birisi de "iktidarın kişiselleşmesi" olgusudur. Günümüzde pek çok ülkede klasik kuvvetler ayrılığı ilkesinin yürütme organı (Hükümet) lehine değiştiği görülmektedir. Yürütme organının güç ve yetkilerinin ve "takdir hakkı"nın genişlemesi zaman içerisinde iktidarın kişiselleşmesi olgusunu gündeme getirmektedir. İktidarın kişiselleşmesi mevcut müesseseselerin geri planda kalarak alınmış kararların bir kişiye, lidere atfedilmesi ve tüm devlet idaresinin bir tek kişi tarafından temsil edildiğinin kabul edilmesi demektir. İktidarın kişiselleşmesi olgusunda parti disiplininin ve özellikle kitle iletişim araçlarının önemli rolü ve etkileri söz konusudur. Parti Disiplini, siyasi parti genel başkanlarının, bir diğer deyişle liderlerin isteklerinin partili milletvekilleri tarafından kabul edilmesi ve yerine getirilmesini ifade eder. Parti disiplini neticesinde günümüzde milletin vekilleri adeta birer robot haline getirilmişlerdir. Parti disiplinine uymayarak özgür düşüncelerini ve eleştirilerini ortaya koyan milletvekilleri pasifize edilebilmekte ve hatta bunun müeyyidesi partiden ihraç etmeye kadar uzanabilmektedir. İkinci olarak kitle iletişim araçlarının iktidarın kişiselleşmesi olayına katkı sağladığı söylenebilir. Özellikle yazılı basının adeta normal insan üstü karizmatik lider tipleri yaratması söz konusu olabilmektedir. Karizmatik lider, adeta putlaştırılabilmekte ve büyük kurtarıcı olarak görülmektedir.</p>

Kaynak: Aktan, 1992.

C. Devletin Büyümesi ve Devletin Başarısızlığı Teorisi

1. Piyasa Başarısızlığı Teorisi

Geleneksel iktisat teorisinde uzun yıllar neo-klasik iktisatçıların katkılarıyla geliştirilen Piyasa Başarısızlığı (Market Failure) Teorisi geçerliliğini korumuştur. Neo-Klasik iktisatçılara ya da teorik refah iktisatçıları olarak adlandırılan akademisyenlere göre piyasa ekonomisi başlıca aşağıdaki nedenlerden dolayı başarısızlığa uğramaktadır: (Bkz. Aktan; Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine, 1994)

- Piyasa ekonomisinde tam rekabet geçerli olmadığından piyasa ekonomisi başarısızlığa uğramaktadır. Devletin rekabeti geliştirmesi ve desteklemesi, aksak rekabet piyasalarını düzenlemesi için bir rekabet hukuku oluşturması gereklidir.

- Piyasa ekonomisi bazı kamusal mal ve hizmetleri üretememekte, bazı mal ve hizmetleri ise yeterli ölçüde ve istenilen şekilde arz edememektedir. Örneğin, devletin tam kamusal malları (savunma hizmeti örnek olarak verilebilir) arz etmesi mümkün değildir. Yarı kamusal malları ise dışsal ekonomiler özelliği dolayısıyla piyasa ekonomisi toplumda herkese sunmakta başarısız olmaktadır. Eğitim ve sağlık yarı-kamusal mal ve hizmetlere örnek teşkil etmektedir. Özetle, piyasa ekonomisinde “kâr” esas olduğundan, kârın olmadığı alanlarda piyasa ekonomisi üretim yapmayabilir. Bu nedenle devletin ekonomiye müdahale etmesi ve kamusal mal ve hizmetleri üretmesi gerekir.

- Ölçek ekonomilerinin sözkonusu olduğu enerji, ulaştırma ve haberleşme sektörlerinde piyasa ekonomisi yeterli sermayeye sahip olmadığından bu hizmetleri arz etmekte başarısızlığa uğramaktadır. Yeterli sermayeye sahip olan piyasa ekonomisi üretici birimlerinin piyasada tekel olmaları muhtemeldir. Dolayısıyla bu belirtilen alanlarda devletin faaliyetinde bulunması ve piyasa ekonomisinin yetersizliğini telafi etmesi gerekir.

Neo-klasik iktisatçıların devlete atfettikleri görev daha sonra Keynezyen iktisatçılar tarafından daha da genişlemiştir. Keynezyen iktisatçılara göre ise piyasa ekonomisi başlıca aşağıdaki nedenlerden dolayı başarısızlığa uğramaktadır: (Aktan; Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine, 1994)

- Ekonomide kaynakların dağılımında etkinsizlik (Allocative inefficiencies) sözkonusudur. Piyasa ekonomisinin bu sorunu kendi başına çözmesi beklenemez.

- Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında piyasa ekonomisi çeşitli nedenlerle (sermaye birikiminin yetersizliği, risk ve belirsizlik faktörleri vb.) başarısızlığa uğrayabilir. Bu bakımdan ekonomik büyüme ve kalkınmanın devlet tarafından sağlanması gerekir.

- Piyasada gelir ve servet dağılımı adil olmayabilir. Gelir ve servet dağılımında adaletin sağlanması ancak devlet müdahalesiyle çözümlenebilir.
- Ekonomide ortaya çıkan istikrarsızlıklar (fiyat istikrarının bozulması, eksik istihdam v.s.) piyasa ekonomisinde kendiliğinden otomatik olarak çözümlenemez. Devletin enflasyon, deflasyon, işsizlik vb. ekonomik istikrarsızlıklarla mücadele etmesi gerekir.
- Ödemeler bilançosunda ortaya çıkan dengesizlikler de piyasa ekonomisinde otomatik olarak çözümlenemez. Bu soruna karşılık devletin çeşitli kamu politikası araçları ile ekonomiye müdahalesi gerekir.

Özetle, gerek neo-klasik iktisatçılar, gerekse Keynezyen iktisatçılar piyasa başarısızlığı üzerinde durarak, devlet müdahalesini ve düzenlemelerini gerekli görmüşlerdir. Önemle belirtelim ki geleneksel iktisat teorisinde devlet hep ekonomiyi “düzeltici”, “iyileştirici”, “sorunları çözücü” bir kurum olarak algılanmış ve bu yüzden devlet müdahaleleri savunulmuştur.

Ancak geleneksel iktisat teorisine karşılık A.B.D.’de geliştirilen Kamu Tercihi Teorisi piyasa ekonomisi gibi kamu ekonomisinin de başarısızlığa uğrayabileceğini ortaya koymuştur. Bu teori aşağıda kısaca özetlenmektedir.

2. Devletin Başarısızlığı Teorisi

Kamu tercihi iktisatçılarının geliştirdikleri Devletin Başarısızlığı (Governmental Failure) teorisi, aynı zamanda Piyasa Dışı Başarısızlık (Non-Market Failure) teorisi olarak da adlandırılmaktadır. Devletin başarısızlığı teorisi, özetle devletin ekonomiye yaptığı düzenleme ve müdahalelerin olumsuz sonuçlarını ortaya koymaktadır. Bir başka ifadeyle bu teori içerisinde devletin görev ve fonksiyonlarının aşırı büyümesi ve devleti yönetenlerin güç ve yetkilerinin sınırsız olması neticesinde devletin kendisinden beklenenleri yerine getirmede başarısızlığa uğrayacağı belirtilmektedir. Kamu tercihi teorisyenlerine göre nasıl ki piyasa ekonomisinin başarısızlığı sözkonusuysa, kamu ekonomisi de çeşitli nedenlerle başarısızlığa uğrayabilir. Dolayısıyla devletin ekonomiye müdahalelerini savunurken bu başarısızlıkları gözden kaçırmamak gerekir. Son yıllarda üzerinde önemli çalışmalar yapılan devletin başarısızlığı teorisi ile ilgili olarak özet açıklamalar ile mevcut literatürden yararlanılarak hazırlanan devletin başarısızlığına yol açan faktörler aşağıda özetlenmektedir. (Bkz. Wolf, 1979; Sirkin, 1975; Peacock, 1980).

2.1. Politikada Tam Rekabetin Geçerli Olmaması:

Piyasa ekonomisinde tam rekabet şartları olmadığı gibi politikada da tam rekabet

şartları geçerli değildir. Örneğin, seçim rekabetinin olmadığı devlet sistemleri sözkonusu olabilir. Plüralist demokrasinin geçerli olmadığı otokratik rejimlerde sonuç itibariyle toplumsal tercihlere dayalı olmayan kamusal mal ve hizmetler üretilir.

Seçim rekabetinin kısmen geçerli olduğu plüralist (çoğulcu) demokrasilerde ise başlıca aşağıdaki nedenlerden ötürü devlet başarısızlığı sözkonusu olabilir:

- Politik düşüncede hürriyetin olmaması ve bazı düşüncelerin politik süreçte temsil edilememesi ve/veya faaliyetlerinin yasaklanması,
- Seçmenlerin politika hakkında bilgisiz olmaları, bir başka ifadeyle tam enformasyona sahip olmamaları ve dolayısıyla oylama mekanizmasında doğru tercihte bulunmamaları, (siyasal bilgisizlik)
- Seçmenlerin bilgi edinme maliyetlerinin yüksek olması dolayısıyla politikayla ilgilenmemeleri,
- Seçmenlerin genel olarak politikaya ilgi duymamaları (siyasal ilgisizlik),
- Seçmenlerin bilinçli devlet politikalarıyla politikadan uzaklaştırılmaları (depolitizasyon).
- Seçmenlerin siyasal süreçte şeffaflık yerine, gizlilik ve örtbasın geçerli olması sonucunda ekonomide olan-bitenden haberdar edilmemeleri,
- Seçmenlerin yalan-dolan ile kandırılmaları ve/veya propaganda ile yanlış yönlendirilmeleri,
- Seçmenlerin kamusal hizmetlerle ilgili olarak karışık bilgiler sunulması ve aşırı bilgi yüklemesi (overload information) neticesinde siyasal karar ve uygulamalardan bilinçli olarak uzaklaştırılmaları.

2.2. Politik Miyopluk:

Devletin başarısızlığına neden olan faktörlerden birisi de kamu tercihi literatüründe Politik Miyopluk (Political Myopia) veya Uzağı Görememe Etkisi (Shortsightedness Effect) olarak adlandırılmaktadır. Kamu ekonomisinde alınan karar ve yapılan uygulamalarda kısa vadeli düşünme alışkanlığı geçerlidir. Siyasal iktidarlara göre genellikle “en iyi politikalar seçimi kazandıracak politikalarlardır.” Bu açıdan bakıldığında, siyasal iktidarlar için uzun dönemde ekonomiye büyük katkıları olabilecek yatırım projelerinin uygulanması yerine, kısa dönemde seçmenlere direkt fayda sağlayabilecek projeler uygulanması daha rasyonel görünmektedir. Örneğin, belediye hizmetlerinde yeraltına yapılacak yatırımlar (kanalizasyon hizmetleri v.s.) yerine yerüstü yatırımlarının yapılması (park, bahçe düzenlemesi v.s.) belediye başkanının yeniden seçilebilme şansını artırabilir. Bu “gözboyama yöntemi” ile belediye başkanı oylarını artırmaya çalışabilir.

2.3. Politik Dışsal Ekonomiler:

Piyasa ekonomisini başarısızlığa uğratan nedenlerden birisi literatürde politik dışsal ekonomiler (Political external economies) olarak bilinmektedir. Devletin başarısızlığında da dışsal ekonomiler geçerli olabilir. Politik dışsal ekonomiler olarak adlandırılan dışsallıklara başlıca şu örnekler verilebilir:

Politikada patronaj ilişkileri politik dışsal ekonomilere bir örnektir. Siyasal iktidar (patron) kendi partililerini (Client) genellikle kollamak ve gözetmek eğilimindedir. Kollamacı Siyaset (Clientelistic Politics) adı verilen bu patronaj ilişkileri sonucunda ekonomide kaynakların siyasal iktidarlar tarafından politik yandaşlarına ve partizan gruplara dağıtılması sözkonusudur.

Devleti başarısızlığa uğratan politik dışsal ekonomilerin bir türü de Türemiş Dışsallıklar (Derived Externalities) olarak adlandırılmaktadır. Türemiş dışsal ekonomiler, önceden tahminlenemeyen dışsal etkiler olarak tanımlanabilir. Örneğin, piyasa başarısızlığını düzeltmeye yönelik devlet müdahalesi, kamu politikasının etkilemek istediği alanın dışında beklenmeyen yan etkiler meydana getirebilir. Örneğin, serbest döviz piyasası rejiminde yabancı para birimine aşırı talep olması durumunda yerli paranın giderek değer kaybetmesi ii engellemek için hükümet piyasaya müdahale edebilir. Hükümetin yerli para birimine yüksek faiz sağlaması sonuçta devletin faiz yükünü artırır. Bu sonuç itibariyle türemiş bir dışsal etkidir ve partizanlara bir politik dışsal ekonomi sağlamaktadır.

Önemle belirtelim ki politik dışsal ekonomilerin en yaygın olanı rant yaratma (rent creation) ve rant dağıtma (rent allocation) olarak bilinmektedir. Kısaca, politikada çeşitli kesimlere sağlanan rantlar, politik dışsal ekonomilerin yaygın bir uygulamasıdır. Politika, esasen bir rant oluşturma ve dağıtım merkezi haline kolaylıkla dönüştürülebilir. Politikada yönetenler; kendilerine, akrabalarına, eş-dostlarına, partililerine rant yaratmaya çalışırken, çıkar ve baskı grupları da rant kollama (rent seeking) gayreti içerisinde oldukları. Özetle, rant yaratma, rant dağıtma ve rant kollama gayretleri devletin başarısızlığının göstergesidir.

2.4. Politik Negatif Ölçek Ekonomileri:

Piyasa ekonomisinde olduğu gibi kamu ekonomisinde de negatif içsel ekonomiler (negatif ölçek ekonomileri) sözkonusu olabilmektedir. Negatif ölçek ekonomileri önceki açıklamalarımızda belirttiğimiz üzere herhangi bir firmada aşırı büyümenin yarattığı olumsuz sonuçlardır. Kamu kurum ve kuruluşlarında da aşırı büyümenin ya da geniş ölçekte üretimde bulunmanın ortaya çıkardığı maliyetler (israf, hırsızlık, yağmacılık v.s.)

sözkonusudur. Özellikle enerji, ulaştırma ve haberleşme sektörlerinde politik negatif ölçek ekonomileri yaygındır. Bugün dünyanın bir çok ülkesinde devletin sahip olduğu dev KİT'lerin zarar etmelerinin nedeni açıkça politik negatif ölçek ekonomileridir.

2.5. Politikada Kaynakların Dağılımının “Hizmet Kayırmacılığı” İle Bozulması:

Bilindiğı üzere piyasa başarısızlığının nedenlerinden birisi ekonomide kaynakların dağılımının dengesiz olmasıdır. Kaynakların bir ülkede coğrafi ve sektörel açıdan dağılımı dengeli olmayabilir. Örneğın, iklim şartları ve ulaşım imkanları dolayısıyla ekonomide üretim faktörlerinin belirli bir coğrafi alanda yoğunlaşması sözkonusu olabilir. Bu durumda genellikle devletin ekonomiye müdahale etmesi ve bu dengesizliğı çeşitli iktisat politikası araçları (vergi teşvik tedbirleri, kamu harcamaları v.s.) ile ortadan kaldırması gerektiğı savunulur.

Önemle belirtelim ki devletten kaynak dağılımını düzeltici ve iyileştirici bir fonksiyon beklenirken bunun tam tersi de olabilir. Örneğın, siyasal iktidar, ekonomik kaynakların ve bütçe kaynaklarının dağılımında kendi seçmen bölgelerini esas alabilir. Siyasal iktidara mensup bakanlar ve milletvekilleri yeniden seçilebilme şanslarını artırabilmek için özellikle kendi seçim bölgelerine yatırım ve hizmetlerin götürölmesine çalışabilirler. Bütçe kaynaklarının siyasal iktidarın seçim alanlarına kaydırılması uygulamalarına Hizmet Kayırmacılığı (Pork-Barreling) adı verilir. Özetle hizmet kayırmacılığı da devletin başarısızlığının nedenlerinden birisidir.

2.6. Kamusal Güç ve Yetki Dağılımındaki Dengesizlik:

Piyasa ekonomisini başarısızlığa uğratan, dolayısıyla devlet müdahalesini gerekli kılan nedenlerden birisi piyasada gelir ve servet dağılımının dengesiz olmasıdır. Özel kesimdeki bu “adaletsizlik” kamu kesiminde de sözkonusudur. Özel kesimde gelir ve servet dağılımında adaletsizlik sözkonusuyken, kamu kesiminde güç ve yetki dağılımında ve kullanımında adaletsizlik vardır. Sonuç itibariyle devletin de bu konuda başarısızlığı sözkonusudur. Kamusal güç ve yetki dağılımındaki dengesizlikler ile ilgili örnekler aşağıda verilmektedir.

- Kamu kesimindeki merkeziyetçi yapı,
- Kuvvetler ayrılığı prensibinin fiiliyatta geçerliliğinin olmaması ve yürütmenin gücü kendi elinde bulundurması,
- Yürütme organı olan hükümette güç ve yetkinin tek kişi elinde (parti ve hükümet başkanı) bulunması; iktidarın kişiselleşmesi ve lider diktası.

2.7. Politikada Şeffaflık (Açıklık) Olmaması:

Devletin başarısızlık nedenlerinden birisi de politikada şeffaflık olmamasıdır. Genellikle devlette gizlilik ve örtbas hakimdir. Kamu kurum ve kuruluşlarında denetim ve kontroller etkin ve fonksiyonel değildir. Sonuç olarak bu nedenlerden ötürü devletin başarısızlığa uğradığı söylenebilir.

2.8. Politikada Gereksiz ve Aşırı Harcamalar:

Piyasa ekonomisinde ekonomik birimler bizzat kendi paralarını harcadıklarında son derece dikkatli davranırlar. Örneğin, bir firma sahibi ya da üretici, üretimde bulunurken en az maliyetle en fazla karı elde etmeye gayret eder. Tüketici ise yine mümkün olduğu ölçüde en az para ödeyerek en kaliteli ve ucuz mal ve hizmeti satın almak ister. Kamu ekonomisinde ise siyasal aktörler (seçmen, politikacı, bürokrat, çıkar ve baskı grupları) bizzat kendilerinin paralarını değil “başkalarının paralarını” harcarlar ve/veya başkalarının paralarından bir fayda temin ederler. Dolayısıyla kamu ekonomisinde devletin parasını harcayan politikacı, bürokrat ve kamu görevlileri genellikle kendilerinin paralarını harcarken gösterdikleri titizliği göstermezler. Devletin malını kullanar veya bundan bir fayda sağlayan kimseler de yine kendi mallarını olduğu gibi devlet malını aynı titizlikle kullanmazlar. Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Milton Friedman’ın geliştirdiği matriks konuyu son derece çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tablo: 14 - Friedman Matriksi: Kimin Parası Kimin İçin Harcanıyor ?

Kaynak \ Harcama		Kimin İçin Harcıyor?	
		Kendisi için	Başkası için
Kimin parasını harcıyor?	Kendi parasını	“Kendi parasını kendisi için harcıyor” A	“Kendi parasını başkası için harcıyor” B
	Başkasının parasını	“Başkasının parasını kendisi için harcıyor” C	“Başkasının parasını başkası için harcıyor” D

Kaynak: Friedman, 1980; 116

Friedman matriksinde “kimin parasının kimin için harcandığı” analiz edilmektedir. Matriks içerisinde yer alan bölümlerin kısa bir değerlendirmesi aşağıdadır.

- **A Bölümü** [Birey, kendisine ait parayı kendisi için harcamaktadır]: Bu bölümde birey en az maliyetle, en kaliteli ve ucuz mal ve hizmeti satın almaya, böylece faydasını maksimize, maliyeti ise minimize etmeye çalışacaktır. İnsan doğası gereği kendisine ait parayı harcarken (kendisine ait malları kullanırken) son derece hassastır.

- **B Bölümü** [Birey kendisine ait parayı başkası için harcamaktadır]: İnsan yaradılışı itibariyle kendi özel çıkarlarını düşünen ve gözetten bir varlık olarak kabul edildiği taktirde kendisine ait bir parayı ancak bazı özel durumlarda başkası için harcayabileceği söylenebilir. Birey direkt olarak belki çıkar sağlamadan kendi parasını ancak ailesi, çocukları ve yakınları ve dostları için harcayabilir. Bunun ötesinde altruistik (yardımseverlik) duygularla belirli kişi ve/veya kurumlar için harcamalarda bulunabilir. Ancak, birey genel olarak kendine ait parayla fizyolojik ve kültürel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra başkaları için para harcarken, kendisine para harcadığı durumda olduğu gibi cebinden en az para çıkmasını ister. Ancak, harcama sonunda kendisi direkt bir fayda sağlamayacaksa mal ve hizmet satın alımında fazla titiz olmayabilir.

- **C Bölümü** [Birey başkasının parasını kendisi için harcamaktadır]: Eğer herhangi bir sınırlama yoksa birey başkasının parasını Türkçe deyimle “har vurup, harman savurabilecektir.” Birey kendi kazanmadığı bir parayı doğal olarak çok rahat harcayabilir. Önemle belirtelim ki bu tür harcamalarda, yapılacak harcamanın sınırı önemlidir. Bir genç üniversite öğrencisinin babasına ait parasını kullanmasıyla bir başkasına ait parayı (eğer mümkün olursa) harcaması arasında farklılıklar olabilir. Netice itibariyle, birey başkasının parasını kendisi için harcama imkanına sahip ise ve harcama konusunda herhangi bir sınırlama sözkonusu değilse harcamayı doğal olarak artıracaktır.

- **D Bölümü** [Birey başkasının parasını başkası için harcamaktadır]: Bu son bölüm bizim açımızdan son derece önem taşımaktadır. D bölümü tipik bir kamu ekonomisini temsil etmektedir. Birey (politikacı), başkalarından toplanan paraları (vergileri), başka bireyler (vatandaşlar) için harcamaktadır. Doğal olarak, tüm bölümler içerisinde etkinsizlik ve israfın en fazla olacağı bölüm D alanıdır.

Sonuç itibariyle Friedman matriksi bize devletin başarısızlığını çok açık ve anlaşılır bir biçimde ortaya koymaktadır.

Buraya kadar yapılan açıklamalar çerçevesinde ve konunun daha iyi anlaşılması amacıyla piyasa başarısızlıkları ile devletin başarısızlığının nedenlerini bir tablo içerisinde göstermek mümkündür (Bkz. Tablo: 15). Anlaşıldığı üzere, piyasa başarısızlığı ve devletin başarısızlığı nedenleri birbirlerine oldukça benzemektedirler.

Önemle belirtmek gerekir ki, devletin başarısızlığı teorisi, devlete olan bakış açısını önemli ölçüde değiştirmiştir. Kamu tercihi teorisyenlerinin bu alandaki çalışmaları sonucunda devletin ekonomik ve sosyal sorunları her zaman iyileştiremeyeceği, aksine devletin bazen ekonomik ve sosyal sorunların ortaya çıkmasına neden olacağı belirtilmektedir. Kamu tercihi teorisine önemli katkılarda bulunan Gordon Tullock' un şu sözü gerçekten anlamlıdır: "Devlet bazı sorunların çözümü, bazı sorunların ise bizatihi kaynağıdır." (Tullock, 1988: 1044).

Tablo: 15 - Piyasa Başarısızlıkları ve Devletin Başarısızlıkları

Piyasa Başarısızlıkları	Devletin Başarısızlıkları
<p>1. Piyasada tam rekabetin geçerli olmaması</p> <ul style="list-style-type: none"> * Piyasada "atomisite" şartı sözkonusu olmayabilir. Aksak rekabet piyasaları sözkonusu olabilir. * Piyasada "serbestlik" şartı geçerli olmayabilir. Piyasaya giriş ve çıkışı engelleyen çeşitli faktörler olabilir * Piyasada "şeffaflık" olmayabilir <p>2. Dışsal ekonomiler</p> <ul style="list-style-type: none"> * Üretimde pozitif/negatif dışsal ekonomiler * Tüketimde pozitif/negatif dışsal ekonomiler * Parasal dışsal ekonomiler * Teknolojik dışsal ekonomiler <p>3. Ölçek Ekonomileri (İçsel-eksi ekonomiler)</p> <p>4. Üretim faktörlerinin coğrafi ve sektörel dağılımında dengesizlikler (Kaynak dağılımında etkinsizlik)</p> <p>5. Özel gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlik</p> <p>6. Özel gelir ve servetin sonuçta topluma bir yarar sağlamayacak şekilde kullanılması: Savurganlık ve israf</p>	<p>1. Politikada tam rekabetin geçerli olmaması</p> <ul style="list-style-type: none"> * Politikada "atomisite" şartı sözkonusu olmayabilir. Örneğin, otokratik bir rejim yönetiminde olabilir. Çoğulcu demokrasi ülke yönetiminde olmayabilir. * Politikada "serbestlik" şartı geçerli olmayabilir. Örneğin, bazı siyasal partilerin faaliyetleri yasaklanmış olabilir. Seçim sistemi, bazı kişilerin politikaya girmesini engellemiş olabilir * Piyasada "şeffaflık" olmayabilir. <p>2. Politik dışsal ekonomiler</p> <ul style="list-style-type: none"> * Politikada patronaj ilişkileri * Politik yandaşlık ve partizanlık * Rant oluşturma ve rant dağıtma faaliyetleri * Çıkar gruplarının rant kollama faaliyetleri * Türemiş dışsal ekonomiler <p>3. Politikada Negatif Ölçek Ekonomiler</p> <p>4. Politikada bütçe kaynaklarının coğrafi ve sektörel dağılımında dengesizlikler:</p> <ul style="list-style-type: none"> * Lobicilik * Hizmet kayırmacılığı <p>5. Kamusal güç ve yetki dağılımında adaletsizlik</p> <p>6. Devlet harcamalarında israf ve savurganlık</p>

D. Sosyal Refah Devleti ve Sosyal Maliyeti

1. Refah Devleti Kavramı ve Özellikleri

Refah devleti (Welfare State), sosyal refahın optimizasyonu amacıyla devletin ekonomiye aktif ve kapsamlı müdahalelerde bulunmasını öngören bir devlet anlayışıdır. Refah devletinin temel amacı en geniş anlamda piyasa ekonomisinin başarısızlıklarını ve yetersizliklerini ortadan kaldırmaktır. Refah devletinin temel özelliklerini birkaç ana başlık altında özetlemek mümkündür: -

- Refah devleti, müdahaleci (interventionist) bir devlet anlayışıdır. Piyasa başarısızlıkları (market failure) ortaya çıktığında bunların düzeltilmesi için kapsamlı devlet müdahalesi gereklidir. Örneğin, ekonomik istikrarın bozulması durumunda bunun dengeye kavuşturulması için devletin iktisat politikaları ile ekonomiye müdahalesi gereklidir.

- Refah devleti düzenleyici (regulatory) bir devlet anlayışıdır. Piyasa ekonomisinde ortaya çıkan sorunların telafisi için devletin düzenleyici bir takım kararlar alması gereklidir. Örneğin, emek piyasasında düşük ücretle işgücünün sömürülmesini önlemek için asgari ücret uygulaması; sosyal risklere karşı devletin sosyal güvenlik ile sosyal yardım ve hizmetleri üstlenmesi bu konuda örnek olarak verilebilir. Sosyal güvenlik, kişilerin belirli sosyal risklere karşı korunmasını amaçlar. Sosyal riskler ve tehlikeler esasen üç ana başlık altında toplanabilir:

a) Mesleki riskler: İş kazaları, meslek hastalıkları bu konuda örnek verilebilir.

b) Fizyolojik riskler: Hastalık, analık, sakatlık, yaşlılık, ölüm gibi sosyal riskler bu gruba girer.

c) Sosyo-ekonomik riskler: İşsizlik, evlenme, çocuk sahibi olma, konut ihtiyacı gibi riskler bu grupta yer alır.

Refah devletinde yukarıda belirtilen sosyal risklere karşı devlet sosyal güvenlik politikasını kullanır. Sosyal güvenlik politikasında ise başlıca iki araç sözkonusu olabilir:

a) Sosyal sigorta: Burada devlet, sosyal güvenliği sağlamada kişilerden prim katkısı ister ve bu şekilde kişileri sosyal risklere karşı korur ve gözetir.

b) Sosyal yardım ve sosyal hizmet: Burada kişilerin prim katkısı sözkonusu değildir ve devlet belirli kesimlere sosyal yardımda bulunur ve çeşitli sosyal hizmetleri karşılıksız veya düşük bedelle sunar. Sosyal yardımda bulunan refah devleti aynı zamanda Sosyal Devlet ya da Sosyal Yardım Devleti olarak da adlandırılır. Sosyal yardımlar esasen iki özellik taşır: Birincisi koruma özelliği taşıyan sosyal yardımlardır. Yoksul, muhtaç, dar gelirli, işsiz kimselere ve ailelere yapılan yardım bu konuda örnek olarak verilebilir. İkincisi

ise tazminat niteliği taşıyan sosyal yardımlardır.

Bu tür sosyal yardımlara örnek olarak da vatan korunmasında bulunmuş gazilere, şehit ailelerine yapılan yardımlar gösterilebilir.

Sosyal Yardım Devleti aynı zamanda vatandaşlarına sosyal hizmetler sunan bir devlettir. Darülaceze, huzurevi, akıl hastaneleri açılması, eğitim, sağlık, konut gibi hizmetler sosyal hizmetlere örnek olarak gösterilebilir.

Hemen belirtelim ki sosyal yardım devletinin ilk başlangıcı İngiltere’de 1601 yılında yürürlüğe konulan Fakir Yasası (Poor Law)’dır. Bu yasa ile fakirlere devletin karşılıksız yardım yapması kararlaştırılmıştır.

Sosyal yardım devleti 1880’li yıllarda Almanya’da Bismarck’ın yönetimi sırasında kapsamlı olarak uygulanmıştır. O dönemde refah devleti “Wohlfahrtsstaat” olarak ifade edilmektedir.

- Refah devletinin diğer bir özelliği de şudur. Refah devleti yeniden dağıtıcı (redistributive) bir devlet anlayışıdır. Piyasada gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlik sorunu devletin bazı mali araçlardan yararlanması suretiyle ortadan kaldırılmalıdır. Örneğin, vergi politikasında bazı araçlar ya da teknikler yardımıyla (artan oranlılık, en az geçim indirimi, ayırma kurumu) gelir dağılımındaki adaletsizlik ortadan kaldırılmaya çalışılır. Bunun dışında gelir düzeyi düşük olan kesimlere devlet transfer harcaması yapabilir.

- Refah devleti, girişimci bir devlet anlayışıdır. Refah devleti sadece kamusal mal ve hizmetlerin değil, özel mal ve hizmetlerin de üretimini üstlenen bir devlettir. Refah devletinin en belirgin özelliklerinden birisi sosyal yardım devleti olmasıdır. Refah devleti tüm bireylere minimum bir gelirin ve yaşam standardının garanti edilmesi için önlemler alır. Bu amaçla sosyal yardımda bulunur ve sosyal hizmetleri üstlenir.

- Refah devleti bireylere hak ve özgürlüklerin sağlanması bakımından pozitif bir konumdadır. Özellikle ekonomik ve sosyal hakların sağlanmasında devlet aktif rol alır. Sosyal haklar içerisinde sosyal güvenlik ve çalışma hakları dışında, çalışma koşulları ile ilgili haklar da önem taşır. Refah devleti anlayışı ile birlikte ekonomik ve sosyal hakların türleri ve kapsamı artmıştır. Eğlenme ve dinlenme hakkı, işyerinin sağlık koşullarına uygunluğu, çalışan kadın ve çocukların korunması, mesleki eğitim hakkı, grev hakkı, sendika kurma hakkı gibi haklar bu konuda belirtilebilir.

- Refah devletinin büyüklüğü toplam refah harcamalarının GSYİH’ye ve toplam kamu harcamalarına olan oranı ile hesaplanır.

- Uygulamaya bakıldığında refah devletinin çeşitli ülkelerde farklı özellikler taşıdığı görülmektedir. İsveç, dünyada modern refah devleti anlayışını ilk uygulayan ülkelerden birisidir. İsveç’te refah devletinin en belirgin özelliği bu ülkede “herkese çalışma hakkı”

nın garanti edilmesidir. Bir başka ifadeyle İsveç'te tam istihdamı sağlamak devletin temel görevlerinden birisidir. Diğer İskandinav ülkelerinden Norveç, Danimarka ve Finlandiya'daki refah devleti anlayışı da İsveç'e yakındır.

Modern refah devleti anlayışının bir diğer örneği Almanya'dır. Almanya'da refah devletin temel özelliği sosyal güvenlik hakkıdır. Alman modelinde refah devleti anlayışı sosyal güvenlik hakkı üzerine kurulmuştur. Devlet ilk başvurulacak iş bulma kurumu değildir. Devlet, ilk başvurulabilecek tazmin ve telafi kurumudur.

A.B.D.'de ve İngiltere'de refah devleti anlayışı İskandinav ülkeleri ve Almanya'dakinden farklıdır. A.B.D. ve İngiltere'de devlet ancak zor durumda olanlara geçici bir süre transfer ödemesinde bulunmaktadır.

2. Refah Devletin Ortaya Çıkardığı Sorunlar: Sosyal Devletin Sosyal Maliyeti

Refah devletin görev ve fonksiyonları sonuçta devletin büyümesine neden olmaktadır. Devletin büyümesi ise ciddi ekonomik ve siyasal sorunların kaynağını teşkil eder. Refah devletin ortaya çıkardığı sorunlar esasen önceki açıklamalarda özetlenmiştir. Bununla birlikte bu kısımda özellikle sosyal güvenlik, sosyal yardım ve sosyal hizmetleri üstlenen bir sosyal refah devletin ortaya çıkarabileceği sorunlar üzerinde durulmaktadır.

Devletin sosyal ve ekonomik hakları sağlaması ve sosyal nitelikli hizmetleri üstlenmesi şüphesiz sosyal refahın optimizasyonu için arzulanır görülmektedir. Ancak sosyal yardımların ve hizmetlerin de bir maliyeti bulunmaktadır. Konuyu sadece topluma sağlanan eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal hizmetlerin sosyal faydası ile değerlendirmek imkanı yoktur. Sosyal devletin sosyal faydası kadar sosyal maliyeti de dikkate alınmalıdır.

Sosyal refah devletin sosyal maliyetlerini kısa başlıklar halinde aşağıda özetlenmektedir.

- Çalışma gayreti üzerindeki olumsuz etkiler: Ekonomik ve sosyal hakların kapsamının giderek genişlemesi sonucunda çalışma arzusu ve gayretinin azalacağı şüphesizdir. Kendisini sosyal güvenlik şemsiyesi altında gören bireyler daha fazla çalışma yerine boşta kalmayı, yani aylaklığı tercih edebilirler. Özetle, refah devletin ortaya çıkardığı birinci sorun çalışma ile boşta kalma (aylaklık) arasındaki tercihi ikincisi lehine çevirmesidir. Bir başka ifadeyle refah devletin sağladığı ekonomik ve sosyal haklar bireylerin daha fazla çalışmaları üzerinde caydırıcı bir etki yaratmaktadır.

- Toplam tasarruflar üzerindeki olumsuz etkiler: Refah devletin ortaya çıkardığı ikinci sorun toplam tasarruflar üzerinde görülmektedir. Ekonomik açıdan kendisini

devletin güvenliği altında gören bireylerin geleceği için tasarruf yapması sözkonusu olmaz. Özetle, refah devleti anlayışı tüketim ve tasarruf arasındaki tercihi birincisi lehine çevirir. Bireyler gelecekte tüketimde bulunmak yerine (tasarruf yapmak yerine) cari tüketimde bulunmayı yeğlerler.

- Refah devletinin harcamalarının finansmanı sorunu: Refah devletinin ortaya çıkardığı sorunlardan birisi de artan sosyal refah harcamalarının finansmanı ile ilgilidir. Sosyal refah harcamalarının vergi ile finansmanı sonuçta vergi yükünü artırır. Vergi yükünün ise toplam tasarruflar, toplam yatırımlar ve emek arzı üzerinde son derece olumsuz etkileri vardır. Ağır vergi yükü aynı zamanda vergi kaçakçılığını da teşvik eder ve yeraltı ekonomisinin boyutlarını artırır. Tüm bu etkiler hem ekonomik büyüme üzerinde olumsuz sonuçlar doğurur, hem de vergi gelirlerini azaltıcı sonuçlar ortaya çıkarır.

- Ekonomik ve sosyal hakların kötüye kullanılması sorunu: Sosyal refah devleti anlayışında zaman içerisinde ekonomik ve sosyal haklar nicelik ve nitelik olarak artmıştır. Hastalık, analık, sakatlık, yaşlılık, işsizlik, evlenme, doğum v.s. sosyal riskler bireylerce kötüye kullanılabilmektedir. Dahası, refah devleti anlayışı herşeyi devletten bekleyen bir baba devlet anlayışını (Paternalizm) kurumsallaştırmıştır. Refah devletinde, başlangıçta ekonomik ve sosyal hakların kapsamında olmayan çeşitli kesimler siyasal rekabet süreci içerisinde zamanla hak etmediği bazı sosyal yardımlara ve sosyal hizmetlere kavuşmuşlardır. Oy kazanmak uğruna politikacılar çeşitli kesimlere devlet kesesinden bol refah transferlerinde bulunmuşlardır.

Buraya kadar yapılan açıklamalarda sosyal refah devletinin ortaya çıkardığı sorunlar özetlenmektedir. Önemle belirtmek gerekir ki, özellikle 1970'li yıllarda İsveç'te altın yıllarını yaşayan refah devleti günümüzde ciddi sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. İsveç refah devleti ile birlikte diğer İskandinav ülkelerindeki refah devleti anlayışı da zor duruma düşmüştür.

Refah devletinin yarattığı sorunlar ekonomik ve sosyal önlemlerin mutlaka sınırlandırılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

B Ö L Ü M

ÇAĞDAŞ LİBERAL DÜŞÜNCEDE DEVLETİN SINIRLANDIRILMASI VE KÜÇÜLTÜLMESİNE YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

“Tarih bize özgürlük için en büyük tehlikenin
gücün tek bir elde toplanması
olduğunu öğretmiştir.
Devlet, özgürlüğümüzün
korunması için gereklidir.
Fakat gücün politik ellerde toplanması,
özgürlüğümüz için bir tehlikedir.
Özgürlüğümüzün korunması için devletin
gücünün sınırlanması ve dağıtılması gereklidir.”

Milton Friedman

3 - ÇAĞDAŞ LIBERAL DÜŞÜNCEDE DEVLETİN SINIRLANDIRILMASI VE KÜÇÜLTÜLMESİNE YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

Bu bölümde devletin küçültülmesine ilişkin teoriler ve görüşleri ele alınmaktadır. Devletin küçültülmesi önerileri esas itibarıyla liberal felsefeye dayanmaktadır. Liberal doktrinin gelişimi incelendiğinde devletin küçültülmesi ve sınırlandırılması düşüncesinin ön planda yer aldığı görülür. Günümüzde devletin küçültülmesi önerilerinin tekrar önem kazanmasında neo-liberal düşünce okullarının büyük katkısı olmuştur. Çağdaş liberal düşünce okullarının tümü devletin küçültülmesi ve sınırlandırılması gereği üzerinde durmaktadır. Bunların dışında günümüzde Post-Modernizm adı verilen bir akım da devletin küçültülmesi düşüncesini ön plana çıkarmaktadır. Post-modernizm bir sosyal teori olarak özellikle son yıllarda dikkat çekmektedir.

Yukarıda belirtilen çağdaş liberal düşünce okullarının ve Post-modernizmin devletin sınırlandırılması ve küçültülmesine ilişkin teorileri ve görüşleri aşağıda özetlenmektedir:

A. Neo-Liberalizm ve Çağdaş Liberal Düşünce Okullarının Devletin Küçültülmesine Yönelik Önerileri

1929 Büyük Depresyonu'nun ardından Keynezyen İktisat Okulu'nun "Müdahaleci Devlet" anlayışı bütün dünyada önem kazanmaya başlamıştır. Keynezyen iktisat politikaları bütün dünyada 1970'li yılların sonlarına değin uygulanmıştır. Bu politikaların bir sonucu olarak devletin ekonomideki rolü ve fonksiyonları pek çok ülkede genişlemiştir. Devletin büyümesinin ortaya çıkardığı yeni sorunlar (kronik bütçe açıkları, yüksek vergi yükü, enflasyon vb.) iktisatçıları bir takım yeni çözüm arayışlarına yöneltmiştir. 1960'lı yıllar ve özellikle 1970'li yılların başlarından itibaren klasik liberalizmin temel ilkelerini savunan başlıca üç çağdaş liberal düşünce okulu akademik ve politik çevrelerde seslerini duyurmaya başlamıştır. Friedrich von Hayek'in kurucusu olduğu Neo-Avusturya Okulu; Milton Friedman'ın liderliğini yaptığı Chicago İktisat Okulu; James M. Buchanan'ın liderliğini yaptığı Virginia Politik İktisat Okulu liberalizmin yeniden gün ışığına çıkmasında önemli rol oynadılar. Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanan bu üç düşünürün muhtelif eserleri ile Neo-Liberalizm doğmuştur. Klasik liberalizmin temel ilkelerinde birleşmekle birlikte bu iktisatçıların mensubu oldukları iktisat okullarının liberalizm anlayışlarında bazı farklılıklar söz konusudur. Bu saydığımız liberal düşünce okulları dışında Almanya'da Freiburg Okulu'na mensup ORDO liberalleri de neo-liberalizmin doğuşunda önemli rol

oynadılar. Öte yandan, ABD’de ortaya çıkan libertarianizm akımı da liberalizmin aşırı bir eksenini olarak özellikle 1970’li yıllarda kendine yer edinmeye başlamıştır. Yukarıda isimleri sayılan çağdaş iktisadi ve siyasi düşünce akımlarının devletin küçültülmesi konusunda temel yaklaşımları şöyle özetlenebilir. (Bkz.: Aktan, 1994)

1. Neo-Avusturya Okulu ve “Rechtstaat” (Sınırlı Devlet) Önerisi

Günümüzde Neo-liberalizmin doğuşunda etkili olan liberal düşünce okulları arasında en başta Neo-Avusturya Okulu’nu belirtmek gerekir. Avusturya Okulu’nun temellerini Carl Menger, Friedrich von Wieser, Eugen von Böhm Bawerk ve Ludwig von Mises atmıştır. Avusturya Okulu’nun geliştirdiği teoriler günümüzde de değerini korumaktadır. Avusturya Okulu’nun günümüzdeki temsilcileri arasında başta Friedrich August von Hayek ve onun dışında Israel Kirzner, Ludwig M. Lachmann, Norman Barry, Stephen Littlechild, Fritz Machlup ve Gottfried Haberler’i saymak gerekir. 1992 yılında yaşama veda eden Hayek, Neo-Avusturya okulunun kurucusu ve lideri olarak kabul edilir.

1974 yılında Nobel Ekonomi Ödülü’nü kazanan Hayek’in liberalizm anlayışı, Avusturya okulunun temsilcilerinden olduğu kadar İskoç Aydınlanma Döneminden ve özellikle David Hume ve Adam Smith’den kaynaklanan siyasi, felsefi ve hukuki düşüncelerin bir ürünüdür. Neo-Avusturya Okulu’nun ve Hayek’in genel felsefesini bir kaç ana başlık altında toplamak mümkündür:

- Subjektivizm,
- Anti-Rasyonalizm,
- Kural ve kurumların önemi ve kanun hakimiyeti,
- Sosyal devlet anlayışının ve sosyal adaletin yanlışlığı,
- Özel çıkar gruplarının baskısı altında demokratik toplumun çözülmesi ve yozlaşması,
- Devlet müdahalesinin olumsuz sonuçları.

Neo-Avusturya Okulu’nun metodolojisi subjektivizm olarak adlandırılır. Avusturya Okulu’nun kurucularından Ludwig von Mises’e göre “insan faaliyetinin nihai amacı daima ihtiyaçların tatminidir” Mises, İnsan Faaliyeti (Human Action) adlı eserinde her türlü insan faaliyetini ifade etmek üzere “Praxeology” kavramını kullanır. Mises’e göre insan faaliyeti “amaçlı” olduğundan insanların eylem ve davranışları “irrasyonel” olamaz. Kısaca, metodolojik açıdan insan faaliyetleri incelenmek isteniyorsa, bireylerin “rasyonel” varlıklar olduğu kabul edilmelidir.

Mises’in bu yaklaşımı daha sonra diğer Avusturya okulu mensupları tarafından geliştirilmiştir. Hayek ve diğer bazı iktisatçıların görüşleri ile subjektivizm adı verilen bir

metodoloji genel kabul görmüştür. Hayek'e göre sosyal bilimler, diğer müsbet bilimlerden farklıdır. Bu yüzden sosyal bilimlerin metodolojisi de farklı olmak durumundadır. Hayek'in ifadesiyle "sosyal bilimler eşyalar arasındaki ilişkileri değil, insanlarla eşyalar veya insanlarla insanlar arasındaki ilişkiyi inceler." Müsbet bilimlerde pozitif-objektif olgular vardır. Oysa sosyal bilimlerde objektif bir değer yargısı yoktur. Sosyal bilimlerde değer yargısı insanların ilgi, bilgi, zeka seviyesi, çevre koşulları vb. faktörlere göre değişir. Neo-Avusturya okulunun bu görüşleri subjektivizm ya da subjektif değer teorisi olarak bilinir.

Neo-Avusturya Okulu'nun Anti-Rasyonalizm anlayışı; beşeri gelişmelerin akılcı (rasyonel) bir plana göre olayların bilinçli yönlendirilmesiyle değil, fakat kendiliğinden (spontan) oluştuğunu iddia eder. Hayek'e göre kişilerin davranışları ve kararları kendi hallerine bırakıldıklarında, merkezi bir planlama ile oluşturulabilecek olandan daha etkin işleyen ve daha çok yönlü bir toplum düzeni oluşturabilecektir. Hayek'in düşünce sisteminde Kurucu ya da Yapıcı Rasyonalizm yerini Libertarian Evrimcilik ve Spontan Düzen anlayışına bırakmıştır. Hayek, bilinçli karar almadan herşeyin doğal gelişmesine bırakılmasının bireysel ve sonuçta toplumsal refahı artıracığına inanır.

Neo-Avusturya Okulu ve Hayek'in öğretisinde kural ve kurumlar da önemli yer tutar. Hayek'in Kanun Hakimiyeti (The Rule of Action) teorisinin özünde "öngörülebilirlik" ilkesi yatar. Hayek'e göre ekonomik birimler, devletin alacağı karar ve uygulamaları öngörebilmelidirler. Özellikle iş aleminin ve yatırımcılar kararlarını, kanunların nasıl etkileyeceğini önceden bilmelidir. Hayek'e göre öngörülebilir bir yasal düzen, yasama organı tarafından oluşturulan kanunlardan ziyade, kendiliğinden gelişen içtihat hukuku düzeni içinde daha iyi bir şekilde güvence altına alınabilir.

Hayek, sosyal refah devleti ve sosyal adalet anlayışlarını da eleştirerek, refah devletinin üretken toplumdan transfer toplumuna doğru bir yönelişi ortaya çıkardığını iddia eder. Öte yandan, Hayek bir çok eserinde merkezi planlamaya dayalı sosyalizmi şiddetle eleştirmektedir. 1944 yılında yayınladığı Kölelik Yolu (Road to Serfdom) adlı eseri ile totaliter rejimin bir kölelik düzeni olduğunu ve totaliterizmin esasen sosyalizmin bir doğal sonucu olduğunu belirtmiştir. Hayek sosyalizmi tamamen reddederken piyasa ekonomilerinde devlet müdahalelerinin mümkün olduğu ölçüde azaltılmasını savunur. Hayek aşırı devlet müdahalesini şiddetle eleştirmesine karşın onu bir "laissez faire liberali" olarak görmek doğru değildir. Hayek eserlerinde iç güvenlik, dış güvenlik ve adalet hizmetleri dışında devletin sınırlı bazı görev ve fonksiyonlar yüklenmesini de belirtir.

Neo-Avusturya Okulu kurucusu olarak kabul edilen Hayek'in sosyal adalet konusundaki düşünceleri de önemlidir. Hayek'e göre adalet bir toplumda mevcut iktisadi değerlerin yeniden dağıtımı ile değil, aksine toplumsal kuralların "adil" olması ile sağlanır.

Bu çerçevede Hayek, “Dağıtımçı Adalet”i eleştirir ve “Kural Adalet”ini savunur. Hayek’e göre kural adaleti şu ilkelerin mevcudiyetine bağlıdır:

- Kanunlar genel ve soyut olmalı, bazı kişi ve/veya grupları koruyucu ve gözetici nitelikte olmamalıdır. Bir başka ifadeyle “kanun önünde eşitlik” kural adaletinin ve hukuk devletinin temel ilkelerinden biridir. Bu konuda bir örnek vermek gerekirse, Hayek artan oranlı bir vergiye kanun önünde eşitlik ilkesini bozduğu için karşı çıkmakta, bunun yerine düz oranlı (sabit oranlı) bir vergiyi önermektedir.

- Kanunlar sık sık değiştirilmemeli, öngörülebilir ve tarafsız özellikte olmalıdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Hayek öngörülebilir bir yasal düzenin adalet için şart olduğunu savunur. Vatandaşlar, toplumsal kuralların sürekliliğine ve bu kuralların uzun dönemde yürürlükte kalacağına inanmalıdırlar. Şüphesiz kurallar toplumsal yaşamın dinamizmine paralel bir şekilde değiştirilmelidir. Ancak Hayek’in üzerinde önemle durduğu konu kuralların keyfice ve sık sık değiştirilmesinin önlenmesidir.

Özetle, Hayek’in sosyal teorisinde oyunun kuralları yönünden ancak bir adaletten (ya da adalet sisteminden) sözedilebilir. Eğer oyunun kuralları yukarıdaki ilkeler çerçevesinde adil olarak belirlenmişse sonuçların “adil” ya da “adil olmayan” şekilde değerlendirilmesi söz konusu olamaz ve olmamalıdır. Hayek, esasen toplumda mevcut gelir ve servet dağılımını iyileştirmeyi amaçlayan yeniden dağıtım (redistribution) politikalarına karşıdır.

Hayek, çağdaş demokrasilerde çıkar ve baskı gruplarının hükümetler ve bürokrasiyi etkileyerek yeniden-dağıtımçı politikalar uygulamaya sevkettiğini ve bunun demokrasiyi yozlaştırdığını ifade etmektedir.

Öte yandan Hayek’in ve diğer Neo-Avusturya İktisat okulu mensuplarının sınırlı devlet anlayışı “Rechtstaat” kavramı ile ifade edilmektedir. Almanca kökenli bu kelime bazı Avusturya Okulu iktisatçıları tarafından “kanunla sınırlanmış devlet” anlamına gelmek üzere kullanılmıştır. Hayek, daha sonra bu kavramı “içtihat hukuku ile sınırlanmış devlet” anlamında kullanmıştır.

2. Chicago İktisat Okulu ve “Sınırlı Devlet” Önerisi

Neo-liberalizmin günümüzdeki en önemli temsilcilerinden birisi Milton Friedman’dır. 1976 yılında Nobel Ekonomi Ödülü’nü kazanan Friedman, günümüze değin serbest piyasa ekonomisi ve devletin görev ve fonksiyonları üzerine pek çok eser yayınlamıştır. Para teorisi ve politikası ile enflasyon ilişkileri üzerine yaptığı ampirik çalışmalar özellikle büyük ilgi görmüştür. Bu alandaki çalışmaları iktisat literatüründe Monetarizm olarak bilinmektedir. Monetarizmin kurucusu olarak kabul edilen Friedman’ın görüşleri daha sonra

uzun yıllar hizmet verdiği Chicago İktisat Okulunda bazı öğrencileri tarafından geliştirilmiştir. Robert E. Lucas, Thomas J. Sargent, Neil Wallace gibi iktisatçılar monetarizmden hareketle Rasyonel Beklentiler Teorisi adı verilen bir başka teori geliştirdiler. Chicago iktisat okulunun bu ikinci kanadı da monetaristler gibi serbest piyasa ekonomisi ve liberalizmin savunucuları arasında yer almaktadırlar.

Friedman ve Chicago okulu iktisatçılarının metodolojik yaklaşımı Pozitivizm olarak adlandırılmaktadır. Pozitivizm, sadece görebildiğimiz ve gözlemleyebildiğimiz olguların (fenomenlerin) analiz edilebileceğini kabul eder. Pozitivistlere göre olgulardan başka hiçbir şey bilmeyeceğimize göre, bilimin temel amacı sadece olguları incelemek olmalıdır. Friedman ilk olarak bu konudaki kapsamlı görüşlerini “Pozitif İktisadın Metodolojisi” adlı eserinde açıklamıştır. Friedman’a göre pozitif bilimlerin amacı, olguları analiz ederek ve teste tabi tutarak geçerli ve anlamlı sonuçlar çıkarmamıza yarayacak “teori” ya da “hipotezler” geliştirmektir.

Bu kısa açıklamalardan sonra şimdi Friedman’ın devlet ile ilgili düşüncelerini özetleyelim. Friedman, ünlü Kapitalizm ve Özgürlük (1962) adlı eserinde devletin, politik ve ekonomik özgürlüklerin korunması bakımından mümkün olduğu ölçüde sınırlanması gerektiğini ifade etmektedir. “Sınırlı Devlet” düşüncesini savunan Friedman çeşitli eserlerinde bu çerçevede görüşlerini belirtir. Friedman devletin sadece aşağıda belirtilen görev ve fonksiyonları üstlenmesini bunun dışında ekonomiye müdahalede bulunmamasını savunur (Friedman; 1962; 1980).

- Vatandaşların özgürlüğünün dış düşmanlardan korunması; yani savunma hizmetlerinin yapılması.
- Bireylerin birbirlerine baskı yapmalarını önlemek için hukuk ve düzenin sağlanması; yani adalet hizmetlerinin temini.
- Bireylerin gönüllü olarak yaptıkları sözleşmelerin uygulanmasını sağlamak.
- Mülkiyet haklarının uygulanmasını sağlamak,
- Rekabetin teşvik edilmesi ve aksak rekabetin önlenmesi,
- Para politikası için bir çerçeve oluşturulması,
- Dışsallıkların çözüme kavuşturulması,
- Teknik monopollerin (doğal monopollerin) faaliyetlerinin üstlenilmesi,
- Akıl hastaları ve küçüklerin korunması.

Anlaşıldığı gibi Friedman, klasik liberalizmde devlete atfedilen başlıca üç tür görev (iç ve dış güvenliğin sağlanması, adaletin temini) dışında devletin diğer bazı görevler üstlenmesini, ancak bunun çok sınırlı olmasını savunur. Friedman’a göre önemli olan serbest fiyat mekanizmasına güvenmek ve ona işlerlik kazandırmaktır. Friedman, eğitim ve sağlık

hizmetlerinin de özel kesimce sunulmasına taraftardır. Friedman “kupon sistemi” (voucher system) adını verdiği bir plan çerçevesinde yarı-kamusal mal ve hizmetler (eğitim ve sağlık hizmetleri) ile merit mal ve hizmetlerin (örneğin, gelir düzeyi düşük olan kimselere yiyecek, giyecek ve konut hizmeti sunulması; akıl hastaları, küçükler ve kimsesizlerin korunması vb.) piyasa kesimince arz edilebileceğini savunur. Friedman’ın kupon sistemini kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür: Bu sistemde, devlet gelir düzeyi düşük olan kimselere belirli kamusal mal ve hizmetleri bizzat sunmak yerine bu kimselere sunulacak hizmetin bedelini kapsayan bir kupon vermektedir. Böylece, bu kimselerin hizmeti özel kesimden karşılayabilmeleri mümkün olmaktadır. Örneğin, devlet yoksul kimselere eğitim hizmetini bizzat açacağı parasız-yatılı okullarda sunmak yerine bu kimselere hizmetin özel kesimden karşılanması için bir Eğitim Kuponu vererek onların bu hizmeti özel okullardan sağlamalarına yardımcı olur.

Friedman, eserlerinde refah devleti anlayışına olan hoşnutsuzluğunu sıklıkla dile getirir. Bununla birlikte piyasa ekonomisinde gelir düzeyi düşük olan kimselerin korunması yönünde fikirler de geliştirmiştir. Örneğin, Negatif Gelir Vergisi adını verdiği bir sistemde devletin fakirlik çizgisinin altında gelire sahip olan kimselerden vergi almaması gerektiğini, aksine bu kimselere devletin bir ödemede bulunmasını savunur.

Friedman için özgürlük kavramı herşeyin üstündedir. Friedman baskı ve zorlamaya dayalı tüm uygulamaları doğru bulmadığını ifade eder. Bu çerçevede Friedman zorunlu askerlik sistemine tamamen karşıdır ve bunun yerine profesyonel (gönüllü) askerlik sistemini savunur.

3. Virginia Politik İktisat Okulunun “Sınırlı ve Sorumlu Devlet” Önerisi

İçinde yaşadığımız yüzyılda liberalizme diğer önemli bir katkıyı, ABD’de Virginia Politik İktisat Okulu sağlamıştır. Bu okulun kurucusu olarak kabul edilen James M.Buchanan’ın 1986 yılında Nobel Ekonomi Ödülü’nü kazanmasından sonra bu okula mensup iktisatçıların görüşleri akademik ve politik çevrelerde büyük ilgi görmeye başlamıştır. Buchanan’ın gelişimine önemli katkılarda bulunduğu Kamu Tercihi Teorisi kamu sektöründe karar alma sürecini analiz etmektedir. Kamu tercihi iktisatçılarına göre devlet sürekli bir şekilde büyümekte, bu da ekonomik ve politik yozlaşmaları ve sorunları beraberinde getirmektedir. Öte yandan devletin büyümesi, vatandaşların politik ve ekonomik hak ve özgürlüklerini sınırlandırır. Bu nedenle vatandaşların politik ve ekonomik alandaki hak ve özgürlüklerinin korunması için devletin hem politik hem de ekonomik

hak ve yetkilerinin belirlenmesi ve sınırlanması gereklidir. Kamu tercihi iktisatçıları Anayasal İktisat adını verdikleri bir yeni disiplin içerisinde devletin güç ve yetkilerinin çerçevesini çizmeye ve sınırlarını ortaya koymaya çalışmaktadırlar.

Anayasal İktisat, iyi bir toplumsal düzeni oluşturacak politik kuralların ve kurumların toplumsal sözleşmeye dayalı olarak belirlenmesini savunur. Anayasal İktisat, toplumun hem hukuki, hem de kurumsal yapısını yönlendirecek anayasaların, vatandaşların bilinçli gayretleriyle ideal şeklini alacağını kabul eder. Bu düşünce literatürde “Sözleşmecî Anayasacılık” (Contractarian Constitutionalism) olarak adlandırılır. Bu yönüyle Sözleşmecî Anayasacılık aynı zamanda “Yapıcı Rasyonalizm” (Constructive Rationalism) ilkesine dayalıdır. Bu ilkenin karşıtı görüş ise sosyal düzeni belirleyen kural ve kurumların zaman içinde kendiliğinden, yani spontan olarak oluştuğunu iddia eden “Evrimci Rasyonalizm” (Evolutionary Rationalism) dir. Kendiliğinden oluşan düzenler tarihi evrim süreci içerisinde kendiliğinden gelişmiş, soyut ve belli amaçlara yönelik olmayan kural ve kurumlardır. Örneğin, fizyokratların “Doğal Düzen”, Adam Smith’ in ise “Görünmez El’i spontan sosyal düzeni açıklamaktadır.

Buchanan ve diğer sözleşmecî liberalizmi savunanlar, anayasaların “Politik Anayasa” hüviyetinin dışında “Ekonomik Anayasa” hüviyetine de sahip olması gerektiğini savunmaktadırlar. Ekonomik Anayasa, başlıca şu iki konuya ilişkin hukuksal normların nasıl olması gerektiğini inceler:

- Devletin “ekonomik” hak, yetki, görev ve sorumlulukları,
- Bireyin “ekonomik” hak ve özgürlükleri.

Devlet, egemenlik kudretini temsil eden bir kurum olarak bazı yetki ve sorumluluklara sahiptir. Ancak bunların nasıl olması gerektiği ve sınırları büyük önem arz etmektedir. Sözleşmecî liberalizmi savunanlar, devletin görev ve sorumluluklarının çok açık ve net bir şekilde ve sınırları ile birlikte anayasada yer alması gerektiğini belirtmektedirler. Buchanan ve onun fikirleri ışığında anayasal iktisat üzerinde çalışmalar yapan iktisatçılar (Robert D. Tollison, Richard Wagner, Viktor Vanberg ve diğerleri) devletin yetki ve sorumluluklarının sınırlandırılması, bir diğer ifadeyle bireylerin ekonomik hak ve özgürlüklerinin korunması için Ekonomik Anayasa’ya şiddetle ihtiyaç olduğunu belirtmektedirler. Ekonomik Anayasa içerisinde şu konuların yer alması gerektiği savunulmaktadır:

- Devletin görevi ne olmalıdır? Devletin hangi tür işler yapmasına izin verilmelidir? Devlet iç ve dış güvenliğin korunması, adaletin temini vb. hizmetler dışında görevler üstlenmeli midir? şeklindeki sorular anayasal açıklığa kavuşturulmalıdır.

- Anayasada kamu harcamalarına ilişkin bazı kantitatif sınırlamalar yer almalıdır. Kamu harcamalarındaki artış yüzdesi GSMH’deki artış yüzdesi ile ilişkilendirilmelidir.

Örneğin, toplam kamu harcamalarındaki artış yüzdesinin önceki yıl GSMH'deki artış yüzdesini geçemeyeceği anayasal norm olarak tesbit edilebilir.

- Vergileme hakkı ve yetkisi anayasalarda açık, net ve anlaşılır biçimde yer almalıdır. Maksimum vergi oranları ve bunların belirli bir süre (örneğin 5, 10 yıl) değişmeyeceği anayasal güvence altına alınmalıdır.

- Denk bütçe ilkesi anayasalarda güvence altına alınmalı ve hangi hallerde (kriz ve savaş hali) bu ilkedен vazgeçilebileceği belirtilmelidir.

- Devletin borçlanma hakkı ve yetkisini ne şekilde kullanacağı ve bunun sınırları anayasada belirtilmelidir.

- İdarelerarası mali bölüşüme ilişkin esaslar anayasada yer almalıdır. Devletin vergileme yetkisi kısmen mahalli idarelere devredilmelidir.

- Devletin para yaratma hakkı ve yetkisi mutlaka anayasal normlar ile sınırlandırılmalıdır. Merkez bankaları ancak anayasalarda belirtilen oranda para arzını artırabilmelidirler.

- Devletin serbest piyasa ekonomisinin işlerliği için rekabeti teşvik edecek ve aksak rekabeti engelleyecek kuralları anayasal çerçevede saptaması büyük önem arz etmektedir.

- Uluslararası ekonomik ilişkilerde serbest ticaretin esas olduğu hususunun da yine ekonomik anayasa içerisinde belirlenmesi önem taşımaktadır.

4. Freiburg Okulunun “Aktif ve Fonksiyonel Devlet” Önerisi

Freiburg Okulu, liberalizme katkı sağlamış bir diğer çağdaş liberal düşünce kurumu olarak bilinir. Almanya’da Freiburg Albert Ludwig Üniversitesi’nden (kısaca Freiburg Okulu olarak bilinir) Walter Eucken ve Franz Böhm’ün öncülüğünü yaptığı bir grup iktisatçı 1930’lu ve 1940’lı yıllarda serbest piyasa ekonomisi içinde tam rekabet kurumunun bir ordro-naturel (doğal düzen) olarak kendiliğinden var olmayıp, bir ordro-social (sosyal düzen) olarak devlet tarafından organize edilmesi ve yasal kurumsal önlemlerle korunması gerektiğini savunmuşlardır.

Freiburg okulundan Walter Eucken ve Franz Böhm dışında F. Meyer, K. Paul Hansel, Wilhelm Röpke, Alexander Rüstow, Leonard Miksch ve diğer bazı iktisatçılar görüşlerini uzun yıllar ORDO başlığını taşıyan bir dergi kanalıyla yaymışlardır. Belirttiğimiz iktisatçılar ORDO dergisinde liberalizm üzerine fevkalade önemli makaleler yayınlamışlardır. Böylece ORDO Liberalizmi adı verilen bir akım ortaya çıkmıştır.

Freiburg okulunun liberalizme katkıları A. Müller Armack’ın Sosyal Piyasa Ekonomisi alanındaki çalışmaları ile hız kazanmıştır. Freiburg okulu, Eucken’in öncülüğünde esasen bir Ekonomik Düzen Teorisi (Ordnungstheorie) ve Ekonomik Düzen Politikası

(Ordnungspolitik) geliştirmiştir. Eucken, çalışmalarında merkezden yönetimli sosyalist ekonomiler ve piyasa ekonomileri olmak üzere iki ayrı ekonomik düzen tipinden söz etmiştir. Oysa A Müller Armack, bu iki ekonomik düzenin dışında, bir üçüncü ekonomik düzen tipi olarak Sosyal Piyasa Ekonomisi'ni geliştirmiştir. A. Müller-Armack'ın öncülüğünde ordo-liberallerinin çalışmaları ile daha da geliştirilen sosyal piyasa ekonomisi Federal Almanya'da Ludwig Erhard döneminde uygulanmıştır.

Ordo liberallerinin görüşleri özellikle 1970'li yıllarda tekrar önem kazanmaya başlamıştır. Hiç şüphesiz neo-liberalizmin doğuşunda Freiburg Okulu'nun ağdaş temsilcilerinin de büyük katkıları olmuştur.

Ordo liberallerinin devletin ekonomiye mdahesi ve piyasa ekonomisi hakkındaki görüşleri aşağıda özetlenmektedir:

1. Ordo liberalleri hem merkezi planlamayı, hem de laissez faire ilkesini reddetmektedirler. Ordo liberalleri Almanya'da merkezi planlamanın ortaya çıkardığı sonuçların tam bir felaket olduğunu belirtmektedirler. Ordo liberalleri laissez faire ilkesine de karşıdırlar. Bu düşünürler serbest mübadelenin erdemlerini açıkça kabul etmekle birlikte, serbest piyasanın sosyolojik, ekonomik ve ahlaki bakımlardan kendi kendine işler olmadığını belirtmektedirler.

2. Ordo liberalleri piyasa ekonomisine fonksiyonel işlerlik kazandırmak için devletin düzenleyici kararlar almasını ve uygulanmasını gerekli görmektedirler. Ordo liberalleri "serbest piyasa ekonomisi" kavramı yerine "Sosyal Piyasa Ekonomisi" kavramını kullanmayı yeğlemektedirler. Ordo liberallerine göre sosyal piyasa ekonomisinde, klasik liberalizmin sınırlı devlet düşüncesinin yerini aktif ve fonksiyonel devlet düşüncesi almıştır.

3. Ordo liberallerinin liberalizm anlayışı Sosyal Liberalizm olarak da adlandırılabilir. Ancak bir kısım ordo liberalleri zgr bir toplumun dayandığı kişisel görev ve sorumluluk duygusunu tahrip eden "sosyal refah devleti" anlayışına karşı hoşnutsuzluklarını da belirtmektedirler.

4. Ordo liberalleri katıksız laissez faire ekonomisine eleştiriler yöneltirken, devletin ekonomideki görev ve fonksiyonlarını bir Ekonomik Düzen Politikası içerisinde belirlemeye çalışmaktadırlar. Buna göre devlet; özel mülkiyetin kullanım kurallarını, para sistemi oluşturan kuralları, mali sistemi oluşturan kuralları, tekellerin kontrolü ve rekabete işlerlik kazandıracak kuralları saptar. Ekonomik düzen politikası piyasa ekonomisine fonksiyonel işlerlik kazandıracak, böylece merkezi planlamaya ihtiyaç duyulmayacaktır.

5. Ordo liberallerine göre klasik liberallerin en büyük hatası serbest piyasa ekonomisinin "ahlaki" yönden bağımsız olduğunu varsaymış olmalarıdır. Ordo liberallerinden Röpke' ye göre liberalizmin gerçek felsefesi arz ve talebin kendi haline bırakılmasından

öteye gitmelidir. Laissez faire ilkesine körü körüne inanma ekonomide dengeleri bozar ve istikrarsızlık getirir.

B. Libertarianizm: “Minimal Devlet” ve “Ultra-Minimal Devlet” Önerileri

Liberalizmin aşırı bir ekseni Libertarianizm veya Anarko-Kapitalizm olarak bilinmektedir. Libertarianizmin temel amacı “pür özgürlük”tür. Libertarianizm, bireylerin davranış ve eylemlerine ve sahip oldukları mülkiyete hiç bir şekilde karışılmadığı özgür bir toplum yapısını savunur.

Libertarianistler devlet kurumuna karşı çıkmakta ve devleti pür özgürlüğü zedeleyen ve sınırlayan bir kurum olarak görmektedirler. Libertarianistler “zorlama” olgusuna hiç bir zaman meşruiyet kazandırılmayacağına ve insan ilişkilerinin gönüllülük ve rıza esasına dayalı olarak yürütülmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Klasik liberalizmi savunan düşüncülerden farklı olarak bazı libertarianistler, devlet adı verilen kuruma bütünüyle karşı çıkmaktadırlar. Libertarianistlere göre devletin zor kullanma tekeline sahip olması çok tehlikeli sonuçlar ortaya çıkarabilir. Devlete bir defa, zor kullanma tekeli verildiğinde, bu kişilerin en temel hak ve özgürlüklerini sınırlayacak bir veçhe kazanabilir. Dahası, devletin zor kullanarak bireylerin hak ve özgürlüklerini ihlal etmesi halinde bunu önlemek güç ve hatta bazen olanaksızdır. Libertarianistler “zorlama” unsuru taşıyan bütün uygulamalara ve yasaklamalara karşıdırlar.

Libertarianizm’in temel özelliklerini bir kaç kısa başlık altında özetlemek mümkündür:

- Libertarianizm herşeyden önce bireycidir. Libertarianistler, bireyi temel değer ve varlık olarak ele alırlar.
- Libertarianizm’e göre bireyin özgürlüğü sınırsızdır. Bir diğer ifadeyle, libertarianizm pür negatif özgürlüğü savunur.
- Libertarianizm, birey özgürlüğünü sınırlayacak her türlü zorlayıcı güce (Coercive Power) karşıdır. Zorlayıcı gücün en tehlikelisi devlettir. Bu nedenle libertarianistler devlete karşıdırlar. Libertarianizm, “devletsiz toplum” düzenini, yani anarşizmi savunur. Ancak bazı libertarianistler, örneğin Robert Nozick, Ultra-Minimal Devlet modeli ile devletin bütünüyle değil fakat önemli ölçüde sınırlandırılabilceğini savunur.
- Libertarianizm’in öngördüğü toplum düzeninde hukuk kurallarının yerini rıza ve isteğe dayalı bireylerarası sözleşmeler almıştır.

Libertarianizm akımının çağdaş temsilcileri arasında David Friedman, Murray N. Rothbard, Robert Nozick ve Ayn Rand’ı belirtebiliriz. Bunlardan Friedman ve Rothbard,

devlet kurumuna bütünüyle karşı çıkmakta ve devletsiz toplum düzenini savunmaktadırlar. Nozick ise klasik liberallerden de öteye ultra-minimal devleti savunmaktadır. Ayn Rand'da düşünceleri ile libertarianist platformda kabul edilen bir diğer düşünürdür.

Bu açıklamalardan sonra isimleri belirtilen libertarianistlerin görüşleri, Milton Friedman'ın oğlu David Friedman libertarian bir toplumu tanımı ile özetlenebilir:

"Libertarianizm, insanların yaşamlarını istedikleri şekilde düzenlemelerine izin verilmesini ifade etmektedir. İnsanların baskı ile kendilerinden korunmaları gerektiği düşüncesini reddediyoruz. Libertarian toplum; uyuşturucuya, kumara, pornografiye ve taşıtlarda zorunlu emniyet kemeri takılmasına ilişkin hiç bir zorlamaya ve kanuna sahip değildir. Libertarian toplum, bir refah programı uygulanması ya da sosyal güvenlik sistemi oluşturulmasına da karşıdır. Başkalarına yardım etmek isteyenler, bunu özel bağışlar yapmak suretiyle gönüllü olarak yapabilirler. Ayrıca vatandaşlardan devlet hizmetlerinin finansmanı için vergi tahsil edilmesi düşüncesine karşıyız. Yaşlılık sigortasına sahip olmak isteyenler de bunu özel sigortalar aracılığıyla yapabilirler." (Friedman, 1978;1).

Libertarianistler toplumun dış düşmanlardan korunması ve toplumda iç barışın ve huzurun temini gibi hizmetlerin dahi özelleştirilmesi düşüncesini savunmaktadırlar. Friedman'ın bu konudaki düşünceleri özetle şöyledir:

"Gelecekte, devletin polisinin olmadığını, bunun yerine özel koruma ve güvenlik kurumlarının bulunacağını varsayalım. Bu kurumlar suçların önlenmesi için güvenlik hizmetini pazarlayacaklardır. Belki bu kurumlar, müşterilerine, suç faaliyetleri sonucunda ortaya çıkacak zararlara karşı sigorta hizmeti dahi sunacaklardır. Bu tür özel güvenlik kurumları nasıl çalışabilir? Bu kurumlar müşterilerine, kapılarına kilitler takmak veya alarm sistemi kurmak suretiyle hizmet verebilirler. Veyahutta, bu kurumlar hiç bir koruma önlemi almaz ve sadece suç ortaya çıktığında suçluyu bulmaya çalışır. Şimdiki devlet polisleri gibi... Ancak, her halükarda, bu özel güvenlik kurumları, müşterilerine en düşük maliyetle ve en yüksek kalitede hizmet sunmak için yarışır. Hizmetin, halihazırda devletin sunmuş olduğu güvenlik hizmetinden daha kaliteli olacağı şüphesizdir." (Friedman, 1978; 156).

Libertarianistlerden Murray N.Rothbard ise "Devletsiz Bir Toplum" (Society Without A State) başlığını taşıyan makalesinde şöyle yazmaktadır:

"Devleti aşağıdaki özelliklere sahip bir kurum olarak görüyorum. (1) Devlet, gelirini "vergileme" olarak adlandırılan fiziksel zorlamaya dayalı olarak elde eder. (2) Devlet belli bir sınır içerisinde, savunma hizmetlerinin arz edilmesi için zorlayıcı bir tekele sahiptir. Bana göre, yukarıdaki özelliklere sahip olmayan bir kurum devlet olamaz. Anarşist (libertarian) toplumu ise şu şekilde tanımlıyorum; Anarşist toplumda herhangi bir kişinin mülkiyetine ve kendisine karşı zorlayıcı bir unsur sözkonusu değildir. Anarşistler, devlete

karşıdırlar, çünkü devlet vergileme yoluyla özel mülkiyetin bir kısmına müdahalede bulunur ve bunun dışında kişi hakları üzerinde baskı oluşturur.” (Rothbard, 1982; 53).

Rothbard, makalesinde devletin olmadığı bir toplumda pekala tüm mal ve hizmetlerin üretilebileceğini belirtmektedir. Rothbard’a göre “devlet, mutlaka katlanmak zorunda olduğumuz bir canavar değildir.” (State is not a necessary evil.) (Rothbard, 1982; 63).

Bir diğer libertarianist Robert Nozick ise kendine önemli bir yer edinen Anarşi, Devlet ve Ütopya adlı eserinde bir Ultra-Minimal Devlet modeli geliştirmeye çalışmaktadır. Nozick şöyle yazmaktadır:

“Klasik liberal teorinin Gece Bekçisi Devleti’nin fonksiyonları tüm vatandaşları şiddete ve hırsızlığa karşı korunması ve kişiler arasındaki sözleşmelerin yürürlüğe konulması ve yaptırımı ile sınırlıdır. Bu fonksiyonları yerine getirecek bir gece bekçisi devleti “Minimal Devlet” olarak adlandırılır. Yukarıdaki fonksiyonlar özel güvenlik ve koruma kurumları tarafından da yerine getirilebilir. “Ultra-Minimal Devlet” olarak adlandırdığım sistemde ise zor kullanma tekeline sahip olan devlet, güvenlik ve koruma hizmetini sadece hizmetten yararlanmak isteyen ve bunun karşılığında bir bedel ödeyen kimselere sunacaktır. Ultra-minimal devlette, güvenlik hizmetini sunan kurum ile bir sözleşme imzalamayan kimselere güvenlik ve koruma hizmeti sunulmayacaktır. Bu sistemde gelir ve serveti yetersiz olan kimselere bir Koruma Kuponu (Protection Voucher) verilecek ve bu kimseler, ultra-minimal devlete bu kuponu sunarak güvenlik ve koruma hizmeti talebinde bulunacaklardır.” (Nozick, 1974; 27).

Libertarianist bir toplumu savunan yazarlardan birisi de Ayn Rand’dır. Rand, David Friedman ve Murray Rothbard gibi devleti bütünüyle reddetmemekte, Robert Nozick gibi “koruyucu devlet”i meşru görmektedir. Roman yazarı ve gazeteci olarak bilinen Ayn Rand (1905-1982) yaşamı boyunca libertarian bir toplumu savunan yazılar kaleme almıştır.

Rand diğer libertarianistler gibi devleti, insan hak ve özgürlüklerinin güvencesi olmaktan ziyade, onu hak ve özgürlüklerin ihlalcisi olarak görmektedir. Rand, “İnsanın Hakları” başlığını taşıyan makalesinde şöyle demektedir:

“Birey haklarını ihlal etmek demek, onu kendi yargısının aksi yönde davranmaya zorlamak veya onun değerlerini kamulaştırmak demektir. Esas olarak bunu yapmanın yalnız bir yolu vardır, Fiziksel zor kullanımı. İnsan haklarının iki olası ihlalcisi vardır, suçlular ve siyasi yönetim.” (Yayla, 1990).

Rasyonalist bir düşünür olan Rand’ın fikirleri, ölümünden sonra çok büyük yankılar uyandırmamasına rağmen, günümüzde libertarian felsefe içerisinde kendine özel bir yer edinmiştir. Günümüzde Randian felsefeyi, savunanlar arasında John Hospers, Eric Mack ve Tibor Machan gibi isimler sayılabilir.

C. Post-Modernizm ve “Küçük Devlet” Önerisi

Post-Modernizm, modernleşmenin ortaya çıkardığı sorunlara yeni çözümler öneren bir düşünce akımıdır. Post-Modernizm, modern toplumun sahip olduğu genel özelliklerin önemli ölçüde değiştiğini ve bu yüzden modern toplum sonrası (post-modern toplum) yapı ve kurumların yeniden yapılanması gerektiğini savunmaktadır. Postmodernizm özetle, sanayi sonrası toplumun sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısının değişimini ifade eder.

Post-modernizmi daha iyi anlamak için pre-modern, modern ve post-modern toplumların genel karakteristik özelliklerini kısaca özetlemekte yarar vardır (Bkz. Tablo: 21).

- İlk olarak ekonomik yapı her üç toplumsal yapıda farklıdır. Pre-modern toplumda tarıma dayalı geleneksel ekonomi, modern toplumda sanayiye dayalı bir ekonomi, post-modern toplumda ise hizmetler sektörüne (ulaşım, haberleşme, enerji) dayalı bir ekonomik yapı hakimdir. Pre-modern bir toplum (tarım toplumu) ve modern toplumdan (sanayi toplumu) farklı olarak post-modern toplum bir bilgi toplumdur. Bilgi toplumunda üretilen en değerli ürün bilgidir.

- İkinci olarak post-modern toplumda vasıflı ve bilgili insangücü önem taşıırken önceki toplumlarda kol gücünün önemi belirgindir.

- Post-modern toplumda teknolojinin temeli bilgidir. Post-modern toplum bir bilgi çağını ifade etmektedir. Modern toplumda ise enerji ve ulaştırma, sanayinin gelişmesi için temel oluşturmaktadır.

- Araştırma yöntemine baktığımızda da her üç toplum yapısında farklılık görülmektedir. Post-modern toplum amprizme ve subjektivizme dayalı araştırma yöntemlerini benimser.

- Post-modern toplumda demokrasi en iyi ve mükemmel yönetim sistemi olarak kabul edilmez. Post-modern toplumda anayasal demokrasi düşüncesi savunulur.

- Modern toplumlarda refah devleti anlayışı hakimdir. Sanayi toplumunda, devletin ekonomiye doğrudan ve dolaylı müdahalelerde bulunması ve bu şekilde toplumsal refahın optimizasyonunun sağlanabileceği savunulmaktadır. Modernizmde devletçilik ön plandadır. Post-modernizmde ise liberalizm ve sınırlı devlet düşüncesi savunulur.

Tablo: 16 - Pre-modern, Modern ve Post-modern Toplumun Özellikleri

TEMEL KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLER	PRE-MODERN TOPLUM	MODERN TOPLUM	POST-MODERN TOPLUM
1. Ekonomik Yapı	Tarıma dayalı geleneksel ekonomi	Sanayiye dayalı ekonomi	Hizmetler sektörü ön planda, bilişim teknolojisi ve sibernetik devrim
2. Meslekler	Çiftçilik, avcılık, hayvancılık, kolgücü.	Mühendislik, kolgücü	Vasıflı işgücü, bilgisayar mühendisliği, ekonomi
3. Teknolojinin Temeli	Hammadde	Enerji, ulaştırma	Bilgi, haberleşme
4. Araştırma Yöntemi	Tecrübe, deneme-yanılma yöntemi	Deneycilik (Amprizm)	Amprizm ve subjektivizm
5. Devlet Müdahalesi	Sınırlı devlet	Müdahaleci devlet (refah devleti)	Sınırlı devlet
6. Devlet Yönetimi	Otokrasi	Demokrasi Mücadeleleri	Demokrasi Ön Planda
7. Kültürel Yapı	Kabileci yaşam	Milliyetçilik	Etnik Çoğulculuk

Post-modernizm, modernleşme ile birlikte zaman içinde yeni sorunların gündeme geldiğini ve bu sorunların çözümlenebilmesi için devletin ve tüm toplumsal yapı ve kurumların değişmesi gerektiğini savunmaktadır. Post-modernistlere göre modernleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar şunlardır:

- Refah devletinin ortaya çıkardığı yeni sorunlar vardır. Devletin büyümesiyle birlikte, işsizlik, bütçe açıkları, enflasyon v.b. ekonomik sorunlar giderek ciddi ve tehlikeli boyutlara ulaşmıştır.
- Modernleşme ile demokrasi mücadelesi yönünde önemli adımlar atılmasına rağmen çağdaş demokrasilerde yaşanan yozlaşmalar ciddi boyutlardadır.
- Sanayi toplumunda çevre kirliliği önemli bir sorun olmuştur.
- Modernleşme ile birlikte bilgi toplumuna doğru yol katedilirken bilginin kirlenmesi ve kötüye kullanılması gündeme gelmiştir. İnsanoğlu akıl ve bilgisini topluma zarar verecek şekilde kullanmıştır. Atom bombası, nükleer enerji v.s. buluşlar modern toplumun kötü silahlarıdır.
- Modernleşme ile ekonomik refahta olumlu sonuçlar elde edilirken toplumsal suç ve kirlilikler artmıştır. Refah toplumlarında uyuşturucu kullanımı, alkolizm, boşanma, ırza tecavüz v.s. olaylar daha da artmıştır.
- Modernleşme ile ülkeler arasında gelir ve servet dağılımı arasındaki uçurum daha da artmıştır.

Bu açıklamalardan sonra post-modernizmin temel ilkelerini ve devletin küçültülmesine ilişkin yaklaşımı aşağıda özetlenmektedir.

Post modernizmin ekonomik boyutu Post-Modern İktisat olarak adlandırılabilir. Post-modern iktisat yaklaşımında devletin ekonomik faaliyetlerinin yeniden yapılanması gerektiği savunulmaktadır. Bu yaklaşımda modern toplumda hakim olan devletçilik anlayışı yerine piyasa ekonomisi anlayışı savunulmaktadır. Özetle, post-modernizmde devletin görev ve fonksiyonlarının daraltılması ve piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması görüşü savunulmaktadır. Ancak önemle belirtelim ki post-modernizm akımında devletin nasıl küçültüleceğine ilişkin reform önerileri açık değildir.

Post-modernizmin iktisadi alanda savunduğu ilkelerden birisi de “toplumcu bireycilik” (communitarian individualism) dir. Post-modernistlere göre birey ya da devlet yerine toplum ön planda olmalıdır.

Post-modernizmin siyasal boyutu Post-Modern Siyaset olarak adlandırılabilir. Post-modern siyaset yaklaşımında temel ilkelerin şunlar olduğu anlaşılmaktadır:

- Post-modern toplumun siyaset anlayışında demokratikleşme ön plandadır. Modern toplumda yozlaşan demokrasinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması gerektiği belirtilmektedir.
- Post-modern toplumun siyaset anlayışında “sivil toplum” ön plandadır.
- Post-modernizmde adem-i merkeziyetçilik savunulmaktadır. Merkezi devletin güç ve yetkilerinin kısmen yerel yönetimlere devredilmesi görüşü savunulmaktadır.

Post-modernizmin bir diğer boyutu ise kültürel alana ilişkindir. Post-modern kültürde etnik çoğunluk anlayışı geçerlidir ve kültürel kimliklere saygı duyulması gerektiği savunulmaktadır.

Sonuç olarak post-modernistler devlette, ekonomide, siyasette ve kültürel yapıda bir yeniden yapılanmanın şart olduğunu belirtenmektedirler. Post-modernistler reform ve değişimin kaçınılmaz olduğunu savunmaktadırlar. Bununla birlikte post-modernizmde “kendiliğinden gelişme” (spontaneity) düşüncesinin de önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Tıpkı muhafazakarlar gibi, post-modernistler de insanın akıl ve yetenek açısından sınırlı olduğunu, bu yüzden ekonomik ve siyasal kurumları oluşturma ve değiştirme kapasitelerinin mükemmel olmadığını kabul etmektedirler.

Bu açıklamalardan sonra post-modernizm akımına ilişkin bazı değerlendirmeler aşağıda yer almaktadır.

İlk olarak, Post-modernizm akımının entellektüel ve felsefi temeli bulunmamaktadır. Entellektüel ve felsefi temelden kastedilen; Post-modernizmde savunulan düşüncelerin bir çoğunun klasik liberal düşüncenin günümüzdeki temsilcileri olarak kabul edilen neo-liberal iktisadi ve siyasi düşünce okulları içerisinde daha bilimsel düzeyde incelenmesidir.

Post-modernizm adı verilen akımın görüş ve önerilerinin entellektüel ve felsefi temelleri çağdaş liberal düşünce okullarının öğretileri içerisinde görülebilir. Post-modernizm, sadece çarpıcı bir isme sahip olmanın ötesinde bilimsel ve felsefi temeli tam olarak geliştirilememiş bir akımdır.

İkinci olarak post-modernizm, devletin küçültülmesi gerektiğini savunmakla birlikte bunun nasıl ve ne şekilde yapılacağına ilişkin somut öneriler ortaya koyamamıştır.

B Ö L Ü M

OPTİMAL DEVLET NEDİR?
DEVLETİN OPTİMAL
BÜYÜKLÜĞÜ NE OLMALIDIR?

“Ferdiyet inkişafının, mani karşısında kalmaya başladığı nokta, devlet faaliyetinin hududunu teşkil eder.”

M. Kemal Atatürk

“Prensip olarak, devlet ferdin yerine kaim olmamalıdır. Fakat ferdin inkişafı için umumi şartları gözönünde bulundurmalıdır. Bir de ferdin şahsi faaliyeti, iktisadi terakkinin esas membaı olarak kalmalıdır. Fertlerin inkişafına mani olmamak, onların her noktai nazardan olduğu gibi, bilhassa iktisadi sahadaki hürriyet ve teşebbüsleri önünde devlet kendi faaliyeti ile bir mani vücuda getirmemek, demokrasi prensibinin en mühim esasıdır.”

M. Kemal Atatürk

4- OPTİMAL DEVLET NEDİR? DEVLETİN OPTİMAL BÜYÜKLÜĞÜ NE OLMALIDIR?

Bu bölümde görev ve fonksiyonları yönünden en uygun devlet felsefesi ve devlet modeli ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Optimal Devlet kavramı ile esasen “en uygun ve en iyi devlet” ifade edilmektedir. Konu ile ilgili önem arzeden başlıca şu sorular bu bölüm içerisinde teorik düzeyde incelenecektir: Devletin en uygun görev ve fonksiyonları nelerdir? Ulusal ekonomi içerisinde devlet hangi görev ve fonksiyonları üstlenmelidir? Hangi mal ve hizmetler, piyasa ekonomisi ve üçüncü ekonomi (kar amacı gütmeyen özel ekonomi) tarafından üretilmelidir? Hangi mal ve hizmetler hangi yöntemle arz edilmelidir? Mal ve hizmetlerin sunulmasında en etkin yöntem hangisidir?

A. Görev ve Fonksiyonları Yönünden Devlet Modelleri ve Optimal Devlet

Görev ve fonksiyonları yönünden başlıca beş ayrı devlet modeli sözkonusu olabilir:

1. Minimal Devlet,
2. Sınırlı ve Sorumlu Devlet,
3. Müdahaleci Sosyal Devlet (Karma Ekonomi Devleti),
4. Aşırı Müdahaleci Sosyal Devlet,
5. Sosyalist Devlet.

Minimal Devlet, sadece vatandaşlarının mal ve can güvenliğini sağlamak üzere oluşturulmuş bir devlet modelidir. Minimal devletin görev ve fonksiyonları; iç güvenlik, dış güvenlik, adalet ve yargı hizmetleri ile sınırlıdır. Minimal devlete; koruyucu devlet, gece bekçisi devleti, jandarma devlet gibi isimler de verilmektedir. Günümüzde minimal devlet, uygulamada mevcut değildir.

Sınırlı ve sorumlu devlet anlayışında devletin görev ve fonksiyonları anayasalarda belirlenmiş ve sınırlanmıştır. Sınırlı ve sorumlu devlet, minimal devletten farklı olarak iç güvenlik, dış güvenlik, adalet ve yargı hizmetlerinin dışında diğer bazı hizmetleri yerine getirir. Sınırlı ve sorumlu devlet, esasen liberal sosyal düzenin temel ilkelerini (oyunun kurallarını) belirlemektedir. Devlet, örneğin piyasa ekonomisinde hakem rolünü üstlenmek ve oyuncuların (üretici ve tüketicilerin) oyunun kuralları içerisinde oyunu sürdürmelerini sağlamaktadır. Devlet, oyuncuların oyunun kurallarını ihlal etmelerini cezalandırmakta, bunun dışında oyuna direkt müdahale etmemektedir. Devlet oyuna ancak gerektiğinde, çok sınırlı bazı dolaylı müdahalelerde bulunmaktadır. Sınırlı ve sorumlu devletin

görev ve fonksiyonlarının başlıcalarını şu şekilde özetleyebiliriz:

- Dış güvenlik, iç güvenlik, adalet ve yargı hizmetleri,
- Çevre koruması,
- Rekabeti teşvik edecek, aksak ve haksız rekabeti engelleyecek düzenlemeler yapılması,
- Para sistemine ilişkin genel çerçevenin oluşturulması,
- Mali sisteme (vergiler, borçlanma vb.) ilişkin düzenlemeler yapılması,
- Dış ticarete ilişkin düzenlemeler yapılması,
- Sosyal güvenlik sistemine ilişkin düzenlemeler yapılması,
- Eğitim ve sağlık alanında genel politikaların belirlenmesi,
- Gelir ve servet dağılımına ilişkin düzenlemeler yapılması,
- Piyasa ekonomisinin yetersiz kaldığı alanlarda hizmetlerin yürütülmesi,
- Altyapı hizmetlerinin (ulaştırma, enerji, haberleşme) yerine getirilmesi veya düzenlenmesi,
- Paternalistik karakter arzeden hizmetlerin yapılması (örneğin, kimsesizlere, yaşlılara, akıl hastalarına, sakat kimselere yardım yapılması, bu alanda gönüllü kuruluşların teşvik edilmesi),
- Mal ve hizmetlerin kalite kontrolü ve standardizasyonu vb.

Hemen belirtelim ki Sınırlı ve Sorumlu Devlet adını verdiğimiz devlet özünde liberal siyasal düzenin ve liberal ekonomik düzenin kurallarını tesbit eden bir devlettir. Bir diğer ifadeyle, sınırlı ve sorumlu devlet, anayasal-yasal-kurumsal yapıyı oluşturan bir devlettir ve piyasa ekonomisine müdahaleleri ancak sınırlı ölçüde sözkonusudur.

Müdahaleci Sosyal Devlet (Sosyal Refah Devleti), sınırlı ve sorumlu devletten farklı olarak piyasa ekonomisinin işleyişine fonksiyonel müdahalelerde bulunan bir devlettir. Bir örnek ile konu şöyle açıklanabilir: Müdahaleci sosyal devlet, eğitim ve sağlık hizmetini bizzat sunarken, sınırlı ve sorumlu devlet sadece eğitim ve sağlık politikalarını saptamakta; eğitim ve sağlık hizmetlerinin özel kesimce sunulmasını teşvik etmektedir. Müdahaleci sosyal devletin görev ve fonksiyonlarının başlıcalarını şu şekilde özetleyebiliriz:

- Minimal devlet ile sınırlı ve sorumlu devletin yukarıda sayılan görev ve fonksiyonlarının üstlenilmesi,
- Piyasa ekonomisinde özel teşebbüslerin ürettikleri özel mal ve hizmetlerin, kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığıyla sunulması,
- Devlet eğitim ve sağlık kurumlarının kurulması ve işletilmesi,
- Üretim faktörlerinin piyasada serbestçe oluşabilecek fiyatlarını tesbit ve kontrol etmek; örneğin, mal ve hizmet fiyatlarının, faizlerin, döviz kurunun, kiraların, ücretlerin

devlet tarafından tesbit ve/veya kontrol edilmesi,

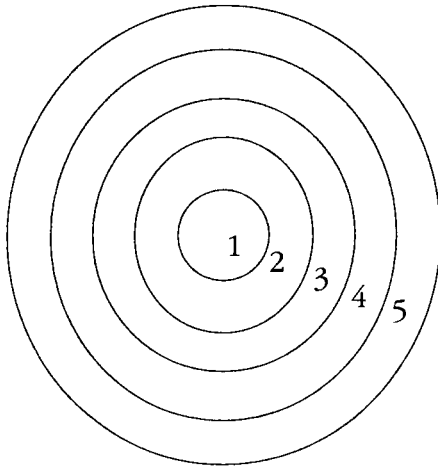
- Gelirin yeniden dağılımına yönelik harcamalar yapmak,
- Özel teşebbüslere teşvikler sağlamak,
- Uluslararası ticarete engeller (tarife, miktar kısıtlamaları vb.) getirmek,
- Kamu yatırım harcamalarının artırılması,
- Ekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik maliye ve para politikalarının aktif bir şekilde uygulanması vb.

Hemen belirtmek gerekir ki piyasa ekonomisi ve kamu ekonomisinin eşit ağırlıkta olduğu bir Karma Ekonomi devlet yapısını müdahaleci sosyal devlet olarak adlandırmak mümkündür. Karma Ekonomi anlayışından öteye devletin ekonomiye daha kapsamlı müdahalede bulunması ve düzenlemeler yapması da mümkündür. Piyasa ekonomisinden daha geniş bir alana sahip olan bu devlet, Aşırı Müdahaleci Sosyal Devlet olarak adlandırılabilir.

Sosyalist Devlet ise özel mülkiyete yer verilmeyen ve tüm üretim faktörlerinin devlete ait olduğu bir ekonomik düzen modelidir. Bu devlet modelinde, devletin ekonomik faaliyetlerdeki rolü merkezden tesbit edilen emredici planlara dayalı olarak yürütülmektedir. Sosyalist devlet içerisindeki bu komuta ekonomisi anlayışı piyasa ekonomisi anlayışı ile bütünüyle zıttır.

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız devlet modellerini bazı şekillerle gösterebiliriz: Şekil: 5 içerisinde yukarıda esaslarını özetlediğimiz beş ayrı devletin büyüklükleri bir daire içerisinde görece olarak gösterilmiştir. 1 no'lu daire ultra-sınırlı devleti temsilen çizilmiştir. 2 no'lu daire 1 no'lu daireyi de kapsamakta ve sınırlı ve sorumlu devlet'i temsil etmektedir. 3 no'lu daire (1 ve 2 no'lu daireyi kapsamaktadır) müdahaleci sosyal devleti temsil etmektedir. Aşırı müdahaleci sosyal devlet 4 no'lu daire, sosyalist devlet ise 5 no'lu daire ile temsil edilmektedir.

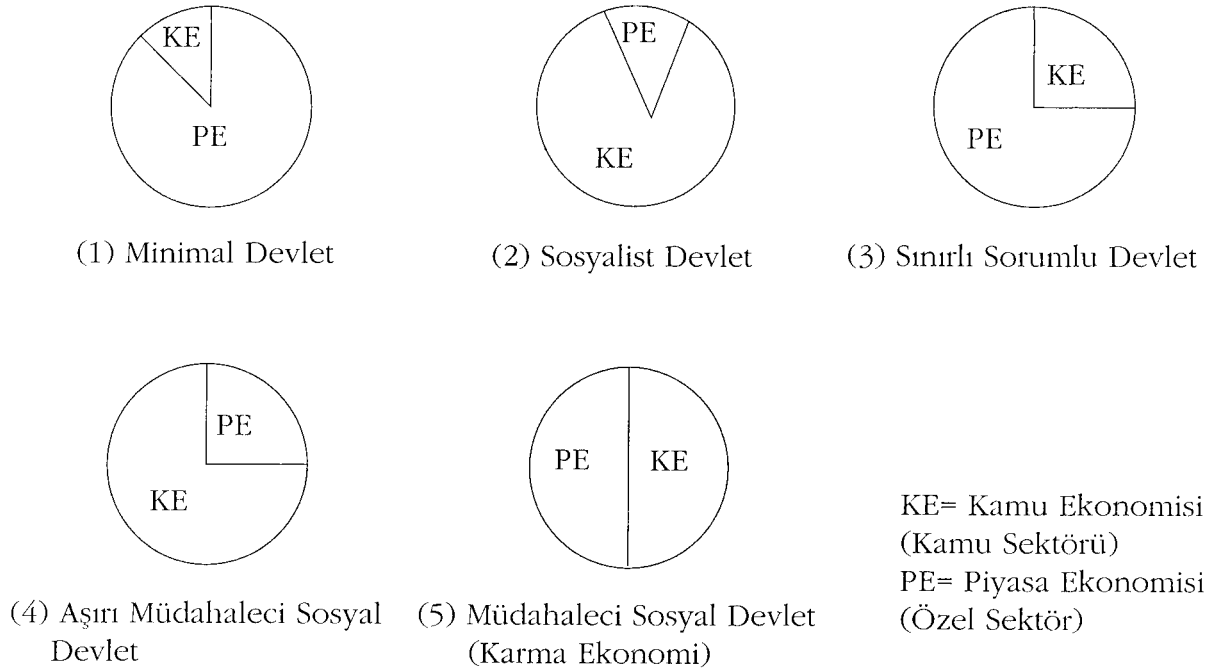
Şekil: 5 - Görev ve Fonksiyonları Yönünden Devlet Modelleri

- (1) Minimal Devlet
- (1+2) Sınırlı Sorumlu Devlet
- (1+2+3) Müdahaleci Sosyal Devlet
- (1+2+3+4) Aşırı Müdahaleci Sosyal Devlet
- (1+2+3+4+5) Sosyalist Devlet

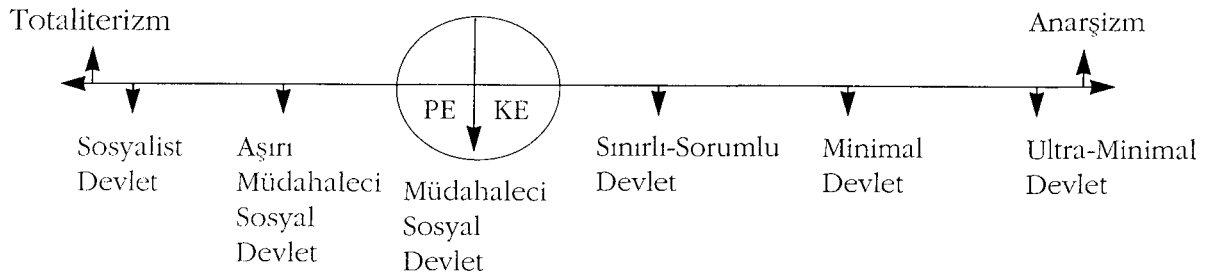
Şekil 6'da ise milli ekonomi içerisinde kamu ekonomisi ve piyasa ekonomisi büyüklükleri temsili olarak çizilmiştir (1) no'lu dairede minimal devlet, (2) no'lu dairede sosyalist devlet, (3) no'lu dairede sınırlı ve sorumlu devlet, (4) no'lu dairede aşırı müdahaleci sosyal devlet (5) no'lu dairede ise müdahaleci sosyal devlet gösterilmiştir.

Şekil: 6 - Milli Ekonomi İçerisinde Kamu Ekonomisi ve Piyasa Ekonomisinin Büyüklükleri

Bu açıklamaların ardından, yukarıdaki devlet modellerinden hangisinin en iyi ve optimal devlet modeli olduğu tartışılabilir.

Şekil: 7 - Devlet Modellerinin Doğrusal Açılımı

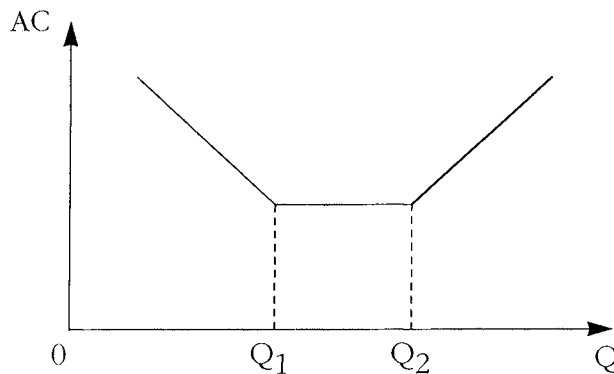
Devlet modellerinin bir doğru üzerinde gösterildiği Şekil: 7'den anlaşılacağı üzere sağ ekseninde en uçta ultra-minimal devlet yer almaktadır. Sağ ekseninden sol eksene doğru gildikçe devlet müdahalesi genişlemektedir. Eksenin tam ortasında kamu ekonomisi ve piyasa ekonomisinin milli ekonomi içerisinde yaklaşık olarak aynı öneme ve ağırlığa sahip olduğu müdahaleci sosyal devlet (karma ekonomi devleti) temsili olarak gösterilmiştir. Analiz edilen beş ayrı devlet modeli içerisinde Optimal Devlet modeli Sınırlı ve Sorumlu Devlet'tir. Daha önce de belirtildiği gibi sınırlı ve sorumlu devlet anlayışında rekabetçi piyasa ekonomisinin kuralları geçerli olup, devlet ekonomiye ancak gerektiğinde sınırlı müdahalelerde bulunmaktadır.

B. Devletin Optimum Büyüklüğü

Önceki açıklamalarda devletin büyümesinin olumlu ve olumsuz sonuçları ölçek ekonomileri teorisi ile açıklanmaya çalışılmıştır. Aynı analiz çerçevesinde “en uygun devlet büyüklüğü nedir?” ya da “devletin optimum büyüklüğü nedir?” soruları da cevaplandırılabilir.

Konu aşağıdaki şekil yardımıyla analiz edilebilir. Şekilden anlaşıldığı üzere Q_1 seviyesine kadar devletin büyümesi halinde birim başına ortalama maliyetler azalmakta, Q_1Q_2 seviyesinde sabit kalmakta, Q_2 seviyesinden sonra ise artmaktadır. Bu çerçevede devlet için “optimal üretim ölçeği” Q_1 düzeyidir. Başka bir ifadeyle optimum devlet büyüklüğü Q_1 düzeyidir.

Şekil: 8 - Devletin Optimum Büyüklüğü

C. Optimal Devletin Görev ve Fonksiyonları

Bu bölümde optimal devletin görev ve fonksiyonlarının neler olabileceği ve ne olması gerektiği incelenecektir. Konunun daha iyi anlaşılması için kamusal mallar teorisi ile ilgili temel bazı bilgileri özet olarak sunmak yararlı olacaktır.

1. Mal ve Hizmetlerin Türleri ve Genel Özellikleri

Mal ve hizmetleri genel olarak kamusal mallar ve özel mallar olarak iki kısma ayırmak mümkündür. Kamu kesimi tarafından sunulan mallar kamusal mallar; özel kesim tarafından üretilen mallar ise özel mallar olarak adlandırılabilir. Ancak bu tamamen pozitif bir sınıflamadır. Bu sınıflama esas alındığında devlet tarafından üretilen her türlü malı kamusal mal ve hizmet olarak değerlendirmek sözkonusu olabilmektedir. Bu pozitivist yaklaşım yerine normatif bir yaklaşımın esas alınması daha doğrudur. Burada şu sorular önem kazanmaktadır: Hangi mal ve hizmetler devlet tarafından, hangileri özel kesim tarafından sunulmalıdır? Hangi mal ve hizmetler mutlaka kamu kesimi tarafından sunulmak zorundadır? Mal ve hizmetler için en uygun üretim yöntemi hangisidir?

Konuyu normatif bir bazda ele almak ve değerlendirmeler yapabilmek için öncelikle mal ve hizmetlerin türlerini ve genel özelliklerini ortaya koymak gerekmektedir.

Mal ve hizmetler genel olarak “Pür Mallar” (Pure Goods) ve “Pür Olmayan Mallar” (Impure Goods) olarak ikiye ayrılabilir. (Bkz. Tablo: 17) Pür mallarda kendi arasında Pür Kamusal Mallar ve Pür Özel Mallar olmak üzere ikiye ayrılır. Bölünmezlik (Indivisibility) ve Dışlanmazlık (non-exclusion) özelliğine sahip mallara Pür Kamusal veya Tam Kamusal Mal adı verilir. Savunma, diplomasi, adalet hizmetleri bu tür mallara örnek olarak verilebilir. Bölünebilir ve Pazarlanabilir mallara ise Pür Özel veya Tam Özel Mallar adı verilir.

Pür olmayan mallar ise bu iki özelliği bir arada taşımayan mallara denilmektedir. Pür olmayan malları;

- Yarı kamusal mallar (quasi-public goods),
- Doğal tekel malları (toll goods),
- Ortak havuz malları (common pool goods),
- Merit ve Demerit mallar olarak sınıflandırılabilir.

Yarı Kamusal Mallar; faydası bölünebilen, pazarlanabilen ve topluma önemli ölçüde dışsal faydalar yayan mallar olarak tanımlanmaktadır. Dışsallık, bölünebilir ve pazarlanabilir nitelikteki özel mallara, yarı kamusal bir nitelik vermektedir. Gerçekten de, bölünebilir ve pazarlanabilir özellikteki bir mal “tam özel mal” niteliğindedir. Örneğin, bir

ekmeğin faydasının bireyler arasında bölünmesi mümkündür. Birinin tüketimi diğerinin tüketimini engelleyebilir. Yani bireyler arasında tüketimde rakip olma söz konusudur. Yine bu malların bölünebilirlik özelliği, malın bir bedelle arz edilmesini imkan dahiline getirir. Dolayısıyla fiyatla arz edilebilen bir malın tüketiminden diğer bireylerin mahrum bırakılması (dışlama) mümkündür. Bu iki özellik malın piyasa ekonomisinde arz edilmesini gerektirir. Ancak bu iki özellik ile birlikte dışsallık özelliğinin de bir malda bulunması halinde çoğu kez malın üretimi piyasa ve kamu ekonomisi kesimince bölüşülmektedir. Topluma önemli ölçüde dışsal faydalar yayan bir malın üretimi çoğu kez kamu ekonomisinde üretilmektedir. Yarı-kamusal mallara tipik örnek, eğitim ve sağlık hizmetleridir.

Doğal Tekel Malları; yarı kamusal mallar gibi bölünebilen, pazarlanabilen ve fiyat yoluyla tüketiciye intikal ettirilebilen mallardır. Ancak yarı kamusal malların temel özelliği dışsal ekonomiler iken, doğal tekel mallarının temel özelliği içsel ekonomilerdir. Geleneksel iktisat teorisinde içsel ekonomilerin söz konusu olduğu sektörlerde (telekomünikasyon; havayolu ve demiryolu ulaşımı, elektrik üretimi vb.) sonuçta bir doğal tekel ortaya çıkacağı belirtilerek bu tür malların devletçe sunulması savunulmaktadır. Uygulamada da pek çok ülkede doğal tekel malları kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığı ile sunulmaktadır.

Tablo: 17 - Mal ve Hizmetlerin Sınıflandırılması ve Temel Özellikler

Mal ve Hizmetlerin Özellikleri	Bölünebilirlik Bölünemezlik	Dışlanabilirlik Dışlanamazlık	Kişisel/Ortak Tüketim	Dışsal Ekonomiler	İçsel Ekonomiler	Bedavacılık (Free Rider)	Talebin Zorunlu Olması (Forced Rider)
Mal ve Hizmet Türleri							

Pür Mallar

1. Pür Kamusal Mallar (Savunma, adalet, diploması)	Bölünmez	Dışlama Mümkün Değil	Ortak Tüketim	Sözkonusu	Sözkonusu	Sözkonusu, Bireyler ter- ci h l e r i n i açıklama ge- reği duyma- dan hizmet- ten yararlan- ıyor.	Sözkonusu ola- bilir. Örneğin: Zorunlu asker- lik, nüfus cüz- danı alınması
2. Pür Özel Mallar (Ayakkabı, ekmek, otomobil, v.b.)	Bölünebilir	Dışlama Mümkün	Kişisel	Pozitif dış- sal ekono- miler söz- konusu de- ğil (veya or- taya çıkması çok zor) ne- gatif dışsal ekonomiler yaygın	Sözkonusu olabilir	Yok	Talep zorunlu değil, tüketiciler özgür

Pür Olmayan Mallar

1. Yarı Kamusal Mallar (Eğitim ve sağlık v.b.)	Kısmen Bölünebilir	Dışlama Mümkün	Kişisel ve Ortak Tüketim	Bu malların temel özelliği	Sözkonusu olabilir	Yok	Bireyler hizmete talepte zorunlu tutulabilir. Ör- neğin: Bulaşıcı hastalıklar
2. Doğal Tekel Malları- (Elektrik, su üretimi ve dağıtım, karayolları, demiryolları, v.b.)	Kısmen Bölünebilir	Dışlama Mümkün	Kişisel ve Ortak Tüketim	Sözkonusu olabilir	Bu malların temel özelliği	Yok	Talepte zorlama sözkonusu değil
3. Ortak Havuz Malları- (Okyanusta mevcut madenler, balıklar, v.b.)	Bölünebilir	Dışlama çok zor	Kişisel Tüketim	Sözkonusu olabilir	Sözkonusu olabilir	Sözkonusu olabilir	Talepte zorunlu değil
4. Merit/Demerit Mallar Örnek: İlkokul eğitimi, hu- zurevleri, v.b. Merit mallar için örnek olarak gösterile- bilir. Uyuşturucu kullanı- mı, sigara ve alkol kullanı- mı, porno filmler ve mal- zemeler v.b. demerit mal- lara örnek olarak gösteri- lebilir.	Bölünebilir	Dışlama Mümkün	Kişisel Tüketim	Merit mal- lar dışsal ekonomi- ler, demerit mallar ise dışsal-eksi ekonomiler yayar.	Önemsiz	Sözkonusu olabilir	İlkokul eğitimi zorunlu olabilir.

Ortak Havuz Malları; bu tür malların kullanımının gerçekte “serbest” olması, ancak tüketimine ulaşmanın güç ve maliyetli olması bu malların temel özelliğidir. Okyanusta bulunan petrol ve diğer doğal zenginlikler, balıklar, vb. bu tür mallara örnek teşkil etmektedir.

Merit ve Demerit Mallar; pür olmayan malların diğer bir türüdür. Merit ve demerit mallar; bölünebilen, tüketimden mahrum bırakma, yani dışlama ilkesinin uygulanabildiği ancak bir bedel karşılığında sunulması mümkün olmayan, daha doğru bir ifadeyle bedel karşılığında sunulması arzulanmayan mallardır. Bu özellikteki mallardan Pozitif dışsal ekonomiler yayan mallar “Merit Mallar”, negatif dışsal ekonomiler yayan mallar ise “Demerit Mallar” olarak adlandırılmaktadır. Merit mallara örnek olarak ilkökul eğitimi, huzurevleri, kimsesiz çocuk bakım ve yetiştirme merkezleri, akıl hastaneleri vb. hizmetleri gösterebiliriz. Demerit mallar için ise uyuşturucu kullanımı, sigara ve alkol kullanımı, pornografik film ve video klüpleri vb. hizmetler gösterilebilir. Her toplumda bu ve buna benzer hizmetlerin sunulmasında özel kişi ve kurumların katkıları mevcuttur. Gönüllü organizasyonlar, hayırsever kuruluşlar, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ve vakıflar bu tür malları sunmaya çalışmaktadırlar. Ancak bu tür malların sunulmasının tamamen piyasa ekonomisine bırakılması düşünülemez. Piyasa ekonomisinde esasen kâr motifi hakim olduğundan bu alanlarda özel kesimin yeterli olması söz konusu değildir. Bu nedenle her toplumda merit malların ve demerit malların üretimi için devlete gerek bulunmaktadır.

Merit malların üretimini devlet kendisi üstlenmekle birlikte özel kişi ve kuruluşları da bu amaçla teşvik edebilir. Örneğin, özel kişi ve kuruluşların merit mallar için yaptıkları harcamalar vergilendirme açısından gider olarak kabul edilebilir.

Demerit malların üretiminde de devlet düzenleyici rol üstlenebilir. Devlet özel kişi ve kuruluşların faaliyetlerini belirli yasal kurallar çerçevesinde kontrol eder. Cinsel hastalıkların (örneğin AIDS hastalığının) önlenmesi için genelevlerinde çalışan kadınların belirli sürelerle sağlık kontrolünden geçmesi ve vesika ile çalışmalarını şart koşabilir. Devlet demerit malların üretimini bizzat da üstlenebilir. Örneğin, devlet alkollü içkilerin üretimini kendi tekeline alıp, bunların satış fiyatını maliyet fiyatının çok üzerinde saptayarak bu tür malların tüketimini dolaylı olarak engellemeye ya da azaltmaya çalışır. Genellikle bu tür uygulama dolaylı vergiler ile yapılır. Tüketim vergisinin fiyatla kaynaştırılması sonucu devlet ayrıca bir de gelir sağlamış olur.

Buraya kadar yapılan açıklamalarda mal ve hizmetlerin türleri kısaca özetlenmiştir. Tablo: 17 içerisinde ise mal ve hizmetlerin türleri itibarıyla genel özellikleri belirtilmiştir. Konunun iyice anlaşılması bakımından mal ve hizmetlerin genel özelliklerini kısaca özetlemekte fayda vardır:

1.1. Arzın Siyasal Talep ya da Piyasa Talebi Tarafından Düzenlenmesi:

Piyasa ekonomisinde özel malların arzını düzenleyen, bireylerin bu mallara olan taleplerinin toplamıdır. Yani, piyasa talebidir. Bu durum kamusal mallar için geçerli değildir. Çünkü kamusal malların bölünmezlik ve pazarlanmazlık özellikleri bu mallara çoğu kez bireylerin tercihlerinin açıklanmasını gerekli kılmaz. Bireyler tercihlerini açıklamaları dahi kamusal mal arzı yapılacaktır. Bu nedenle kamusal mal arzı, özel malların arzından farklı olarak gerçekleşmektedir. Kamusal malların arzını siyasal talep düzenlemektedir. Siyasal talebin niteliği siyasal rejimin yapısıyla yakından ilgilidir. Demokratik bir rejimde vatandaşlar kamusal mallara olan taleplerini bazı araçlar vasıtasıyla açıklayabilirler. Örneğin, referandum tekniği ile vatandaşların kamusal tercihleri belirlenerek buna göre kamusal mal arzı gerçekleştirilebilir. Ya da vatandaşlar milletvekillerini seçerek, kendi tercih haklarını bu kimselere devredebilirler. Ancak sonuçta kamusal malların arzına karar veren siyasal talep olmaktadır. Dikta rejimlerinde ise hangi türde ve ne miktarda kamusal mal üretileceğine bizzat diktatör karar vermektedir. Bu rejimlerde kamusal arzı düzenleyen sadece diktatördür.

1.2. Bölünebilirlik/Bölünmezlik ya da Tüketimde Rakip Olma/Olmama Özellikleri:

Kamusal malların önemli özelliklerinden birisi de “bölünmezlik” özelliğidir. Özel mallar, tamamen “bölünebilir”, yani tüketimde rakip mallardır. Bir bireyin özel mal tüketimi sadece kendisine ait olabilir ve bu maldan diğer bir bireyin tüketimi engellenebilir. Kamusal malların ise bazıları bölünebilir, bazıları kısmen bölünebilir ve bazıları da bölünemez özelliktedir. Bölünemez özellikteki kamusal malların tipik örneği savunma, adalet ve diplomasi mallarıdır. Bu tür malları esasen üretim tekniği yönünden bölmek mümkün değildir. Örneğin, her eve ayrı bir milli savunma veya diplomasi malı sunmak üretim tekniği yönünden mümkün değildir. Kamusal malların bu temel özelliği bazen bireyler arasında tam bir eşitlik halinde olmayabilir. Örneğin, sınır bölgelerinde oturan vatandaşların savunma hizmetlerinden daha fazla yararlanmaları söz konusu olabilmektedir. Bunun gibi, bazen kamusal mallarda belli bir kapasite sınırından sonra tüketimde rakip olma (rivalness) söz konusu olabilir. Örneğin, karayollarında taşıtlar arasında; plajda ise güneşten yararlanma ya da açıkta gezen insanlar arasında belirli bir kapasiteden sonra tüketimde rekabet başlayabilir.

1.3. Dışlanabilirlik/Dışlanamazlık ya da Tüketimden Mahrum Bırakma/Bırakamama Özellikleri :

Kamusal malların bir diğer özelliği ise bu malların bir kısmında dışlama ilkesinin geçerli olması, bir kısmında ise bireylerin tüketimden dışlanamaması, bir diğer ifadeyle tüketimden mahrum bırakılamamasıdır. Savunma, diploması gibi mallarda bireylerin tüketimden mahrum bırakılması düşünülemez. Özel mallar ise tamamen pazarlanabilir nitelikte olduğundan bu mallardan bedel ödemeyenlerin dışlanması pekala mümkündür.

1.4. Kişisel ve Ortak Tüketim :

Ortak ya da kollektif tüketim tek bir maldan birden fazla tüketicinin yararlanmasıdır. Örneğin, savunma, diploması, hava kirliliğinin önlenmesi, parklar, tiyatro ve spor gösterileri, vb. mal ve hizmetler ortak tüketime konu mallardır. Bireyler bu tür mallardan ortak olarak yararlanırlar. Bir bireyin bu tür bir malı tüketmesi diğer bireylerin fayda fonksiyonunda bir azalma doğurmaz. Ortak tüketime konu mallara kamusal mallar literatüründe “**Klüp Malları**” (Club Goods) adı verilmektedir. Özel mallarda ise ortak tüketim özelliği yoktur. Bireyler bu mallardan ayrı ayrı yararlanabilirler. Yani, özel mallarda kişisel tüketim sözkonusudur.

1.5. Dışsal Ekonomiler :

Kamusal malların bir kısmı önemli ölçüde dışsallık yaratırlar. Dışsallık, bir ekonomik birimin üretim ve/veya tüketim faaliyeti sonucunda başka birimlerin fayda ve/veya maliyet fonksiyonlarının olumlu ve/veya olumsuz yönde etkilenmesidir. Dışsal ekonomilerin kamu ekonomisi yönünden taşıdığı önem, herhangi bir kamusal malın kamu kesimince mi yoksa özel kesimce mi sunulması gerektiğine imkan vermesidir. Gerçekten de pozitif dışsallığın söz konusu olduğu kamusal mallarda özel kesim üretici birimlerinin genellikle üretimi üstlenmemeleri, bu hizmetlerin kamu kesimince yerine getirilmesini zorunlu kılmaktadır. Öte yandan negatif dışsallığın söz konusu olduğu mallarda, özel kesim topluma, tazmin etmedikleri bir takım ek maliyetler yükleyebilmektedir. Bu durumda da kamu ekonomisine ihtiyaç duyulmakta ve ek sosyal maliyetin ya düzenleyici vergilerle telafisi, veyahutta söz konusu üretimin kamu kesimince üstlenilmesi gerekmektedir.

Dışsallığın en klasik örnekleri eğitim ve sağlık hizmetleridir. Örneğin, eğitim hizmetinde ilk olarak hizmetten yararlanan kimse özel bir fayda sağlamaktadır. Kişi

eğitim hizmeti ile daha iyi parasal imkanlara, iyi bir sosyal mevkiye sahip olabilir. Bunun yanı sıra, eğitim sonucu toplum üyelerinin de bir kısım faydalar elde etmesi sözkonusudur. Herşeyden önce, toplumda eğitim görmüş kimselerin sayıca artması, ekonomik ve sosyal kalkınmanın itici gücünü oluşturmaktadır. Ayrıca, eğitim hizmeti toplumsal kültür düzeyinin yükselmesini sağlayacağından, bu yönüyle kişileri, değerler çatışmasına, çevre sorunlarına ve manevi huzursuzluklara karşı daha duyarlı bir hale getirecektir.

Sağlık hizmetleri için de benzer şeyler söylenebilir. Özellikle koruyucu sağlık hizmetlerinde önemli ölçüde dışsal etkiler sözkonusudur. Örneğin, tüm toplum üyelerini kapsamaya yönelik genel bir aşı kampanyası topluma önemli boyutta dışsal faydalar sağlamaktadır. Aynı şekilde tedavi edici sağlık hizmetlerinde de özel fayda yanında çok önemli ölçüde dışsallık sözkonusudur. Toplumdaki bir kişinin dahi tedavi edilerek sağlığına kavuşturulması en azından üretimde bir artışa sebep olacaktır.

1.6. İçsel Ekonomiler :

İşletmenin üretim ölçeğinin değişmesi sonucu elde edilen içsel ekonomiler özellikle elektrik, su, havagazı üretimi ve dağıtımı, telekomünikasyon hizmetleri, demiryolu hizmetleri, televizyon yayını vb. hizmetlerde oldukça yaygındır.

1.7. Bedavacı Sorunu :

Özel mallarda, mal ve hizmeti tüketmek için bedelinin ödenmesi gereklidir. Yani “bedava” hizmetten yararlanmak mümkün değildir. Oysa, kamusal malların bir kısmı için bedel ödeme sözkonusu değildir. Vatandaşlar bedel ödemeseler de bazı kamusal mal ve hizmetlerden (örneğin, savunma hizmeti) yararlanırlar. Kamu ekonomisinde bu duruma “bedavacı” (**Free Rider**) sorunu adı verilmektedir.

1.8. Talebin Zorunlu Olması :

Kamu ekonomisinde vatandaşların bazı kamusal hizmetlere talepte bulunmaları zorunlu kılınmıştır. Zorunlu askerlik hizmeti, zorunlu ilköğretim, nüfus cüzdanı alınması, şoför ehliyeti alınması vb. bu konuda örnek olarak verilebilir. Kamusal malların bu özelliği literatürde “**Forced Rider**” olarak bilinmektedir. Özel mallarda ise tüketici ve üretici açısından tüketim ve üretim özgürlüğü esastır.

2. Geleneksel Devlet Anlayışında Devletin Görev ve Fonksiyonları ve Kamusal Mal ve Hizmet Üretimindeki Yeri

Bilindiği üzere 20.yüzyıl hakim devlet anlayışı Müdahaleci Sosyal Devlet ya da Refah Devleti olarak adlandırılmaktadır. Refah devleti anlayışında devletin temel görevi piyasa başarısızlıklarını ve yetersizliklerini ortadan kaldırmak için ekonomiye aktif ve fonksiyonel müdahalelerde bulunmaktır. Bu devlet anlayışında piyasa ekonomisinin mal ve hizmetlerin üretiminde başarısız olması dolayısıyla devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiği savunulur. İçinde yaşadığımız yüzyılın son çeyreğine kadar geçerliliğini koruyan refah devleti anlayışına göre sosyal refahın optimizasyonu için mal ve hizmetlerin kamu ekonomisinde üretilmesi gerekir. Refah devletini savunan refah ekonomisi teorisyenlerine göre başlıca şu nedenlerden dolayı piyasa ekonomisi mal ve hizmet üretiminde başarısızlığa uğramaktadır:

- Tüm kamusal mallar özellikleri itibariyle piyasa ekonomisinde arz edilememektedir.
- Yarı kamusal mallar önemli ölçüde dışsallık özelliğine sahip olduğundan kamu ekonomisinde üretilmesi daha doğrudur.
- Doğal tekel malları ölçek ekonomileri özelliğine sahip olduğundan birim başına ortalama maliyetlerin azalması sonucunu doğuracağından devlet tarafından sunulmalıdır.
- Merit ve demerit mallar üretiminde esasen kar amacı doğrultusunda faaliyet gösteren özel sektör yetersizdir. Bu nedenle bu tür mallar da devlet tarafından arzedilmelidir.
- Özel mallar ise esasen piyasa ekonomisi tarafından üretilebilir. Ancak, ekonomik kalkınmanın sağlanması, kaynak dağılımının temini, gelir ve servet dağılımında adaletin sağlanması amaçlarını gerçekleştirmek için devlet de KİT'ler vasıtasıyla bu tür mal ve hizmetleri üretmelidir.

Özetle 20.yüzyılın geleneksel devlet anlayışında devletin ekonomiye aktif olarak müdahale etmesi gerektiği ve mal ve hizmetlerin devlet tarafından arzedilmesi gerektiği savunulmaktadır.

Bununla birlikte özellikle 1970'li yılların başından itibaren devletin büyümesinin ortaya çıkardığı sorunlar müdahaleci devlet anlayışına yönelik eleştirileri artırmıştır. Bu çalışmada özetlenen çağdaş liberal düşünce okullarının entellektüel alandaki katkıları ile 1980'li yıllarda devletin yeniden yapılanması ve küçültülmesine yönelik değişim ve reform talepleri dünyada giderek artmaya başlamıştır. Devletin mal ve hizmetleri etkin ve verimli bir şekilde sunamadığı ve dolayısıyla bu mal ve hizmetlerin üretimini özel kesime devretmesi gerektiği savunulmaya başlanmıştır.

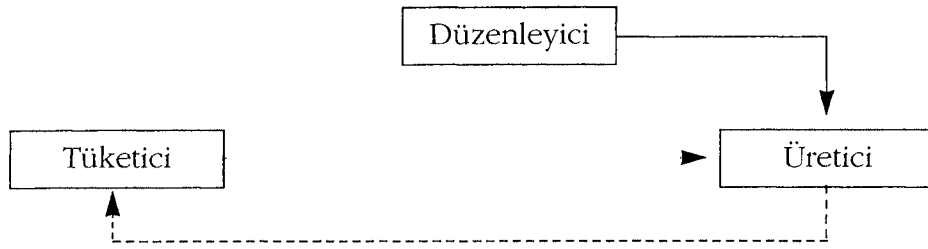
Aşağıda mal ve hizmetlerin üretilmesinde alternatif yöntemler ve etkin üretim yöntemi analiz edilmektedir.

3. Mal ve Hizmetlerin Üretilmesinde Alternatif Yöntemler

Mal ve hizmetlerin arz edilmesinde çeşitli yöntemler söz konusudur. Mal ve hizmetlerin üretimini düzenleyen kurum, devlet (kamu sektörü) olabileceği gibi özel sektör de olabilir. Aynı şekilde mal ve hizmet bizzat devlet ve özel sektör tarafından ortak girişim şeklinde müştereken üretilerek tüketiciye arz edilebilir. Kamu ekonomisi (devlet) ve piyasa ekonomisi dışında Üçüncü Ekonomi adı verilen gönüllü kuruluşlar da bazı mal ve hizmetlerin üretimini üstlenebilir.

Mal ve hizmetlerin arz edilmesinde düzenleyici (arranger), üretici ve tüketici arasındaki ilişki Şekil: 9'da gösterilmiştir.

Şekil: 9 - Mal ve Hizmetlerin Arz Edilmesinde Düzenleyici, Üretici ve Tüketici Arasındaki İlişkiler

_____ Düz çizgi, mal ve hizmetlerin üretilmesine kimin karar verdiğini, yani üretimi düzenleme yetkisinin kimde olduğunu gösterir.

----- Kesikli çizgi, mal ve hizmetin kim tarafından üretildiğini gösterir.

..... Noktalı çizgi, mal ve hizmetten yararlanma karşılığında kimin ödemede bulunduğunu gösterir. (Devlet tarafından hizmet sunulmasında hizmetin bedeli vergi veya harçtır. Özel kesim tarafından hizmet sunulmasında hizmetin bedeli fiyattır.)

Mal ve hizmetlerin arz edilmesinde uygulanabilecek alternatif yöntemler aşağıda özetlenmektedir:

1. Mal ve hizmetlerin piyasa üretici birimlerince (özel teşebbüsler tarafından) sunulması: Bu yöntemde mal ve hizmetler kâr amacı ile piyasada faaliyet gösteren teşebbüsler tarafından arz edilir. Özel teşebbüs mal ve hizmeti bir bedel karşılığında tüketiciye sunar.

2. Mal ve hizmetlerin bizzat merkezi devlet tarafından sunulması: Bu yöntemde mal ve hizmet bizzat devlet tarafından üretilir. Devlet bazı mal ve hizmetleri (örneğin savunma hizmeti) tümüyle vergilerle finanse ederken, bazı mal ve hizmetleri (eğitim ve sağlık) hizmetten yararlananlardan aldığı harçlarla finanse edebilir.

3. Mal ve hizmetlerin merkezi idare tarafından verilen yetki çerçevesinde yerel yönetimler tarafından sunulması: Bu yöntemde merkezi idare bazı mal ve hizmetlerin üretilmesini yerel yönetimlere bırakmaktadır. Yerel yönetimler mal ve hizmetlerin finansmanını ya merkezi idareden yapılan yardımlarla finanse etmekte veya yerel hizmetlerden yararlanan kimselerden alınan harçlarla ve konulan vergilerle karşılamaktadır.

4. İhale Yöntemi: Bu yöntemde devlet (merkezi devlet ya da yerel yönetim) mal ve hizmetlerin arz edilmesi için özel bir firma ile sözleşme yapmaktadır. Devlet özel firmaya mal ve hizmetlerin tüketicilere sunulması karşılığında bir para ödemektedir. Örneğin, çöp toplama hizmetini bizzat belediye kendisi yapmak yerine bu hizmeti bir ihale sözleşmesi ile özel kesime devredebilir.

5. İmtiyaz Yöntemi: İmtiyaz (Franchising) yönteminde mal ve hizmetlerin üretilmesinde monopol hakkının bir tek veya belirli bazı kişilere ve/veya firmalara bırakılması sözkonusudur. İmtiyaz yönteminde devlet genellikle bazı düzenleyici yetkilere sahip olmakta (örneğin, fiyat tarifelerinin kontrolü, standartlara uygunluk v.s.) onun dışında hizmete müdahale etmemektedir. İmtiyaz hakkı bir tek kişiye ve/veya firmaya verilebileceği gibi birden çok firmaya da verilebilir. İmtiyaz hakkının bir sözleşme ile tek bir firmaya verilmesine Monopol İmtiyazı (Exclusive Franchising) adı verilir. Birden çok firmaya imtiyaz hakkı verilmesine ise Çoklu İmtiyaz (Multiple Franchising) adı verilir.

6. Sübvansiyon Yöntemi: Bu yöntemde devlet mal ve hizmeti bizzat kendisi sunmak yerine özel sektöre sübvansiyon vererek mal ve hizmetin özel firmalar tarafından sunulmasını sağlamaktadır. Sübvansiyonlar direkt, karşılıksız nakit sübvansiyonları olabileceği gibi, aynı sübvansiyonlar, vergi sübvansiyonları ve garanti sübvansiyonları şeklinde olabilir. Örneğin devlet hayvancılığı desteklemek için besicilere aynı ve/veya nakdî sübvansiyon sağlayabilir.

7. Kupon Yöntemi: Bu yöntemde devlet üreticileri değil tüketicileri desteklemektedir. Örneğin, devlet gelir düzeyi düşük olan kimselere parasız devlet okullarında eğitim hizmeti veya parasız devlet hastanelerinde sağlık hizmeti sunmak yerine hizmetten yararlanmasını amaçladığı kimselere bir kupon (voucher) vererek bu kimselerin hizmeti özel kesimden karşılayabilmelerini sağlayabilir. Bu yöntemde mal ve hizmetler özel kesim tarafından sunulmaktadır. Devlet sadece gelir düzeyi düşük olan kimselere hizmetin bedelini kapsayan bir kupon vermektedir.

8. Mal ve hizmetin kâr amacı gütmeyen gönüllü kuruluşlar tarafından sunulması: Bu yöntemde mal ve hizmet kâr amacı gütmeyen bazı özel ve kamusal kuruluşlar tarafından sunulmaktadır. Vakıflar, hayırsever kuruluşlar bu konuda örnek verilebilir.

9. Yönetim Devri Yöntemi: Bu yöntemde kamu teşebbüslerinin ve kamu kurumlarının yönetimi bir sözleşme ile özel kesime devredilebilmektedir. Yönetim devri yönteminde

mülkiyet devlette kalmakta sadece yönetim özelleştirilmektedir. Örneğin bir devlet hastanesinin, mülkiyeti devlette kalmak üzere sadece yönetimi profesyonel yöneticilik yapan bir özel firmaya devredilebilir.

10. Kiralama Yöntemi: Bu yöntem de yönetim devri yönteminde olduğu gibi bir mülkiyet transferini öngörmemektedir. Kiralama yöntemi ile devlet sahip olduğu işletmeleri, mali yapılarını iyileştirmek için belirli bir süre dahilinde özel sektöre kiraya vermektedir.

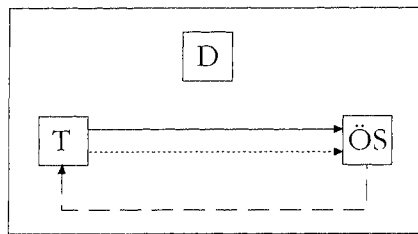
Kiralama yöntemi ile yönetim devri yöntemleri birbirinden tamamen farklıdır. Yönetim devri yönteminde, özel yönetici veya yöneticiler bir kamu teşebbüsü ya da kamu kurumunun yönetimini üstlenmektedirler. Bu yöntemde, hizmetin ifasında görevli kişiler kamu personelidir ve işletmenin sahip olduğu varlıklar da devletin mülküdür. Kiralamada ise devlet sahip olduğu işletmeyi bir özel sektör firmasına kiralamakta, özel sektör de faaliyetlerini kendi elemanları ile sürdürmektedir.

11. Ortak Girişim Yöntemi: Bir kamu teşebbüsünün veya kamu kurumunun özel sektöre ait bir firma ile ortak olarak bir faaliyeti üstlenmesi halinde Ortak Girişim (Joint Venture) adı verilen yöntem ortaya çıkmaktadır. Ortak girişim kısaca kamu ve özel kesimin sermaye ve yönetim ortaklığını ifade etmektedir.

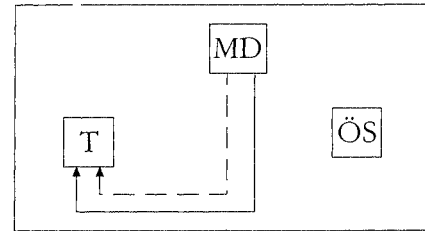
12. Yap-İşlet-Sahip Ol veya Yap-İşlet-Devret Yöntemleri: Adından anlaşıldığı üzere bu yöntemde devlet bazı hizmetleri bir sözleşme ile özel kesime devretmektedir. Özel kesim veya yabancı yatırımcı devlet desteği ile bir işletmeyi kurmakta, belirli bir süre işletmekte ve daha sonra da sahip olmakta veya devlete bırakmaktadır. Bu yöntem ile devlet bizzat kendisi bir faaliyeti üstlenmemekte, özellikle yabancı yatırımcıları ve yerli firmaları teşvik edici bir rol oynayarak bunların faaliyette bulunmalarını sağlamaktadır.

Yukarıda belirtilen yöntemler Şekil: 10 içerisinde gösterilmiştir. Şekil’de mal ve hizmetlerin üretim, tüketim ve maliyetinin ödenmesi süreçleri gösterilmektedir.

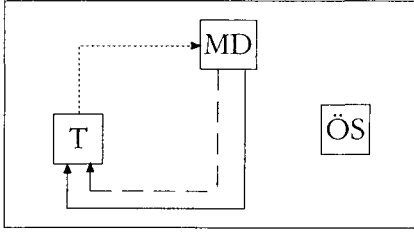
Şekil: 10 - Mal ve Hizmetlerin Sunulmasında Alternatif Yöntemler

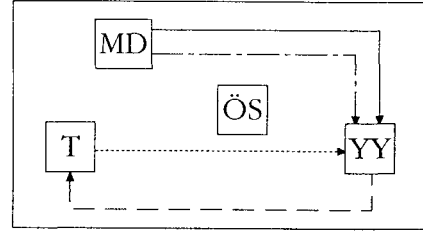
1- Mal ve hizmetlerin Piyasa (Özel Sektör) tarafından sunulması

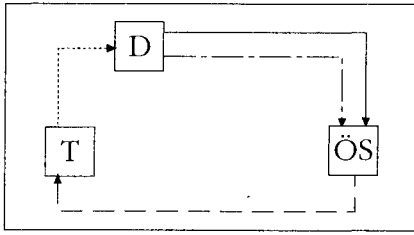
2- Mal ve hizmetlerin merkezi devlet tarafından bedava sunulması ve vergi ile finansmanı

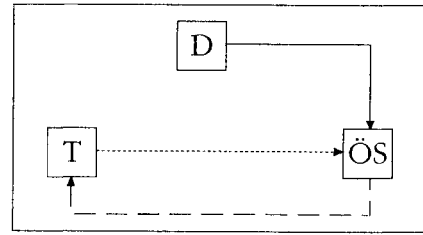
3- Mal ve hizmetlerin merkezi devlet tarafından bir fiyat karşılığında sunulması

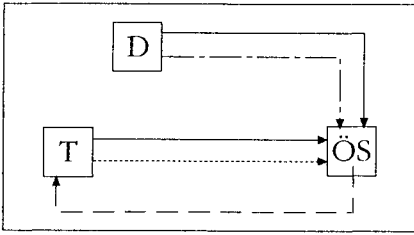
4- Mal ve hizmetlerin Yerel Yönetimler tarafından sunulması

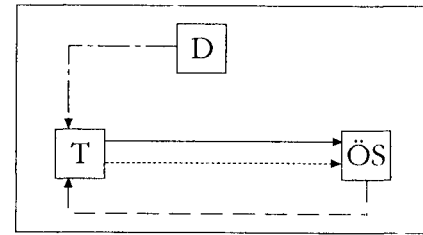
5- İhale Yöntemi

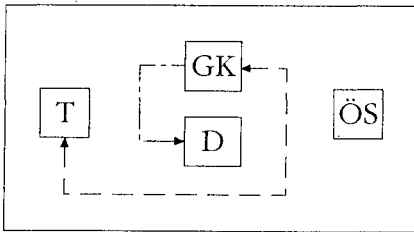
6- İmtiyaz Yöntemi

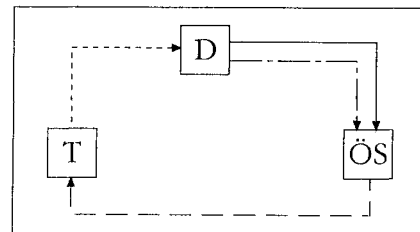
7- Sübvansiyon Yöntemi

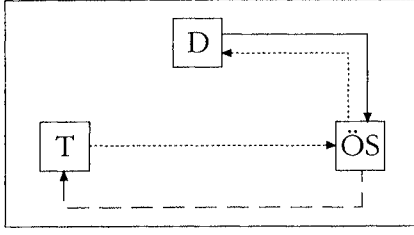
8- Kupon Yöntemi

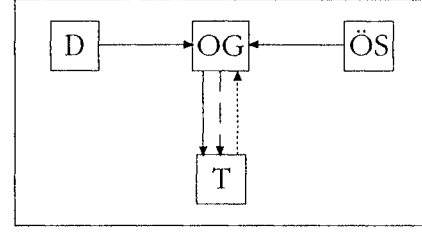
9- Mal ve hizmetlerin gönüllü kuruluşlar (Üçüncü Sektör) tarafından sunulması

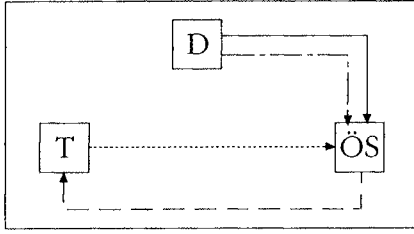
10- Yönetim Devri Yöntemi

11- Kiralama Yöntemi

12- Ortak Girişim Yöntemi

13- Yap-İşlet-Sahip Ol ve
Yap-İşlet-Devret Yöntemi

—— Düz çizgi, mal ve hizmetin üretilmesine kimin karar verdiğini, yani üretimi düzenleme yetkisinin kimde olduğunu göstermektedir.

- - - Kesikli çizgi, mal ve hizmetin kimin tarafından üretildiğini (arz edildiğini) göstermektedir.

..... Noktalı çizgi, mal ve hizmetten yararlanma karşılığında kimin ödemede bulunduğunu göstermektedir.

----- Bir nokta bir çizgi, hizmetin yerine getirilmesi için devlet tarafından sağlanan finansman ve yardımları göstermektedir.

MD: Merkezi Devlet,   ÖS: Özel Sektör,   OG: Ortak Girişim.

T: Tüketici,   YY: Yerel Yönetimler (İdareler),

D:Devlet,   GK: Gönüllü Kuruluşlar,

Önceki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere burada ele alınan yöntemlerin bazılarında hizmet devlet tarafından, bazılarında özel sektör tarafından, birinde ise gönüllü kuruluşlar tarafından sunulmaktadır. Aşağıdaki tabloda mal ve hizmetlerin kimin tarafından düzenlendiği, kimin tarafından üretildiği ve kimin tarafından ödemenin yapıldığını topluca görmek mümkündür.

Tablo: 18 - Mal ve Hizmetlerin Arz - Talep İlişkileri

Mal ve Hizmetlerin Sunulması Yöntemleri	Düzenleyici	Hizmeti Arzeden	Hizmetin Bedelini Ödeyen	Hizmetin Arz Edilmesine Finansal Destek Sağlayan
1. Merkezi Devlet	Merkezi Devlet	Merkezi Devlet	Vergi Mükellefleri	-
2. Merkezi Devlet	Merkezi Devlet	Merkezi Devlet	Hizmetten Yararlananlar	-
3. Mahalli İdareler	Merkezi Devlet	Mahalli İdareler	Yerel Halk	Merkezi İdare
4. Mahalli İdareler	Mahalli İdareler	Mahalli İdareler	Yerel Halk	Merkezi Devlet
5. İmtiyaz Yönetimi	Devlet	Özel Sektör	Tüketici	-
6. Sübvansiyon Yöntemi	Devlet	Özel Sektör	Tüketici	Devlet üreticiye yardım (teşvik) sağlıyor.
7. Kupon Yöntemi	Devlet	Özel Sektör	Tüketici	Devlet tüketiciye yardım sağlıyor.
8. Özel Teşebbüsler	Piyasa	Özel Sektör	Tüketici	-
9. Gönüllü Kuruluşlar	Gönüllü Kuruluşlar	Gönüllü Kuruluşlar	Tüketici veya Bedava Sunulmakta	Devlet
10. Yönetim Devri Yöntemi	Devlet	Özel Sektör	Tüketici	Devlet
11. Kiralama Yöntemi	Devlet	Özel Sektör	Tüketici	-
12. Ortak Girişim Yöntemi	Devlet+Özel Sektör	Devlet+Özel Sektör	Tüketici	Devlet+Özel Sektör
13. Yap+İşlet Sahip Ol, ve Yap+İşlet-Devret	Devlet	Özel Sektör Yabancı Firma	Tüketici	Devlet

4. Hangi Mal ve Hizmetler “Devlet” Tarafından, Hangileri “Özel Kesim” Tarafından Sunulmalı?

Buraya kadar yapılan açıklamalarda önce mal ve hizmetlerin türleri ve özellikleri, daha sonra da mal ve hizmetlerin üretilmesinde (arz edilmesinde) alternatif yöntemler incelemiştir. Bu bölümde ise şu soruların cevabı aranmaktadır: “Hangi mal ve hizmet, hangi üretim birimi tarafından arzedilmelidir?”, “Hangi mal ve hizmet hangi yöntemle sunulabilir?”, “Herhangi bir mal ya da hizmetin üretilmesinde (arz edilmesinde) en başarılı yöntem hangisidir?”.

Önemle belirtelim ki bu bölümde yapılan analizler tamamen normatif ve subjektif bir yaklaşımla ortaya konulmaktadır. Mal ve hizmetlerin üretilmesinde kamu kesimi ve özel kesim arasında etkinlik ve verimlilik karşılaştırmalarına ilişkin ampirik çalışmalar bu bölümde incelenmemektedir.

Tablo: 19’da mal ve hizmetlerin arz edilmesinde alternatif yöntemler değerlendirilmektedir. Tam özel malların arzedilmesinde en uygun yöntem piyasa üretimidir. Tam kamusal mal ve hizmetler ise özellikleri itibariyle sadece devlet tarafından sunulmak durumundadır. Savunma, diplomasi, adalet ve yargı gibi tam kamusal nitelikteki hizmetlerin piyasa tarafından veya başka yöntemlerle sunulması oldukça güçtür. Bununla birlikte bu tür hizmetlerin dahi imkanlar elverdiği ölçüde piyasa mekanizmasına işlerlik kazandıracak yöntemlerle özelleştirilmesi gereklidir. Örneğin, askeri insangücü tedariki hizmetlerinin özelleştirilmesi pekala mümkün olabilir. Zorunlu askerlik yerine gönüllü askerlik (profesyonel ordu) sisteminin uygulamaya konulması daha başarılı sonuçlar verir. Yine tam kamusal bir nitelik taşıyan savunma hizmetlerinin bazı alt hizmet kategorileri itibariyle piyasa mekanizmasına terkedilmesi mümkündür. Örneğin, askeri birliklerde yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarının rekabetçi bir piyasadan tedariki mümkün olabilir.

Doğal tekel malları da pekala rekabetçi bir piyasada üretilebilir. Geniş ölçekte sunulan elektrik üretimi, iletimi ve dağıtımı, posta ve telekomünikasyon hizmetleri, demiryolu ve karayolu ulaşımı gibi hizmetler piyasa mekanizması aracılığıyla daha etkin bir şekilde arz edilebilir. Bu tür mallar, piyasa yöntemi (özel teşebbüsler aracılığıyla) dışında yine piyasa mekanizmasının işler olduğu imtiyaz yöntemi ile arz edilebilir. Bu tür hizmetler yap-işlet-devret ve ortak girişim gibi yöntemlerle de sunulabilir.

Merit ve demerit malların arz edilmesinde esasen en uygun ve başarılı yöntem gönüllü organizasyonlardır. Bu tür mal ve hizmetlerin üretimini piyasa tek başına başaramaz. Devlet ise bu tür hizmetleri etkin bir şekilde sunamamaktadır. Devletin çeşitli

destekleyici tedbirlerle bu tür hizmetleri kâr amacı gütmeyen özel kuruluşlara (gönüllü organizasyonlara) bırakması en doğru karardır.

Yarı kamusal mal ve hizmetlerin (eğitim ve sağlık gibi hizmetler bu konuda örnek verilebilir) ise devlet tarafından etkin olarak sunulması sözkonusu değildir. Bu tür hizmetler piyasa tarafından sunulmalı, devlet tarafından teşvik edilmeli (sübvansiyon yöntemi), gelir düzeyi düşük olanlara ise hizmet kupon yöntemi ile sunulmalıdır.

Tablo: 19 - Mal ve Hizmetlerin Arz Edilmesinde En Uygun Yöntemin Tesbiti

Mal ve Hizmet Türleri Üretim Yöntemi	Tam Özel Mal	Tam Kamusal Mal	Yarı Kamusal Mal	Doğal Tekel Malları	Merit/Demerit Mallar	Ortak Havuz Malları
1. Piyasa	X		XX	XX	XX	XX
2. Devlet		X	XXX	XXX	XX	XX
3. İhale Yöntemi	XX		XX	XX		
4. İmtiyaz Yöntemi				XX		XX
5. Kiralama Yöntemi			XX	XX		
6. Yönetim Sözleşmesi			XX	XX		
7. Ortak Girişim	XXX		XXX	XXX	XX	XX
8. Sübvansiyon Yöntemi	XXX		XX		XX	
9. Kupon Yöntemi			XX		XX	
10. Gönüllü Organizasyonlar					X	
11. Yap-İşlet-Devret	XX		XX	XX		

x = En uygun yöntem

xx = Uygun, kabul edilebilir

xxx = Piyasa ekonomisinin işlerlik kazanmadığı durumlarda en uygun yöntem.

Bir başka açıdan, mal ve hizmetlerin üretilmesinde en uygun üretim birimini tesbit edebiliriz. Tablo: 20'den anlaşıldığı üzere kamu ekonomisi sadece tam kamusal mal sunulmasında en uygun üretim birimidir. Bunun dışında tam özel, yarı kamusal ve doğal

tekel mallarının üretimi piyasa ekonomisine bırakılmalıdır. Merit mallar ve demerit malların arz edilmesinde ise en uygun üretim birimi kar amacı gütmeyen gönüllü kuruluşlardır. Kamu ekonomisi, piyasa ekonomisinin ve üçüncü ekonominin ürettiği mal ve hizmetlerin üretimine müdahale etmemelidir. Ancak, bu iki kesimin yetersizliği ve başarısızlığı durumunda kamu ekonomisi devreye girmelidir.

Tablo: 20 - Mal ve Hizmetlerin Arz Edilmesinde En Uygun Üretim Biriminin Tesbiti

Mal ve Hizmet Türü	En Uygun Üretim Yöntemi
1. Tam Özel Mal	PİYASA EKONOMİSİ (Özel Sektör)
2. Tam Kamusal Mal	KAMU EKONOMİSİ (Kamu Sektörü)
3. Yarı Kamusal Mal	PİYASA EKONOMİSİ (Özel Sektör)
4. Doğal Tekel Malları	PİYASA EKONOMİSİ (Özel Sektör)
5. Merit/Demerit Mallar	ÜÇÜNCÜ EKONOMİ (Üçüncü Sektör)

B Ö L Ü M

TÜRKİYE'DE OPTİMAL DEVLET
OLUŞTURULMASI VE DEVLETİN
YENİDEN YAPILANMASI VE
KÜÇÜLTÜLMESİNE YÖNELİK
ÖNERİLER

“Acaba yönetime seçtiğiniz insanlara bütün yetkiyi verecek misiniz? Acaba meclise de sizin seçtiğiniz insanlara biz bütün yetkiyi vermeli miyiz, yoksa başka bir mukavele mi düşünmemiz lazım? 2000’li yıllara giderken acaba bu yönetimlere geçirdiğimiz insanlara, “biz sana bütün yetkiyi vermeyiz, sen ancak şu sahada oynayabilirsin” mi diyeceğiz? Ben tahmin ediyorum ki, bu ikinci söylediğimiz önem kazanacak. Seçtiğimiz insanlara sonsuz yetki veremezsiniz. Eğer bir ülkede serbest bir fikir ortamı, serbest bir pazar varsa, bu yetkilerin sınırlı olması lazımdır. Eninde sonunda, o noktaya doğru bütün ülkelerin gideceğini tahmin ediyorum... Mümkün olduğu kadar yetkilerin sınırlandırılması lazımdır... Belki günün birinde bütün bunların hepsi oturulacak konuşulacak. Anayasal düzen yapılacak, hangi yetkilerin kullanılabileceğini çok net olarak orada göstermek lazımdır.”

Turgut Özal

5- TÜRKİYE'DE OPTİMAL DEVLET OLUŞTURULMASI VE DEVLETİN YENİDEN YAPILANMASI VE KÜÇÜLTÜLMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER

Türkiye'de devletin yapısı, işleyişi ve yönetimi ciddi sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Cumhuriyet'in ilanından günümüze değin kamu ekonomisinde ve kamu yönetiminde mevcut sorunlar her geçen yıl giderek ağırlaşmıştır. Uzun yıllardır ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel sorunlar arasında bocalayan ülkemizde, devlet sorunları çözmek yerine sorunların bizatihi kaynağı olmuştur.

Ülkemizde kamu ekonomisinin başlıca sorunları şu şekilde özetlenebilir:

- * Enflasyon,
- * Bütçe açıkları (kamu kesimi finansman açıkları),
- * Ağır vergi yükü ve kayıt dışı ekonomi,
- * Ağır borç ve faiz yükü,
- * KİT'lerin ülke ekonomisi üzerindeki yükü,
- * Belediye iktisadi teşebbüslerinin ortaya çıkardığı sorunlar,
- * Kamu ekonomisinde hizmet etkinliğinin (effectiveness) düşük olması,
- * Kamusal mal ve hizmetlerde maliyet etkinliğinin (efficiency) ve verimliliğin düşük olması,
- * Yerel yönetimlerin idari, mali, denetim sorunları,
- * Aşırı büyümüş ve genişlemiş devlet.

Ülkemizde kamu yönetiminin başlıca sorunları da sadece satır başları ile aşağıda özetlenmektedir:

- * Bürokratikleşme (bürokrasinin genişlemesi, kırtasiyecilik, gereksiz formaliteler, kuralcılık, yönetimde gizlilik ve örtbas, işlerin ağır yürütmesi, verimsizlik, israf ve savurganlık, bürokratik güç ve yetkiyi devretmeme, personelin, araç, gereç ve hizmet ünitelerinin artması, vatandaşların yönetime ulaşmasındaki güçlükler, vb.)
- * Aşırı merkeziyetçilik (karar alma ve uygulama yetkisinin merkezde toplanması, siyasi-idari merkeziyetçilik; kamusal kaynakların merkez tarafından kullanılması, gelirlerin merkezde toplanması ve merkezden dağıtımının yapılması; ekonomik-mali merkeziyetçilik)
- * Siyasal yozlaşmalar (rüşvet, zimmet, irtikap, adam kayırmacılık, hizmet kayırmacılığı, rant kollama, hizmetsiz memuriyetlik vb.)
- * Koordinasyon, kontrol ve denetimlerdeki yetersizlik (hizmet birimleri arasında koordinasyon olmaması, kontrol ve denetimlerin etkin yapılamaması)

Kamu ekonomisinin ve kamu yönetiminin içinde bulunduğu sorunların çözüme

kavuşturulması için **Devletin Yeniden Yapılanması Reformu** adını verdiğimiz bir reformun temel ilkelerinin ve aksiyon planlarının en kısa zamanda oluşturulması ve yürürlüğe konulması gereklidir. Bu konudaki önerilerimizi şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Devletin Yeniden Yapılanması Reformu Ekonomik ve Sosyal Konsey Tarafından Gerçekleştirilmelidir:

Devletin Yeniden Yapılanması Reformunu gerçekleştirmek üzere toplumun tüm kesimlerini temsil edecek bir Toplumsal Uzlaşma Konseyi (Ekonomik ve Sosyal Konsey) oluşturulmalıdır. Siyasal iktidar ve bürokrasi dışında üniversiteler, meslek örgütleri, gönüllü kuruluşlar sendikalar da bu konsey bünyesinde temsil edilmelidir. (Bkz. Şekil: 11).

Ekonomik ve Sosyal Konsey'in bünyesinde oluşturulacak çalışma grupları devletin yeniden yapılanması reformunun temel ilkelerini ve stratejik planlamasını gerçekleştirmektedir. Ekonomik ve Sosyal Konsey'e verilen görev esasen devleti yeniden inşaa etme projesidir. Bu projenin temel felsefesi vatandaşlar ile devlet arasında bir "yeni" toplumsal sözleşmenin diyalog ve uzlaşma ile hazırlanması ve yürürlüğe konulmasıdır. Toplumsal sözleşmeye dayalı olmayan bir devletin meşruiyeti her zaman tartışılır. Devletin temel yapısı, işleyişi, görev ve fonksiyonları ile güç ve yetkilerinin kapsamı ve sınırları tüm toplumsal kesimlerin katılımı ile gerçekleştirilmelidir.

Şekil: 11 - Toplumsal Uzlaşma Konseyi'nin Oluşumu ve Devletin Yeniden Yapılanması Reformu

TOPLUMSAL UZLAŞMA KONSEYİ							
Siyasal İktidar (Hükümet ve Bürokrasi)	Muhalefet Partisi Temsilcileri	Sendikalar		Üniversite Kesimi	Gönüllü Kuruluşlar	Enaf ve Sanatkarlar Kesimi	Yarı-Kamusal Kuruluşlar (Mesleki Birlikler)
		İşveren Kesimi	İşçi Kesimi				
HÜKÜMET DPT HDTM TCMB SPK DİE	TBMM'de sandalyesi bulunan partiler	TİSK	TÜRK-İŞ HAK-İŞ DİSK	YÖK Üniversiteler	TÜSİAD	TESK	TOBB TZOB

DEVLETİN YENİDEN YAPILANMASI REFORMU					
Merkezi Yönetimin Yeniden Yapılanması Çalışma Grubu	Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması Çalışma Grubu	KİT Yeniden Yapılanması Çalışma Grubu	Sosyal Güvenlik Kuruluşlarının Yeniden Yapılanması Çalışma Grubu	Katma Bütçeli Kuruluşlarının Yeniden Yapılanması Çalışma Grubu	Diğer Kurumlar .....

2. Devletin Yeniden Yapılanması Reformu, Kamu Ekonomisinin ve Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılanması Reformlarını Kapsamalıdır:

Kamu ekonomisinin yeniden yapılanması reformunun temel amacı devletin ekonomik faaliyetlerinin yeniden tanımlanmasıdır. Bu çerçevede, merkezi yönetim ve yerel yönetimler yanısıra tüm hizmet birimlerinin görev ve fonksiyonlarının açık bir şekilde belirlenmesi gerekir. Bunun dışında merkezi yönetimin ve yerel yönetimin sahip olduğu ekonomik güç ve yetkilerin kapsamı ve sınırları da mutlaka hukuk kuralları ile belirlenmelidir.

Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılanması Reformu'nun temel amacı ise devletin idari yapısının reorganizasyonu ile yönetim yapısının iyileştirilmesine yönelik önlemler almaktır.

Aşağıda iki temel reforma ilişkin öneriler yer almaktadır.

A. Kamu Ekonomisinin Yeniden Yapılanması ve Özelleştirme Reformu

Ulusal ekonomi içerisinde iktisadi faaliyetler başlıca üç sektör tarafından üstlenilir:

- Kamu sektörü (kamu ekonomisi)
- Özel sektör (özel ekonomi)
- Üçüncü sektör (Üçüncü ekonomi - kar amacı gütmeyen gönüllü kuruluşlar)

Kamu ekonomisinin yeniden yapılanması reformunun temel amacı, yukarıda da belirtildiği üzere ulusal ekonomi içerisinde kamu kesimi iktisadi faaliyetlerinin ne olması gerektiğini belirlemektir. Hangi mal ve hizmetler kamu kesimi tarafından üretilmelidir? Devletin görev ve fonksiyonları neler olmalıdır? Kamu kesimi içerisinde merkezi yönetimin ve yerel yönetimin hizmet ve kaynak bölüşümü nasıl olmalıdır? Bu ve benzeri soruların analizi devletin ekonomik faaliyetlerinin yeniden belirlenmesi için büyük önem taşımaktadır.

Kamu ekonomisinin yeniden yapılanması reformu ile ilgili olarak başlıca öneriler şu şekilde özetlenmektedir:

- Mal ve hizmetler mümkün olduğu ölçüde rekabetçi piyasa ekonomisinde özel teşebbüsler tarafından üretilmeli ve arzedilmelidir.
- Merkezi devletin temel görev ve fonksiyonları dış güvenlik, iç güvenlik, diplomasi, adalet, yargı ve altyapı hizmetleri ile sınırlandırılmalıdır.
- Merkezi devlet (merkezi yönetim) yukarıda belirtilen hizmetleri genel bütçeye dahil yasama, yürütme ve yargı organları eliyle yürütmelidir. Yürütme organı bünyesindeki Bakanlık sayısı mutlaka azaltılmalıdır.
- Merkezi yönetim, yukarıda belirtilen hizmetler dışında genel ekonomi politikasına ilişkin kararları almak ve uygulamakla sorumlu olmalıdır.
- Eğitim, sağlık, bayındırlık, çevre temizliği gibi hizmetler yerel yönetimlere devredilmelidir. Merkezi yönetim eğitim ve sağlıkla ilgili sadece politika, plan ve program oluşturma görevini üstlenmeli, buna karşın hizmetler yerel yönetimler tarafından arzedilmelidir.
- Genel bir ifadeyle yerel nitelikteki tüm mal ve hizmetler yerel yönetimler tarafından sunulmalıdır. Yerel yönetimler içerisinde mutlaka “hizmet bölüşümü” açık bir şekilde yapılmalıdır. Belediyeler ve il özel idareleri arasında yetki ve hizmet bölüşümü mutlaka yapılmalıdır. İl özel idareleri başlıca şu hizmetleri üstlenmelidir:

- Eğitim,
- Sağlık,
- Bayındırlık,
- Tarım ve hayvancılık,
- Nüfus hizmetleri,
- Sosyal ve kültürel hizmetler (Darülaceze, huzurevi, vb.)

Belediyeler ise başlıca şu tür hizmetlerden sorumlu olmalıdır:

- Nazım imar planlarının oluşturulması,
- Ruhsat işlemleri, inşaat kontrolleri,
- Yerel yönetim vergilerinin tahsili,
- Çöplerin değerlendirilmesi ve imhası, çöp toplama hizmetleri,
- Altyapı yatırımları,
- Asfalt hizmetleri,
- Su, kanalizasyon, doğal gaz, elektrik hizmetleri,
- Yeşil alanlar, parklar, bahçeler, spor, dinlenme ve eğlence yerleri oluşturulması,
- Çevre temizliği, çevre sağlığı ve korunması,
- Kentiçi ulaşım,

- Mezarlıklar.

• Merkezi ve yerel yönetimler arasında yetki ve hizmet bölüşümü kadar diğer kamu kurum ve kuruluşlarının da yapacağı hizmetlerin yeniden tanımlanması ve belirlenmesi gereklidir. Bu çerçevede KİT'lerin, sosyal güvenlik kuruluşlarının, katma bütçeli kuruluşların görevlerinin yeniden belirlenmesi gerekir.

• Kamu ekonomisinin yeniden yapılanması reformunun nihai hedefi özelleştirme olmalıdır. Kamu ekonomisinin görev ve fonksiyonları mümkün olduğu ölçüde piyasa ekonomisine ve üçüncü ekonomiye devredilmelidir.

• Devletin sahip olduğu ekonomik güç ve yetkilerin kapsamı ve sınırları da tesbit edilmelidir. Bu çerçevede başlıca şu konular üzerinde uzlaşma sağlanmalıdır:

- Devletin para basma yetkisini ne şekilde kullanacağı ve para arzını hangi sınırlar içerisinde artırılabilceği hukuk kuralları ile sınırlandırılmalıdır. Parasal istikrar için Merkez Bankası'nın yeniden yapılanması ve özerkleştirilmesi sağlanmalıdır.

- Devletin vergilendirme yetkisini ne şekilde kullanacağı açık ve net olarak tesbit edilmelidir. Kamu ekonomisinin yeniden yapılanma reformunun önemli bir boyutu vergi reformudur.

- Merkezi yönetimin, yerel yönetimlerin ve diğer kamu kuruluşlarının borçlanma yetkisini kullanımı ve sınırları mutlaka tesbit edilmelidir.

- Kamu ekonomisinde denk bütçe kuralı geçerli olmalı, siyasal iktidarların hangi hallerde ve hangi sınırlar dahilinde denk bütçe kuralından geçici olarak ayrılabilcekleri önceden tesbit edilmelidir.

• Bütçe denetimi mutlaka etkinleştirilmelidir. Müsrif devletten tutumlu devlete doğru yönelmek hedef olmalı ve bu çerçevede gelir ve giderlerin etkin denetimi ile ilgili kurallar ve kurumlar oluşturulmalıdır.

• Bütçeler her yıl yerine iki yılda bir kanunlaştırılmalıdır. Kamu hizmetlerinde etkinlik için bütçe iki yıllık aralıklarla oluşturulmalı ve Sıfır Tabanlı Bütçe Sistemi uygulanmalıdır. Program bütçe, kamusal hizmetlerde etkinlik için yeterli olmamaktadır. Ödeneklerin tesbitinde sıfır tabanlı ya da sıfır temelli (zero-based) bütçe sisteminin uygulanması kaynakların etkin kullanımını amaçlamaktadır.

• Kamusal hizmetlerde etkinlik için fayda-maliyet (F-M) analizlerinin de özellikle kamu yatırım projelerinde uygulanması sağlanmalıdır.

• Bir mali yıl içerisinde kendisine tahsis edilen ödeneği kullanmayan kamu kurumları ertesi yıl bu ödeneğin tamamını veya yarısını kullanma imkanına sahip olmalıdır. Böylece, kamu kurumlarının ödeneklerden mahrum kalacakları düşüncesiyle ge eksiz harcamalarda bulunmaları önlenmelidir.

- Genel bütçe dışında fonlar oluşturulması ve bu fonlardan harcama yapılması geçmiş yıllarda çok ciddi sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bütçe dışı fonların tümüyle tasfiye edilerek bütçe içerisine alınması sağlanmalıdır.

- Bir taraftan kamu ekonomisi küçültülürken, öte yandan piyasa ekonomisinin işlerlik kazanması için mutlaka tedbirler alınmalıdır.

- Rekabeti teşvik edecek, aksak ve haksız rekabeti engelleyecek Rekabet Kanunu'nun etkin bir biçimde uygulanması ve bu kanunun uygulanmasını yürütecek Rekabet Kurumu'na işlerlik kazandırılması gerekir.

- Özelleştirilebilecek olan KİT'ler mümkün olduğu ölçüde kısa bir dönem içerisinde özel kesime devredilmelidir. Özelleştirilemeyecek ya da özelleştirilmeleri uzun dönem alacak KİT'ler bakanlıkların gözetim ve denetiminden çıkarılarak özerk bir kuruma bağlanmalı ve Türk Ticaret Kanunu esaslarına tabi olarak faaliyet göstermelidir.

- Üretim faktörlerinin fiyatlarının piyasada arz ve talebe göre serbestçe oluşumuna izin verilmelidir. Bir başka ifadeyle ekonomide;

- * Serbest fiyat politikası,
- * Serbest faiz politikası,
- * Serbest döviz kuru politikası,
- * Serbest ücret politikası,
- * Serbest kira politikası

uygulanmalı, devlet piyasalara ve fiyatlara gereksiz müdahalelerde bulunmamalıdır.

- Eğitim ve sağlık alanlarında özel sektör yatırımları teşvik edilmelidir. Devlet eğitim ve sağlık kurumları paralı hale getirilmeli ve özel eğitim ve sağlık kurumları ile rekabetçi bir piyasada faaliyet göstermeleri sağlanmalıdır. Gelir düzeyi düşük olan kimselere devlet eğitim ve sağlık kurumlarında bedava hizmet sunmak yerine bu kimselere burslar vermek, eğitim ve sağlık kuponları (voucher) vermek suretiyle piyasadaki hizmete talepte bulunmalarını teşvik etmelidir. Devlet hastanelerinin, üniversite hastanelerinin ve SSK hastanelerinin yönetiminin özel kesime sözleşme ile devredilmesi konusu araştırılmalı, mümkün olduğu ölçüde yönetim özelleştirilmelidir.

- Devlet özel kesimin halen başarıyla faaliyette bulunduğu sektörlerde yatırımlara kesinlikle girişmemelidir. Bu sektörlerde faaliyette bulunan KİT'lerin mülkiyetinin uygun şartlarla mutlaka özel kesime devri sağlanmalıdır.

- Devlet, piyasa ekonomisinin güçlenmesini sağlayacak esasları iyi tesbit edilmiş yeni bir teşvik politikası yürürlüğe koymalıdır.

- Merkezi Yönetim ve Yerel Yönetimler kamu hizmetlerini bizzat yapmak yerine özel kesime ihale yöntemi ile yaptırma yoluna gitmelidirler. İhalelerle ilgili esasların çok

iyi bir şekilde düzenlenmesi, ihale duyurularının, şartlarının ve sonuçlarının şeffaf olması önem arz etmektedir.

- Ülkemizde altyapı ve büyük yatırım projelerini devlet hiç bir şekilde kendisi üstlenmemeli, bu hizmetleri yerli ve yabancı müteahhitlere ihale yolu ile vermelidir. Devletin özel sektör ile ortak olarak (joint venture) bazı yatırım projelerini üstlenmesi dahi sınırlı olmalıdır. Ancak bu tür ihale esaslarının çok iyi bir şekilde belirlenmesi ve şeffaflık önem arz etmektedir.

- Yap-işlet-devret yöntemi esasları iyi tesbit edilmiş bir kanun çerçevesinde uygulanmalıdır.

- Ülkemizde yabancı sermaye yatırımları özendirilmelidir.

- Vergi sistemi yerli ve yabancı müteşebbis ve yatırımcıların kararlarını en az düzeyde etkileyecek şekilde tarafsız (nötr) bir etkiye sahip olmalıdır. Vergi oranları mutlaka aşağı çekilmeli, mümkün olduğu ölçüde istisna ve muafiyetlere yer vermeyen düz oranlı (flat rate) vergiler uygulanmalıdır.

- Kamu ekonomisinin yeniden yapılanması reformu ile birlikte nüfus artış hızının azaltılmasını öngören bir nüfus ve aile planlaması politikası yürürlüğe konulmalı ve etkin bir şekilde uygulanması için önlemler alınmalıdır. Unutulmamalıdır ki nüfus artış hızı azaltılmadan devleti küçültmek mümkün değildir.

B. Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılanması Reformu

Ülkemizde Optimal Devlet oluşturulması için kamu ekonomisi ile birlikte kamu yönetiminin de yeniden yapılanması reformunun yürürlüğe konulması gerekir. Kamu yönetiminin yeniden yapılanması reformu, devletin idari yapısının reorganizasyonu ve yönetimin etkin ve verimli çalıştırılmasına yönelik önerileri kapsamalıdır. Bu konuda oluşturulacak aksiyon planına dahil edilebilecek öneriler şu şekilde özetlenebilir:

- İyi bir devlet yönetimi için anayasal-yasal-kurumsal reform önem taşımaktadır. İlk önce gerçekçi bir Anayasal Reform yapılmalı ve optimal devlet felsefesinin ve temel ilkelerinin anayasada yer alması sağlanmalıdır.

- Anayasal Reform dışında Yasal Reformla devletin yönetim yapısına ve işleyişine ilişkin temel yasalar ve kurumlar yeniden düzenlenmelidir. Ülkemizde tüm hukuk mevzuatının (kanunlar, kanun hükmünde kararname, tüzükler, yönetmelikler vb.) yeni yönetim paradigması ve felsefesi çerçevesinde yeniden düzenlenmesi gereklidir.

- Anayasal ve Yasal Reform ile birlikte bir de Kurumsal Reform yürürlüğe konulmalıdır. Kurumsal Reform merkezi yönetim, yerel yönetimler ve diğer kamu kurumlarının

görev ve fonksiyonları dikkate alınarak reorganize edilmesini ifade etmektedir.

- Kurumsal reform için öncelikle genel devlet yönetiminin reorganizasyonu önem taşımaktadır. Merkezi yönetim, yerel yönetimler, KİT'ler, katma bütçeli kuruluşlar, sosyal güvenlik kuruluşları görev ve hizmet tanımlarına uygun bir şekilde reorganize edilmelidirler. İyi bir yönetim için öncelikle organizasyon yapısı önem taşır.

- Kamu yönetiminde “açıklık/şeffaflık” sağlanılmalıdır. Bu konudaki başlıca öneriler aşağıda yer almaktadır:

- “Bilgi Edinme Hakkı” anayasal güvence altına alınmalı ve bireyler resmi bilgi ve belgelere kolaylıkla ulaşabilmelidir. Bilgi edinme vatandaşlar için bir hak; bilgi verme ise devlet için bir ödev olarak düşünülmelidir. Vatandaşların hangi bilgi ve belgelere (örneğin, milli savunma, diplomasi vb.) ulaşamayacakları yasalarda açıkça belirlenmelidir. Bunun dışında kamu yönetiminde gizlilik sözkonusu olmamalıdır.

- Kamu yönetiminde açıklık sağlanması için vatandaşların kamusal kararların alındığı toplantılara (örneğin, belediye meclisi toplantıları, mahkeme duruşmaları vb.) dinleyici olarak katılabilmeleri imkanı sağlanılmalıdır. Özellikle, yerel yönetimlerde, yönetime katılmaya imkan sağlayacak yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Bireyler yönetimde karar alma sürecine aktif bir biçimde katılabilmelidirler. Demokrasi İçin Katılımcı Devlet anlayışına öncelikle yerel idarelerden başlanılmalıdır.

- Yönetimin karar alma süreci içinde yaptığı bütün kurul toplantıları sonucunda aldığı kararların ilgilenen ve dileyen herkese gösterilmesi, isteniyorsa bir kopyasının verilmesi sağlanılmalıdır. Önemli kamusal kararlar gerekçelendirilerek yazılmalı ve dosyalanmalı, vatandaşlar gerekçeli kararı isteme ve görme hakkına sahip olmalıdır.

- Yönetimde Açıklık (Transparency) için ayrıca vatandaşlar yönetimin nasıl çalıştığı, kamu görevlilerinin eylem ve davranışlarında ne tür sınırlamalar olduğu vb. hususları bilmelidirler.

- Yönetimde açıklık için aynı zamanda Yönetime Ulaşabilme (Accessibility) konusunda vatandaşlara kolaylıklar sağlanılmalıdır. Kamu kurumları bireyleri “vatandaş” değil “müşteri” olarak kabul edilmelidirler. Kamu yönetiminde vatandaş yerine “müşteri” anlayışı kurumsallaştırılmalıdır.

- Kamu yönetiminde gizlilik ve örtbas şeklindeki eylemlerin cezai müeyyidesi yasalarda açık bir şekilde yeralmalıdır.

- Kamu yönetiminde merkeziyetçi ve vesayetçi devlet anlayışı terkedilmelidir. Yerel yönetimlerin idari ve mali özerkliği sağlanılmalıdır. İdari özerklik için merkezi idare ile yerel yönetimler arasında görev ve yetki bölüşümünün yapılması gerekir. Mali özerklik için merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında gelir bölüşümünün yapılması ve yerel

yönetimlerin kaynak yönünden merkezi yönetime olan bağımlılığı ortadan kaldırılmalı ve ya önemli ölçüde azaltılmalıdır. İdarelerarası hizmet ve mali ilişkiler mutlaka yeniden yapılandırılmalıdır.

- Yerel yönetimlerde ticari ve sınai faaliyette bulunan mevcut belediye iktisadi teşebbüsleri en kısa zamanda özelleştirilmeli ve bu tür kuruluşların oluşturulmaması için yasal sınırlamalar getirilmelidir.

- Fazlasıyla büyümüş ve hantallaşmış devlet yapısı içerisinde denetimde etkinlik için ciddi bir denetim reformu yapılması gerekir. Bu çerçevede;

- Merkezi yönetimde yasama, yürütme ve yargı denetimi yeniden gözden geçirilmelidir.

- Sayıştay sadece merkezi yönetimin mali denetiminden sorumlu olmalı, bunun dışında yerel yönetimlerin hesaplarının incelenmesi için Merkezi Sayıştay'dan ayrı ve bağımsız bir Yerel Yönetimler Sayıştay'ı oluşturulmalıdır.

- Kamu yönetiminde siyasal yozlaşmaların ortadan kaldırılması veya önemli ölçüde azaltılması için parlamentoya bağlı olarak çalışacak Siyasal Yozlaşmaları Denetleme Kurumu adı altında bir kurum oluşturulmalıdır.

- Kamu yönetiminin hukuka uygun hareket etmesi için batı ülkelerinde Ombudsman olarak adlandırılan kuruma benzer bir denetim mekanizması ülkemizde de yürürlüğe konulmalıdır.

- Kamu yönetiminde dürüstlüğün temini ve siyasal yozlaşmaların (rüşvet, yolsuzluk, adam kayırmacılık vb.) ortadan kaldırılması veya azaltılması için bir Devlet Ahlakı (Government Ethics) Yasası yürürlüğe konulmalıdır. Bu yasa içerisinde devlet yönetiminde uyulması gerekli ilkeler ve kurallar (örneğin, yönetimde açıklık kuralları, mal bildiriminde bulunma zorunluluğu vb.) ayrıntılı bir biçimde düzenlenmelidir.

* Kamu yönetiminin yeniden yapılanması reformunda kamu personel sistemini de iyileştirici ve düzeltici tedbirler mutlaka alınmalıdır. Bu konudaki öneriler şu şekilde özetlenebilir:

- Kamu yönetiminde “adama göre iş” değil “işe göre adam” ilkesi esas alınmalıdır. İşe uygun personel istihdamı için gerekli ilkeler ve kurallar tesbit edilmelidir.

- Kamu yönetiminde kıdem sisteminden ziyade liyakat sistemine ağırlık ve önem verilmelidir. Personelin eğitim durumu, bilgi, görgü ve yetenekleri dikkate alınmalıdır.

- Kamu yönetiminde çalışma, ömür boyu devlet güvencesi altında olmak şeklinde algılanmaktadır. Kamu görevlilerinin kendilerini tümüyle güvencede görmeleri işgücü verimliliğini ve çalışma gayretini azaltmaktadır. Kamu yönetimindeki “Salla Başı, Al Maaşı”, “Allah’tan Sağlık, Devletten Aylık” anlayışlarının mutlaka terkedilmesi gerekir.

- Kamu yönetiminde yeni bir personel istihdam politikası oluşturulmalıdır. Kamu

yönetiminde personel istihdamı için sınav sisteminin adam kayırmacılığa imkan vermeyecek şekilde yeniden düzenlenmesi gerekir.

- Kamu yönetiminde yeni bir ücret politikasının oluşturulması gerekir. Personelin ve yapılan işin niteliği dikkate alınarak ücret sistemi düzeltilmelidir. Kamu yönetiminde ücretlerin yetersizliğinden ziyade asıl problem, kamu görevlilerinin ücretleri arasındaki dengesizliktir.

- Kamu personeli arasında ayrıcalık sağlayan ve kamu mülkiyetinin kötü kullanılması sonucu israf ve gereksiz harcamalara yol açan lojman uygulamasına tamamen son verilmelidir. Hizmetlerin özelliği gereği sadece çok sınırlı bazı personele (silahlı kuvvetler, emniyet vb.) lojman tahsis edilebilmelidir. Bu lojmanlar da piyasa rayicine yakın bir bedelle kiraya verilmelidir.

- Kamu personeline sağlanan servis aracı uygulaması yürürlükten kaldırılmalıdır. Servis aracı tahsisi uygulaması da kamu personeli arasında ayrıcalıklara neden olmaktadır.

- Kamu yönetiminde kullanılacak tüm büro malzemeleri, ulaşım ve haberleşme araçlarının vb. araç ve gereçlerin standartları ve değiştirilebilme süreleri önceden tesbit edilmelidir. Kamu yönetiminde büro tefrişatı için yapılan gereksiz ve lüks harcamalara son verilmelidir.

- Kamu kuruluşlarının sahip olduğu matbaa ve basımevleri, kamplar, eğlence ve dinlenme tesisleri, kafeteryalar vb. tesisler en kısa zamanda özelleştirilmeli veya tasfiye edilmelidir.

- Ülkemizde kamu kurum ve kuruluşlarına halkın güvenini yeniden tesis etmek için kamu yönetimini yeniden yapılandırma reformunun ciddi ve kararlı bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekir. Ülkemizde iyi bir kamu yönetimi tesisi için, Türk siyaset sistemine, TBMM'ne, mahkemelere ve devlet memurlarına halkın güven duygusunun yeniden kazandırılması gerekir. Halkın kamu görevlileri ile ilgili "bilgisiz", "engelleyici", "tembel", "yiyici", vb. yargıları mutlaka değiştirilmelidir.

* Kamu yönetiminde ihale ve satın alma ile ilgili esasların mutlaka yeniden gözden geçirilmesi gereklidir. Bu amaca yönelik olarak:

- Ülkemizde tüm kamu kurum ve kuruluşları 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu kapsamında değildir. Kamu İktisadi Teşebbüsleri, bazı katma bütçeli idareler (örneğin, DSI, karayolları) 2886 sayılı yasaya tabi değildir ve bu kuruluşlar ihalelerini Maliye ve Gümrük Bakanlığı tarafından hazırlanan yönetmeliklere göre yapmaktadırlar. Öte yandan Devlet İhale Kanunu'nun 28. maddesine göre bazı ihalelerde (örneğin, savunma sanayii ile ilgili ihalelerde, Dünya Bankası kredisi kullanılan işlerle ilgili ihalelerde) bütün usul ve esaslar bakanlık onayı ile yapılmaktadır. Mevzuatın farklılığı ve esnekliği bürokrasinin

ihaleler üzerindeki yetki ve gücünü artırmaktadır. Bu bakımdan öncelikle tüm kamu kurum ve kuruluşlarının ihalelerine ilişkin usul ve esaslar tek bir yasa içerisinde toplanmalıdır. Özelliği olan işler ve ihalelerin ne şekilde yapılacağı da yine aynı şekilde yasada açık ve net bir şekilde belirtilmelidir.

- İhale duyurularının geniş bir kesime yapılması sağlanmalıdır. Tüm ihale duyurularının günlük veya haftalık olarak bir Resmi İhale Gazetesi'nde yayınlanması sağlanmalıdır. Belli tutarı geçen büyük ihalelerin ise ayrıca Türkiye çapında yayınlanan ve tirajı en yüksek olan iki ya da üç gazetede yayınlanması sağlanmalıdır.

- İhalelerin şeffaflığı sağlanmalıdır. Özellikle büyük ihaleler devlet televizyonundan halka açık bir şekilde yapılmalıdır.

- İhalelerin rekabetçi bir ortamda yapılması mutlaka sağlanmalıdır. Halen yürürlükte olan 2886 sayılı kanunun 44. maddesi "Özelliği bulunan işler" olarak belirtilen alanlarda en az üç istekli bulunması halinde kapalı teklif usulü ile ihale yapılmasına imkan vermektedir. Özelliği bulunan işler o kadar geniş yorumlanabilmektedir ki, buna her türlü önemli önemsiz ihale girebilmektedir. İhaleyi verecek olan kamu kuruluşu bu madde çerçevesinde istediği üç firmayı davet edebilmektedir. Özetle, mevcut ihale sisteminde ihaleler herkese açık yapılmadığından bu sorunun yeni yasa içerisinde düzenlenmesi gereklidir.

- İhale ile ilgili olarak "uygun bedelin" tesbitine ilişkin yöntem oldukça önemlidir. İhale mevzuatında bu konuda uzmanların katkıları doğrultusunda bir yöntem tesbitine gidilmelidir.

- Müteahhitlere, ihale tutarının ne şekilde ve ne zaman ödeneceği yasada kesin olarak belirtilmelidir. Müteahhitlere ödemenin geciktirilmesi rüşvet için fırsat yaratmaktadır.

- İhaleye başvuran müteahhitlerden teknik gücü yetersiz olanların başvuruları kabul edilmemelidir. Ayrıca müteahhitlerin mali açıdan durumlarının da analiz edilmesi önem taşımaktadır.

SONUÇ

“Hükümetin bir takım gereksiz müdahalelerde bulunması ülke halkının çoğunu rehavet ve atalete iter.

Halkın şevk ve gayretini engeller.

Toplumların yaşam nedenlerinden olan bireylerin girişim gücünü zayıflatır ve genel harcamaların beyhude artmasına neden olur.”

Sakızlı Ohannes

OPTİMAL DEVLETE DOĞRU...

“Günümüzde kamu kesiminin her seviyesindeki aşırı büyüme alarm verecek boyutlara ulaşmıştır. Bana göre, derinlemesine istatistiki incelemeler yapmayan insanlar bile, reel olarak topluma çok fayda sağlamayan ve aşırı bir şekilde artan kamu harcamalarını ve yine giderek artan vergileri endişe ile izlemektedirler... Devletin niçin büyüdüğünü anlamak ihtiyacı çok hızlı bir şekilde, acil olarak ele alınması gerekli bir konudur. Eğer kamu kesiminin aşırı büyümesiyle ortaya çıkan endişe, cari harcamaların patlamasıyla ilgili ise, bu konuda politik önlemler almak etkili olabilir. Eğer aşırı büyümenin durdurulması ve azaltılması gerekiyorsa, sözkonusu büyümenin neden ortaya çıktığını açık olarak ortaya koymak gerekecektir.”

James M. BUCHANAN*

1986 Nobel Ekonomi Ödülü Sahibi

Yaklaşık yarım yüzyıllık ömrünü kamu ekonomisi üzerine araştırmalar yaparak geçiren çağımızın büyük filozoflarından James M. Buchanan, 1977 yılında yayınladığı “Devlet Niçin Büyüyor?” başlığını taşıyan makalesinde kamu kesiminin sürekli olarak büyümesinin tehlikelerine işaret ederek; devletin büyümesinin neden ve sonuçlarının iyi bir şekilde ortaya konulmasının gereğine işaret etmektedir. Buchanan’ın ifadesiyle “devletin niçin büyüdüğünü anlamak ihtiyacı çok hızlı bir şekilde, acil olarak ele alınması gerekli bir konudur.” Buchanan günümüze değin yaptığı bir çok çalışmada devletin aşırı büyümesinin mutlaka sınırlandırılması gerektiği üzerinde durmaktadır.

Son yıllarda Buchanan’ın yanısıra bir çok düşünür de aynı şekilde devletin aşırı büyümesinin olumsuz sonuçlarına dikkat çekmektedirler. Kamu ekonomisi alanında son yıllarda yapılan teorik ve ampirik çalışmalar devletin büyümesi konusunda başlıca şu sonuçlar üzerinde durmaktadır:

- Ulusal ekonomi içerisinde devletin ekonomik faaliyetleri yıllar itibariyle sürekli olarak artmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkede yapılan ampirik araştırmalar ve istatistiki analizlerin sonuçları açık bir şekilde devletin sürekli büyüdüğünü ortaya koymaktadır.

- Devletin sürekli olarak büyümesinin ekonomik, siyasal ve sosyal nedenleri bulunmaktadır. Bu araştırmada devletin büyümesinin nedenleri ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Devletin büyümesinin bir değil, pek çok nedeni bulunmaktadır. Nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme, savaşlar, ekonomik kalkınmanın sağlanması, sosyal refahın optimizasyonu

*James M. Buchanan; “Why Does Government Grow?”, in T. Borcharding (Ed.) *Budgets and Bureaucrats*, North Carolina: Duke University Press, 1977, s. 3

için önlemler alınması vb. nedenler devletin faaliyetlerini sürekli olarak artırmaktadır. Bazı nedenler (örneğin, hızlı nüfus artışı) devlet faaliyetlerinin artmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak, bazen çeşitli nedenlerle devlet gereksiz ve aşırı bir şekilde büyümektedir. Bu nedenler esasen siyasal karar alma sürecinin yapısından kaynaklanmaktadır. Siyasal süreçte, iktidar partisi (hükümet) yeniden seçilebilmeyi garantilemek için çoğunlukla gereksiz ve yapay bir takım karar ve uygulamalarla kamu harcamalarını artırmaktadır. Bürokrasi de siyasal iktidarların istekleri doğrultusunda bütçenin hacmini genişletmekten direkt sorumlu olabilmektedir. Özetle, devlet bazen zorunlu nedenlerle, bazen de siyasal süreçte çıkar sağlama ve siyasal gücü kötüye kullanma dolayısıyla büyümektedir.

- Devletin sınırlandırılması ve küçültülmesi yönündeki görüş ve önerilerden önce devletin niçin büyüdüğünü ve devletin büyümesinin sonuçlarını iyi bir şekilde ortaya koymak gereklidir.

- Devletin aşırı büyümesinin ekonomik, sosyal ve siyasal sonuçları bulunmaktadır. Aşırı Devlet (Excessive Government) ilk olarak ekonomi üzerinde ciddi sorunlar yaratır. Artan kamu harcamaları sonucunda, vergi ve borç yükü ağırlaşır. Ağır vergi yükünün ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde olumsuz sonuçları sözkonusudur. Ağır vergi yükü aynı zamanda kayıt dışı ekonominin de genişlemesine neden olur ve sonuçta vergi gelirleri azalır. Aşırı Devlet, ekonomik sorunlar dışında siyasal sorunların ve siyasal yozlaşmaların da ağırlaşmasına neden olur. “Devlet Malı Deniz Yemeyen Domuz” atasözümüzün ifade ettiği üzere aşırı büyümüş devlette rüşvet, irtikap, zimmet, adam kayırmacılık, hizmet kayırmacılığı, rant kollamacılık vb. türde siyasal yozlaşma türleri nitelik ve nicelik olarak artar.

- Aşırı Devlet’in bir sosyal maliyeti bulunmaktadır. Geleneksel devlet anlayışında devlet, hep “koruyucu”, “düzeltici”, “iyileştirici”, “tedavi edici” bir kurum olarak görülmüştür. Devlet, şüphesiz vatandaşlarının mal ve can güvenliğinin korunmasından sorumlu olacaktır. Bu anlamda devletin sosyal faydasının yüksek olduğuna şüphe yoktur. Ancak, devletin herşeyi düzeltici ve iyileştirici bir kurum olarak düşünülmesi “herşeyi devletten bekleyen bir toplumsal zihniyeti” yaygınlaştırmıştır. Bu Baba Devlet (Paternalistik Devlet) anlayışı esasen devletin aşırı büyümesinin temelinde yatan nedenlerden birisidir.

- İyi bir sosyal düzen için devlete mutlaka gerek vardır. Devletsiz toplum düzeni düşünülemez. Ancak devlet bazı sorunların çözümü olduğu kadar, bazı sorunların da kaynağı durumundadır. Devletin bir sorun olmaktan çıkarılması ve topluma faydalı bir kurum haline getirilmesi için “yeni” bir devlet felsefesine ve “yeni” bir kamu yönetimi paradigmasına gerek bulunmaktadır. 21.yüzyılın devlet anlayışı 20.yüzyılın geleneksel devlet anlayışından farklı olmak zorundadır.

• 21.yüzyıla doğru ideal devleti oluşturmak için gerçekçi değerlendirmeler ve analizler yapmak gereklidir. Herşeyden önce iyi bir devlet, ya da ideal devlet için bazı temel ilkelerin kabul edilmesi gerekir. İyi bir devlet başlıca aşağıdaki ilkelerden hareketle oluşturulmalıdır:

- Birinci temel ilke yukarıda da belirtildiği gibi “Devletsiz Toplum” olmayacağı ve düşünülmemeyeceğidir. Devletsiz toplum anarşizm demektir.

- Aşırı büyümüş bir devlet totaliterizme doğru bir yönelişi ifade eder. Aşırı müdahaleci sosyal devlet, korporatif devlet ve sosyalist devlet anlayışları totaliterizmin değişik versiyonlarıdır.

- İdeal devlet, anarşizm ve totaliterizmden uzak olmalıdır.

- Devletin güç ve yetkileri sınırsız değildir ve olamaz. Devletin sahip olduğu ekonomik ve siyasal güç ve yetkilerin mutlaka anayasal ve yasal kurallarla sınırlandırılması gerekir. Sınırlanmamış ve kurallara bağlanmamış bir Sınırsız Devlet ekonomik, sosyal ve siyasal sorunların kaynağını oluşturur.

- Devletin ekonomik alandaki güç ve yetkileri (örneğin, para basma yetkisi, borçlanma, vergilendirme yetkisi, vb.) yanısıra devletin görev ve fonksiyonlarının da sınırlandırılması gerekir. Devletin sınırlandırılması, devletin her alanda küçültülmesi anlamına gelmemelidir. Önemli olan devletin ekonomide ne yapması, hangi görev ve fonksiyonları üstlenmesi gerektiğini iyi bir şekilde tesbit etmektir. Bu konuda çözüm bulunması gereken soru “Devlet gerekli midir?” yerine “Devlet ne kadar gereklidir?” olmalıdır.

- 21.yüzyıl için ideal devlet “küçük ama etkin devlet” i ifade eder. Ulusal ekonomi içerisinde devletin görev ve fonksiyonlarının mümkün olduğunca sınırlandırılması ve rekabetçi piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması gerekir.

- Devletin görev ve fonksiyonları hiç bir şekilde minimal devletin görev ve fonksiyonlarına indirgenemez. Minimal devlet, “ideal” olmakla birlikte bir ütopyadır. Başka bir ifadeyle, savunma, adalet ve yargı hizmetleri ile sınırlandırılmış bir devlet en azından bugün ve önümüzdeki yüzyıl için gerçekleşmesi olanaksız bir seraptır.

- Devletin, görev ve fonksiyonlarının kapsamı ve sınırları önceden belirlenemez: Devletin görev ve fonksiyonları, zaman, mekan ve sosyo-ekonomik şartlar gözönünde bulundurularak tesbit edilir. Dolayısıyla her toplumda ve her ülkede devletin görev ve fonksiyonları farklı olmak durumundadır.

- Devlet, toplumsal sözleşmeye dayalı bir kurum hüviyeti taşımalıdır. Bunun anlamı şudur. Her toplumda, devletin güç ve yetkileri, görev ve fonksiyonlarının kapsamı ve sınırları toplumsal uzlaşmaya dayalı olarak belirlenmeli ve toplumsal sözleşme (Anayasa) haline getirilmelidir. Toplumsal sözleşmeye dayalı olmayan bir devlet meşru değildir.

- Devletin sadece sınırlandırılması ve küçültülmesi değil, bunun ötesinde “devletin yeniden yapılanması” yeni kamu yönetimi paradigmasının temelidir. Devletin sınırlandırılması ve küçültülmesi, yeniden yapılanma reformunun bir yönünü oluşturur.

Yukarıda temel ilkelerini özetlediğimiz bu yeni devlet felsefesi ve devlet modelini “**OPTİMAL DEVLET**” olarak adlandırıyoruz. Optimal Devlet 21.yüzyılın devlet anlayışını temsil etmektedir.

Oluşturulmasını önerdiğimiz Optimal Devlet felsefesini daha iyi anlamak için geleneksel devlet felsefesi ve anlayışları ile bir karşılaştırmasını yapmak yararlı olacaktır. (Bkz. Şekil 12).

21.yüzyıl için önerilen devlet modeli merkeziyetçi ve vesayetçi değil, adem-i merkeziyetçi; mal ve hizmetleri halka direkt götüren değil; piyasa mekanizması aracılığıyla hizmetin halka götürülmesini sağlayan bir katalitik devlet anlayışıdır. Optimal Devlet, ne aşırı müdahaleci bir devlet anlayışını, ne de minimal devlet anlayışını ifade etmektedir. Optimal devlet, görev ve fonksiyonları mümkün olduğunca daraltılmış Sınırlı Devlet ve Hakem Devlet anlayışlarını savunmaktadır. Optimal devlet hukukun üstünlüğüne dayalı Hukuk Devleti; bireyin hak ve özgürlüklerini güvence altına alan Bireyci Devlet felsefesini savunur. 21.yüzyılın Optimal Devlet felsefesi otoriter ve baskıcı değil, Özgürlükçü Devlet (Liberal Devlet) anlayışını savunur. Yine optimal devlet vatandaşlarına ihsan dağıtan baba devlet değil, vatandaşlarının can ve mal güvenliğinden sorumlu olan bir Koruyucu Devlet (protective government) anlayışını temsil eder. Optimal devlet, aynı zamanda her toplumda mevcut olan kimsesiz çocukları, yaşlıları, akıl hastalarını, sakatları koruyan ve gözetken bir Sorumlu Devlet (Responsive Devlet) anlayışını benimser. Sorumlu devlet, 20.yüzyılın geleneksel baba devleti anlayışından tamamen farklı bir anlayışı ifade eder.

Optimal devlet, açık bütçe ilkesine dayalı iki yakası bir araya gelemeyen devlet anlayışını reddeder. Aksine, devlet en az bireyler kadar ayağını yorganına göre uzatması gereken bir kurum olarak kabul edilir. 21.yüzyılın Optimal Devlet felsefesi özü itibarıyla gelirlerin ve giderlerin birbirine denkliğini öngören Denk Bütçe ilkesine dayalı devlet anlayışını savunur.

Şekil: 12 Geleneksel Devlet Anlayışı ile Optimal Devlet Anlayışı'nın Karşılaştırılması

GELENEKSEL DEVLET ANLAYIŞI	OPTİMAL DEVLET ANLAYIŞI
Merkeziyetçi Devlet Vesayetçi Devlet	Adem-i Merkeziyetçi Devlet (Desantralize Devlet)
Müdahaleci Sosyal Devlet Sosyal Refah Devleti	Sınırlı ve Sorumlu Devlet
Minimal Devlet Ultra - Minimal Devlet	Sınırlı Devlet (Limited Government)
Müteşebbis Devlet (Hizmet Yapan Devlet)	Katalitik Devlet (Hizmetin Görülmesini Sağlayan Devlet)
Emredici Devlet	Düzenleyici Devlet (Hakem Devlet)
Tekelci Devlet	Rekabetçi Devlet
Kapalı Devlet / Gizli Devlet Yasakçı Devlet	Açık / Şeffaf Devlet
Otoriter / Baskıcı Devlet	Özgürlükçü Devlet / Liberal Devlet
Despot / Tirani / Zorba Devlet	Hukuk Devleti / Demokratik Devlet / Katılımcı Devlet
Muhafazar Devlet / Statükocu Devlet	Reformcu Devlet
Rant Dağıtan Devlet	Üretimi Teşvik Eden Devlet
Kutsal Devlet	Bireyci Devlet (Birey Merkezci Devlet)
Müsrif Devlet	Tutumlu Devlet
Baba Devlet (Paternalist Devlet)	Sorumlu Devlet (Responsive Government)

Ülkemizde, yukarıda temel ilkeleri belirtilen Optimal Devlet felsefesinin nasıl oluşturulabileceği konusunda bu çalışmada yeralan öneriler şöyle özetlenebilir.

- Optimal Devlet oluşturmak için gerçekçi bir reform kaçınılmazdır. Ülkemizde optimal devlet oluşturulması için Devletin Yeniden Yapılanması Reformu'nun gerçekleştirilmesi gerekir.

- Bugün ülkemizde kamu ekonomisinin ve kamu yönetiminin ciddi sorunları bulunmaktadır. Bu sorunları aşabilmek için Devletin Yeniden Yapılanması Reformu kapsamında iki ana reform planı oluşturulmalıdır. Bunlar Kamu Ekonomisinin Yeniden Yapılanması Reformu ve Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılanması Reformlarıdır.

- Kamu Ekonomisinin Yeniden Yapılanması Reformunun temel amacı devletin en uygun görev ve fonksiyonlarının tesbiti ve devletin ekonomik güç ve yetkilerinin kullanım esaslarını ve ilkelerini toplumsal uzlaşmaya dayalı olarak tesbit etmektir. 21.yüzyıla doğru ülkemizde devletin ekonomik faaliyetlerinin yeniden tanımlanması kaçınılmazdır.

- Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılanması Reformu'nun temel amacı, devletin idari organizasyonunun ve yönetim yapısının yeniden düzenlenmesidir. Merkezi Yönetim, Yerel Yönetim ve diğer kamu kurum ve kuruluşları mutlaka yeniden yapılandırılmalıdır.

- Yeniden yapılanma reformları toplumsal uzlaşmayı öngören bir yaklaşımla oluşturulacak bir Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından gerçekleştirilmelidir. Ekonomik ve Sosyal Konsey bünyesinde tüm toplumsal kesimlerden kuruluş temsilcileri yerelmalıdır.

- Devletin Yeniden Yapılanması Reformu tüm kamusal hizmetlerde ve tüm kamusal kurumlarda değişimi öngörmektedir. Türkiye'yi 21.yüzyıla taşıyacak bu büyük değişim ve reform projesinin bir stratejik planlama dahilinde yürütülmesi gerekir.

- Son on yılda sadece kamu iktisadi teşebbüslerini dahi özelleştirmeyi başaramayan bir ülkede devletin yeniden yapılanması reformunu gerçekleştirmek kolay görünmemektedir. Bu alanda reform yapabilmenin birinci şartı ülkemizde siyasal istikrarın öncelikle sağlanması ve uzlaşmacı bir yaklaşımla konuya yaklaşılmasıdır.

- Kamu ekonomisinin ve kamu yönetiminin yeniden yapılanması, devleti yeniden inşa etme projesidir. Bu projenin gerçekleştirilmesi ciddi, samimi ve kararlı olmayı gerektirir.

- Her toplumda olduğu gibi mevcut kurulu düzen (statüko) genellikle değişim ve reforma karşı şüphe ile bakmaktadır. Kamu bürokrasisinde muhafazakarlık (tutuculuk) genellikle yaygındır. Bunun temel nedeni, siyasal iktidarın ve bürokrasinin sahip olduğu siyasal güç ve yetkileri bırakmak istememeleridir. Muhalefette iken kamu yönetiminde reform yapacağını iddia edenler, iktidara geldiklerinde statükonun tiranlığına karşı koyamakta ya da statükonun zorbalığı altında ezilmektedirler.

Türkiye, 21.yüzyılın "yeni" devlet felsefesini ciddi, samimi ve kararlı adımlarla gerçekleştirmek zorundadır.

EK İSTATİSTİKLER

Ek: 1 - IMF İstatistiklerine Göre Sanayileşmiş Ülkelerde Merkezi Devletin Büyüklüğü

Ülkeler	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
A.B.D.	22,78	23,41	24,77	25,74	24,18	25,00	24,86	23,91	23,53	23,45
Kanada	20,40	20,99	23,57	23,73	24,59	24,11	23,27	22,54	22,18	22,12
Avustralya	25,94	26,00	26,42	28,70	29,57	30,19	29,78	29,32	27,53	-
Yeni Zelanda	38,36	39,92	41,42	41,04	41,64	40,99	42,48	47,01	44,65	-
Avusturya	37,36	38,67	39,13	39,75	39,55	39,31	40,21	40,28	40,05	39,07
Belçika	49,87	55,02	54,85	55,60	54,94	54,05	53,30	51,12	50,06	-
Danimarka	39,43	41,94	43,57	44,00	43,15	41,29	38,28	38,29	40,04	40,08
Finlandiya	27,97	28,32	29,64	30,93	29,18	29,95	30,87	30,97	29,98	28,77
Fransa	39,53	41,97	43,31	44,28	44,55	44,67	43,96	43,73	43,11	42,45
Almanya	30,26	31,26	31,67	31,05	31,27	30,84	30,27	30,39	30,27	29,19
Yunanistan	35,49	40,11	52,43	43,88	50,00	50,49	-	-	-	-
İzlanda	25,91	26,23	27,42	29,00	26,02	28,17	30,51	27,51	-	-
İrlanda	47,04	49,06	53,00	53,62	51,69	53,18	53,13	52,38	-	-
İtalya	41,07	40,59	41,80	44,60	45,74	45,79	50,17	51,05	46,76	47,48
Lüksemburg	43,39	43,94	44,90	44,98	41,57	38,79	38,78	40,94	41,30	-
Hollanda	53,63	55,45	57,72	58,71	57,99	56,44	56,84	58,49	55,95	53,87
Norveç	37,93	37,72	38,39	38,27	37,15	36,81	39,94	40,96	43,09	43,43
Portekiz	37,89	42,32	40,64	42,74	40,70	46,00	46,02	41,85	42,91	44,33
İspanya	26,65	27,40	30,63	31,41	31,92	33,63	33,37	33,57	-	-
İsveç	42,84	44,07	45,02	48,16	46,13	46,71	44,95	43,15	41,74	41,31
İsviçre	20,28	19,23	20,13	20,41	20,95	-	-	-	-	-
İngiltere	38,37	40,47	41,05	40,53	40,68	39,90	39,07	38,20	35,55	-
Sanayileşmiş Ülkeler Toplamı	28,71	29,64	30,95	31,74	31,09	31,43	31,42	30,88	30,08	29,87

Kaynak: IMF Government Finance Statistics, 1988, s. 90. • Merkezi devlet harcamalarının GSYİH'ye oranı.

Ek: 2- IMF İstatistiklerine Göre Sanayileşmiş Ülkelerde Genel Devletin Büyüklüğü

Ülkeler	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
A.B.D.	34,85	35,49	37,21	38,29	36,35	37,42	37,39	36,95	36,44	-
Kanada	42,02	46,62	49,23	47,54	47,02	47,26	47,25*	44,46*	44,47*	43,89*
Avustralya	35,67	35,95	36,49	37,66	38,40	39,40	39,30	39,24	37,14*	-
Yeni Zelanda	45,80	47,37	-	-	-	-	-	-	-	-
Avusturya	50,64	52,17	52,42	53,06	52,44	53,25	54,15	53,69	52,11	50,46*
Belçika	55,42	60,48	60,61	60,62	60,87	59,41*	56,98	54,86	54,19*	-
Danimarka	57,49	59,96	61,17	60,74	59,51	-	-	-	-	-
Finlandiya	41,13	41,51	42,93	43,57	41,83	43,26	43,97	44,59	41,69	-
Fransa	44,04	47,09	49,66	49,56	50,06	50,20	49,83*	48,83	48,78	48,28*
Almanya	49,49	51,12	51,15	50,04	49,94	48,92	48,11	48,22	47,77	46,39*
Yunanistan	36,84	42,13	55,29	-	-	-	-	-	-	-
İzlanda	-	-	40,52	38,95	38,41	39,71*	39,00*	-	-	-
İrlanda	53,38	55,74	57,62	57,56	56,29	56,99	57,20	55,38	-	-
Lüksemburg	48,39	50,62	46,08	46,31	40,81	39,24	39,69	41,34*	41,66*	-
Hollanda	57,64	59,05	60,50	61,37	59,94	59,24	62,11	63,95	59,13	55,85
Norveç	54,46	50,54	50,88	50,81	5,22	50,16	54,11	57,50	57,86	-
İspanya	31,36	33,02	35,84	37,85	40,64	39,44	38,37	39,42	-	-
İsveç	63,70	63,64	65,14	66,66	63,27	63,94	61,08	58,60	57,87	-
İsviçre	37,00	36,33	37,42	37,99	38,00	-	-	-	-	-
İngiltere	46,79	47,58	48,41	47,28	46,63	45,53	43,87	42,38	40,45*	-
Sanayileşmiş										
Ülkeler Toplamı	46,35	41,49	42,99	43,41	42,35	42,75	42,53	42,04	41,43	-

Kaynak: IMF, Government Finance Statistics, 1988, s. 90. * Merkezî devlet harcamalarının GSYİH'ye oranı.

**Ek: 3 - Türkiye’de Genel Bütçe, Katma Bütçe ve Konsolide Bütçe Harcamalarının
GSMH’ya Oranı (%)1923-1992**

Yıl	Genel Bütçe H./ GSMH	Katma Bütçe H./ GSMH	Konsolide Bütçe H./ GSMH
1924	11,12	1,77	11,74
1925	10,93	0,90	14,07
1926	13,26	1,99	11,58
1927	10,45	3,47	15,19
1928	13,54	3,50	13,96
1929	12,30	3,47	12,28
1930	10,26	4,37	15,74
1931	13,29	2,34	17,14
1932	14,91	2,56	20,56
1933	18,10	4,49	22,39
1934	18,00	3,17	21,86
1935	18,82	3,39	23,05
1936	19,81	2,68	18,32
1937	15,68	3,11	20,17
1938	17,19	3,36	19,83
1939	16,60	4,24	23,22
1940	19,12	3,84	26,50
1941	22,74	3,41	22,91
1942	19,60	2,55	17,29
1943	14,82	2,02	13,16
1944	11,23	3,77	19,88
1945	16,20	2,64	13,56
1946	11,06	3,75	18,51
1947	14,94	4,91	25,31
1948	20,85	4,27	18,94
1949	15,03	5,52	22,82
1950	17,68	5,53	20,18
1951	15,43	4,69	17,69
1952	13,97	4,15	19,72
1953	17,20	2,96	16,48
1954	15,09	2,72	17,13
1955	16,57	3,27	18,06
1956	17,76	3,57	16,83
1957	16,23	3,69	14,93

(Ek: 3 devam)

1958	14,52	3,33	15,00
1959	14,53	3,62	16,14
1960	15,83	3,79	16,69
1961	16,13	3,73	23,95
1962	23,47	3,30	16,92
1963	16,25	3,36	18,63
1964	17,96	3,61	20,06
1965	19,41	3,82	20,10
1966	19,35	3,88	19,94
1967	19,35	4,16	21,24
1968	20,47	4,74	20,08
1969	19,41	4,74	21,39
1970	20,76	4,64	23,49
1971	22,68	4,15	25,48
1972	24,71	3,24	22,58
1973	22,05	2,98	21,79
1974	21,72	3,21	19,26
1975	19,05	3,51	21,71
1976	21,32	4,07	24,12
1977	23,72	4,59	28,51
1978	28,47	4,43	28,01
1979	27,78	3,76	28,79
1980	28,54	3,40	25,87
1981	25,56	3,93	24,92
1982	24,60	3,08	20,20
1983	19,91	3,47	25,23
1984	25,22	3,10	23,28
1985	22,71	4,02	23,36
1986	22,57	4,63	21,11
1987	19,92	4,28	21,84
1988	20,96	3,67	21,32
1989	20,42	3,92	22,81
1990	22,15	4,27	23,80
1991	23,26	5,35	28,77
1992	28,21	-	30,58

Kaynak: Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Bütçe Gelir ve Gider Gerçekleşmeleri, 1924-1991, Ankara 1992.

**Ek: 4 - Türkiye' de Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının
GSMH'ye Oranı (%)**

YILLAR	1975	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
HARCAMALAR	21.1	24.3	19.1	20.7	21.7	20.9	22.3	23.4	28.7
Cari	10.9	11.2	7.5	7.8	7.7	7.4	9.7	11.6	13.3
-Personel	8.0	7.7	4.6	4.7	5.1	5.0	7.4	9.2	10.9
-Diğer Cari	2.9	3.5	2.9	3.1	2.6	2.4	2.4	2.4	2.5
Yatırım	4.2	4.2	3.7	4.1	3.9	3.1	3.0	3.1	3.8
Transfer	6.0	9.0	7.9	8.9	10.0	10.4	9.6	8.7	11.6
GELİRLER	20.1	20.6	16.2	17.2	17.2	16.9	17.8	19.2	21.3
Genel Bütçe	19.7	20.3	15.9	16.8	16.9	16.6	17.6	19.0	21.1
-Vergi Gelirleri	17.7	16.9	13.8	15.2	15.5	14.1	15.0	15.8	17.4
-Vergi Dışı Normal Gelirler	1.9	3.2	1.6	1.5	1.4	1.2	1.4	1.5	0.9
-Özel Gelir ve Fonlar	0.0	0.2	0.4	0.2	0.0	1.3	1.1	1.7	2.9
Katma Bütçe	0.4	0.2	0.4	0.3	0.3	0.3	0.3	0.2	0.2
GELİR GİDER FARKI	-1.0	-3.7	-2.9	-3.6	-4.5	-4.0	-4.5	-4.2	-7.4
Emanet ve Avanslardaki Net Değişme	-1.0	0.4	-0.4	-0.5	0.1	-0.1	-0.4	-0.1	0.0
NAKİT AÇIĞI	-2.0	-3.4	-3.3	-4.1	-4.4	-4.0	-4.9	-4.3	-7.4
BORÇ İDARESİ									
Borç Ödemeleri	0.6	0.8	2.1	4.0	4.0	3.7	4.0	3.5	4.0
-Dış Borç Ödemesi	0.3	0.2	1.5	1.9	2.0	2.3	2.2	1.9	2.0
-İç Borç Ödemesi	0.4	0.7	0.6	2.0	2.0	1.4	1.8	1.6	2.0
Borçlanma	2.2	4.2	4.9	7.5	7.2	7.5	8.2	7.1	10.1
-Dış Borç Kullanımı	0.0	0.6	0.7	1.9	1.6	2.6	2.1	1.9	2.4
-İç Borç Kullanımı	2.2	3.6	4.2	5.6	5.7	4.9	6.1	5.1	7.7
-Tahvil	1.4	0.4	2.4	3.2	3.5	3.8	5.3	4.4	2.5
-Bono (Net)	-0.1	0.9	0.8	1.7	1.6	0.4	0.6	0.7	2.8
-Kullanım	0.7	1.4	4.4	4.5	6.8	5.1	4.5	2.9	7.6
-Ödeme	0.8	0.5	3.5	2.8	5.2	4.7	3.9	2.3	4.7
-Merkez Bankası (Net)	0.9	2.3	1.0	0.7	0.6	0.7	0.3	0.1	2.4
Diğer	0.4	0.1	0.5	0.5	1.2	0.3	0.6	0.7	1.3
FİNANSMAN FAZLASI	2.0	3.4	3.3	4.1	4.4	4.0	4.9	4.3	7.4

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1992), Ankara: 1993, s. 37.

Ek: 5 - Türkiye'de Mahalli İdareler* Gelir ve Harcamalarının GSMH'ye Oranı (%)

	Yıllar									
Gelirler	1975	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1990		
	2.06	1.67	2.52	3.10	3.23	3.10	2.71	3.19		
1. Vergiler	0.95	0.75	1.61	2.22	2.21	2.08	2.15	2.37		
a. Vastatasız	0.49	0.54	0.65	0.91	0.91	0.86	1.01	1.03		
b. Vastalı	0.45	0.22	0.94	0.99	1.07	1.07	1.03	0.20		
c. Servet	0.00	0.00	0.02	0.32	0.23	0.15	0.10	0.47		
2. Vergi Dışı Normal Gelirler	0.66	0.55	0.64	0.62	0.74	0.72	0.28	0.34		
3. Faktör Gelirleri	0.18	0.17	0.22	0.18	0.25	0.26	0.25	0.01		
4. Sermaye Transferleri	0.28	0.19	0.05	0.09	0.04	0.04	0.03	3.48		
Harcamalar	1.97	2.03	2.38	3.44	3.82	3.57	2.93	1.84		
1. Cari Giderler	0.92	1.15	1.01	1.11	1.23	1.16	1.28	1.01		
2. Yatırım Harcamaları	0.87	0.77	1.13	1.78	2.05	1.80	0.96	1.03		
a. Sabit Sermaye	0.86	0.74	1.09	1.76	2.03	1.76	0.90	-0.02		
b. Stok Değişimi	0.01	0.03	0.03	0.03	0.02	0.04	0.05	0.54		
3. Cari Transferler	0.10	0.09	0.11	0.28	0.32	0.45	0.62	0.09		
4. Kamulaştırma ve S. Değer Artışı	0.08	0.03	0.13	0.27	0.22	0.16	0.07			
Gelir Gider Farkı	0.10	-0.36	0.14	-0.34	-0.59	-0.46	-0.22	-0.28		

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1992), Ankara: 1993, s. 43.

*Belediyeler, İl Özel İdareleri, İller Bankası ve Su-Kanalizasyon İdarelerini Kapsamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

1. ABRAMOVITZ, Moses ve Vera ELIASBERG, **The Growth of Public Employment in Great Britain**, Princeton University Press, New Jersey: 1957.
2. AKIN, İlhan F. Akın, **Kamu Hukuku**, 5.b. İstanbul 1987.
3. AKTAN, Coşkun Can, **Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi, 1980-1990 Türkiye Deneyimi**, İstanbul: AFA Yayıncılık, 1992.
4. ...., **Çağdaş Liberal Düşünce ve Politik İktisat**, Ankara: TAKAV Matbaası, 1993.
5. . ...., **Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine: Özelleştirme**, Ankara: TAKAV Matbaası, 1993.
6. ...., **Gerçek Liberalizm Nedir?** İstanbul: T Yayınları, 1994.
7. ...., **21. Yüzyıl İçin: “Yeni” Toplumsal Sözleşme**, İstanbul: T Yayınları, 1994.
8. AKTAN, Coşkun Can ve Aytaç Eker, (Yay. Haz.) **Kamu Ekonomisinin Genişlemesi ve Özelleştirme**, İzmir: TAKAV Matbaası, 1993.
9. ...., (Yay. Haz.), **Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat**, Akliselim Matbaası, İzmir: 1992.
10. ...., (Yay. Haz.), **Politik Yozlaşma ve Rant Kollama**, Ankara: TAKAV Matbaası, 1994.
11. BARRY, Norman, **On Classical Liberalism and Libertarianism**, New York: St. Martin's Press, 1987.
12. BAUMOL, William J., “Macroeconomics of Unbalanced Growth”, **American Economic Review**, June 1967.
13. BENNETT, James T. ve Manuel H. Johnson, **The Political Economy of Federal Economic Growth, 1959-1978**, College Station: Texas A-M University Press, 1980.
14. BORCHERDING, Thomas E., “The Sources of Growth in Public Expenditures in the United States, 1902-1970”, in: T.E. Borcharding (Ed.), **Budgets and Bureaucrats: The Sources of Government Growth**, Durham: Duke University Press, 1977.
15. BUCHANAN, James M., “Why Does Government Grow?”, in: Thomas Borcharding (Ed.), **Budgets and Bureaucrats**, Durham: Duke University Press, 1977.
16. ...., **Economics - Between Predictive Science and Moral Philosophy**, Texas: A-M University Press, 1987.
17. ...., **Explorations into Constitutional Economics**, College Station, Texas, A-M University Press, 1980.

18. ...., **Freedom in Constitutional Contract- Perspectives of A Political Economist-**, Texas A-M University Press, 1986.
19. ...., **The Limits of Liberty-Between Anarchy and Leviathan-**, Chicago: University of Chicago Press, 1975.
20. ...., **Liberty, Market and State, -Political Economy in the 1980's-**, New York: New York University Press, 1986.
21. ...., **The Economics and the Ethics of Constitutional Order**, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1991.
22. BUCHANAN, James and Gordon Tullock, **The Calculus of Consent - Logical/ Foundations of Constitutional Democracy**, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1967.
23. BUCHANAN, James M. ve Richard E. Wagner, **Democracy in Deficit, The Political Legacy of Lord Keynes**, New York: Academic Press, 1977.
24. CAMERON, David, "The Expansion of the Public Economy: A Comparative Analysis", **American Political Science Review**, January 1979.
25. CHIAKI Nishiyama and Kurt R. Leube (Eds), **The Essence of Hayek**, Stanford: Stanford University Press, 1984.
26. DPT., **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler**, 1950-1992, Ankara: 1993.
27. DPT., **Temel Ekonomik Büyüklükler**, Ankara: 1993.
28. DOWNS, Anthony, "Why the Government Budget is too Small in a Democracy", in: Edmund S. Phelps (ed.) **Private Wants and Public Needs**, New York: W. W. Norton Co. 1960.
29. ERDOĞAN, Mustafa, **Liberal Toplum, Liberal Siyaset**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993.
30. ERYILMAZ, Bilal ve Musa Eken, **Kamu Bürokrasisi, -Personel Alım ve Verimli Çalıştırılmasına İlişkin Öneriler-**, İzmir: İTO Yayını, 1993.
31. ERYILMAZ, Bilal ve M. Lütfi Şen, **2000'li Yıllara Doğru Yerel Yönetimler**, MÜSİAD Yayını, İzmir: 1993.
32. FRIEDMAN, Carl, **Limited Government: A Comparison**, New Jersey: Prentice Hall Inc. 1974.
33. FRIEDMAN, David, **The Machinery of Freedom -Guide to Radical Capitalism-**, New York: Arlington House Pub, 1978.
34. FRIEDMAN, Milton, **An Economist's Protest**, 2nd ed. New Jersey: Thomas Horton and Doughters, 1975.
35. ...., **Capitalism and Freedom**, University of Chicago Press, 1962.

36. FRIEDMAN, Milton and Rose Friedman, **Free to Choose**, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1980.
37. ...., **Tyranny of Status Quo**, New York: Harcourt Brace Jovanovich Publishers, 1984.
38. GÖZE, Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 1986.
39. GRAY, John, **Sınırlı Devlet - Pozitif Bir Gündem**, Ankara: ANAP Bilimsel Yayınlar Dizisi, 1993.
40. GROSSEKETTLER, Heinz G., "On Designing Order: The Contributions of the Freiburg School", in: Donald A. Walker (Ed.) **Perspectives on the History of Economic Thought**, Vol. 3, Edward Elgar, 1989.
41. HAMLIN, Alan P., **Ethics, Economics and the State**, New York: St. Martin's Press, 1986.
42. HANUSCH, Horst (Ed.), **Anatomy of Government Deficiencies**, Berlin: Spring-Verlag, 1983.
43. HARWEY, David, **The Condition of Postmodernity**, Oxford: Basil Blackwell, 1989.
44. HAYEK, Friedrich August von., **Law, Legislation and Liberty**, vol:1, Rules and Order, Chicago: Chicago University Press, 1973.
45. ...., **Law, Legislation and Liberty**, Vol: 2, The Mirage of Social Justice, Chicago: Chicago University Press, 1976.
46. ...., **Law, Legislation and Liberty**, Vol: 3, The Political Order of A Free People, Chicago: Chicago University Press, 1979.
47. HOSPERS, John, **Libertarianism, -A Political Philosophy for Tomorrow**, Los Angeles: Nash Publ. Co. 1971.
48. JUNG, Winfried (Ed.) **Social Market Economy -An Economic System for Developing Countries-** 2nd. Sankt Augustin: Academig Verl. Richarz, 1991.
49. KLIEMT, Hartmut, "On Justifying A Minimum Welfare State", **Constitutional Political Economy**, Vol. 4, No: 2, 1993.
50. KÜÇÜK, Mehmet Modernite Versus Postmodernite, Ankara: Vadi Yayınları, 1993
51. LEMIEUX, Pierre, **Anarko-Kapitalizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
52. LINDBECK, Assar, "Refah Devletinin Düşmanları Sorunlarını İnkâr Edenlerdir." **Sabah Gazetesi**, 4 Ocak 1994.
53. ...., "Stabilization Policy in Open Economics with Endogenous Politicians", **American Economic Review**, Vol. 66, 1976.

54. LYOTARD, Jean-François, **The Postmodern Condition: A Report on Knowledge**, Minneapolis, 1984 (Türkçe çevirisi için Bkz: Postmodern Durum, İstanbul: Ara Yayınları, 1990, Çev. Ahmet Çiğdem).
55. MALİYE ve Gümrük Bakanlığı, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri**, 1924-1991, Ankara: 1992.
56. ...., **1994 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi**, Ankara: 1993.
57. MELTZER, Alan H. ve Scott F. Richard, "Why Government Grows (and Grows) in A Democracy", **The Public Interest**, Summer 1978.
58. NISKANEN, William, **Bureaucracy and Representative Government**, Chicago: Aldine, 1971.
59. NORDHAUS, William, "The Political Business Cycle", **Review of Economic Studies**, April - 1975.
60. NOZICK, Robert, **Anarchy, State and Utopia**, New York: Basic Books, 1964.
61. OATES, William E., **Fiscal Federalism**, New York: Harcourt Bruce Jovanovich, 1972.
62. OECD, **Economic Outlook**, 1993, Paris.
63. OECD, **Administration as Service: The Public as Client**, Paris: OECD Publications, 1987.
64. ORMOND, Derry, "Improving Government Performance", **The OECD Observer**, No: 184, October-November 1993.
65. ORZECOWSKI, William, "Labor Intensity, Productivity and the Growth of the Federal Sector", **Public Choice**, Fall-1974.
66. OSBORNE, David ve Ted Geabler, **Reinventing Government - How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector** - Addison Wesley, 1992.
67. OXLEY, Howard, "Whatever Happened to the Public Sector", **The OECD Observer**, No: 169, April-May 1991.
68. PEACOCK, Alan, "On the Anatomy of Collective Failure", **Public Finance**, Vol. 35, No: 1, 1980.
69. PEACOCK, Alan T. ve Jack Wiseman, "Approaches to the Analysis of Government Expenditure Growth", **Public Finance Quarterly**, Vol. 7, No: 1.
70. ...., **The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom**, New Jersey: Princeton University Press, 1961.
71. PELTZMAN, Sam, "The Growth of Government", **Journal of Law and Economics**, Vol. 23, No: 22, October 1980.

72. PETER, Laurence J., **Peter's Quotations, Ideas for Our Time**, New York: Bantam Books, 1978.
73. RAND, Ayn, **Capitalism: The Unknown Ideal**, New York: Signet, 1966.
74. ...., "İnsanın Hakları", (Çev. Attila Yayla), **Yeni Forum**, cilt:XI, s. 68-71.
75. ...., **The Virtue of Selfishness**, New York: Signet, 1964.
76. ROTHBARD, Murray N., **Man, Economy and State-A Treatise on Economic Principles**, 2nd ed. Los Angeles: 1970.
77. ...., **Left and Right-The Prospects for Liberty**, Washington DC: Cato Institute, 1979.
78. ...., "Society Without A State", in: Tibor R.Machan (Ed.), **The Libertarian Reader**, New Jersey: Rowman and Littlefield, 1982.
79. ...., **The Ethics of Liberty**, New Jersey: Humanities Press, 1982.
80. ROWLEY, Charles, "The Failure of Government to Perform its Proper Task", **ORDO**, 1985.
81. SARICA, Murat, **Siyasi Düşünce Tarihi**, 5.b. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1987.
82. SAVAŞ, Vural, **Anayasal İktisat**, İkinci Baskı, İstanbul: Beta 1993.
83. SIRKIN, Gerald, "The Anatomy of Public Choice Failure", in: Robert D. Leiter and Gerald Sirkin (Ed.) **Economics of Public Choice**, New York: College of the City University of New York: 1975.
84. SMITH, Adam, **An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations**, (Ed. by Edwin Cannan), Chicago:The University of ChicagoPress, 1976.
85. STIGLER, George, "Director's Law of Public Income Distribution", **Journal of Law and Economics**, April 1970.
86. TAYLOR, C.L., **Why Governments Grow**, California, Sage Publications Inc.
87. TULLOCK, Gordon, **The Politics of Bureaucracy**, Washington D.C.: Public Affairs Press, 1965.
88. ...., "Public Choice", **New Palgrave Dictionary of Economics**, Vol: 4, 1978.
89. VANBERG, Viktor, "Libertarian Evolutionism and Contractarian Constitutionalism", in: Suetozar Pejovich (Ed.), **Philosophical and Economic Foundations of Capitalism**, Lexington: Massachusets, Lexington Books, 1983.
90. ...., "Ordnungstheorie" as Constitutional Economics-The German Conception of a "Social Market Economy", **ORDO**, Band 39, Stuttgart:Gustav Fischer Verlag,1988.
91. WAGNER, Adolph,"The Nature of Fiscal Economy", in: Richard Musgrave - Alan Peacock (Ed.) **Classics in the Theory of Public Finance**, New York: Mc Millan Co. Ltd.

92. WOLF, Charles Jr., "A Theory of Non-Market Failures", **The Public Interest**, No: 55, Sprng 1979.
93. YAYLA, Atilla, **Liberalizm**, Ankara: Turhan Kitabevi, 1992.
94. ...., **Liberal Bakışlar**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993.
95. ...., **Özgürlük Yolu-Hayek'in Sosyal Teorisi**-Ankara: Turhan Kitabevi, 1993.

21. YÜZYIL İÇİN YENİ BİR DEVLET FELSEFESİNE DOĞRU:

“Ekonomik hayatı bir futbol maçına benzetiyorum. Hakem nasıl oyuna katılmazsa, devletin de ekonomik faaliyetler meydanında yeri yoktur. Güzel bir futbol maçında dikkati çeken nokta, oyun kurallarının alanda hakim olmasıdır.”

Ludwig Erhard

“Serbest piyasanın varlığı devlete olan ihtiyacı ortadan kaldırmaz. Devlet ‘oyunun kuralları’nı tespit etmek ve bu kuralları uygulamak için gereklidir. Piyasanın görevi, politik araçlar kullanılarak alınan karar ve uygulama alanlarını ve devletin doğrudan oyuna katılmak istediği alanları daraltmak ve sınırlamaktır.”

Milton Friedman

“Devlet, insan tabiatının bütün özellikleri ile yansımasından başka bir şey değil midir? Eğer, insanlar melek olsalardı, o zaman devlete gerek olmazdı. Eğer melekler insanları yönetselerdi, o zaman da devleti kontrol etmeye ve sınırlamalar getirmeye gerek olmazdı.”

James Madison

“Güçlü devlet, bir istihdam kapısı değildir, güçlü devlet, bir mabut veya baba değildir.”

Turgut Özal

“Devlet kelimesinin kökeni Yunanca dümen tutmak, yön vermek anlamına gelen ‘kybernare’dir. Devletin görevi tekne de kürek çekmek değil, dümen tutmaktır. Hizmet götürmek kürek çekmek anlamına gelir ve devlet bunda pek başarılı değildir.”

E. S. Savas

